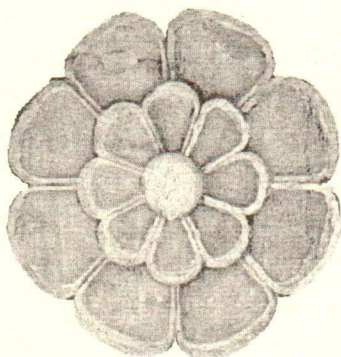

Γεωργίου Έ. Μυλωνά

Καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας, Προέδρου τοῦ
Ἀμερικανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἀμερικῆς

ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
ΔΙΑ ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ
ΤΗΣ
ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

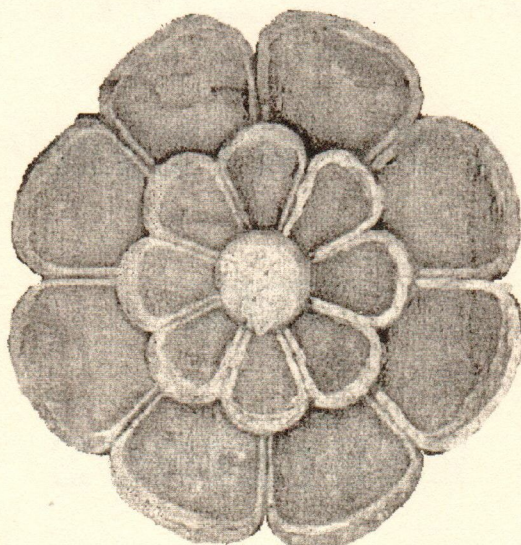
ΕΡΕΥΝΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Οικογένεια Καλομενίδη
Γιάννης, Ἀλεξάνδρα, Θεόδωρος, Μαρία, Σοφία, Εὐάγγελος

Στ. Τζαφέρη 12,
192 00 Ἐλευσίνα

☎ 554 76 89

ΑΡΙΘ. ΛΟΓ/ΣΜΟΥ ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 199/944538-27

Τὸ ἔντυπο εἶναι μὴ ἐμπορεύσιμο. Διατίθεται καὶ σὲ ἠλεκτρονικὴ μορφή. Εἶναι πιστὴ ἐπανεκδόση ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φ.Σ. τοῦ Π.Α. Ἔρχεται σὲ εὐρεία κυκλοφορία χάρις στὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῆς Ἀναστασίας Μαρούγκα καὶ τοῦ Περικλῆ Παπαπέτρου.

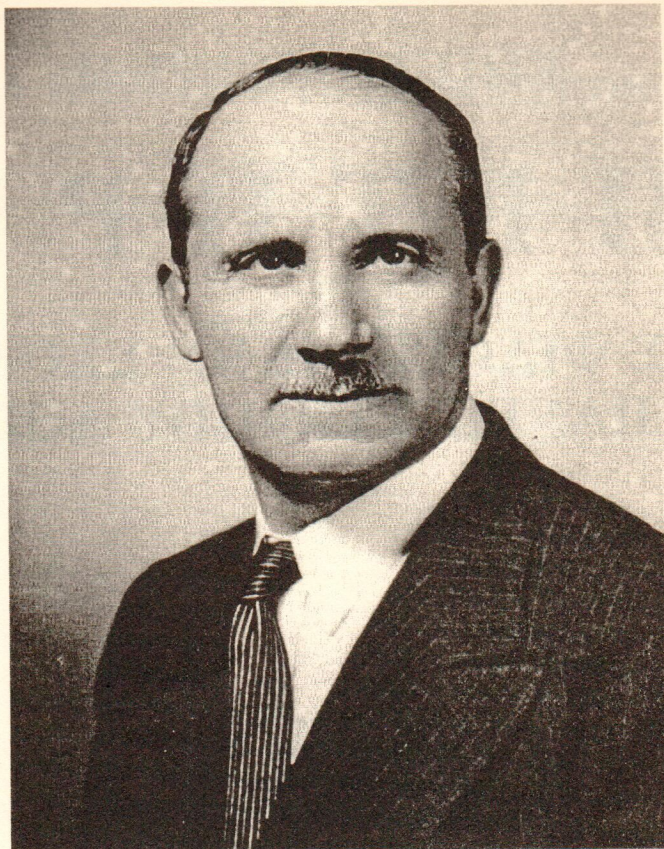
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

Ε Π Ε Τ Η Ρ Ι Σ

ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ - ΤΟΜΟΣ Θ'
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1958-1959

Γεώργιος Μυλωνάς του Ἐμμανουήλ, Σμύρνη 1899 - Ἀθήνα 1988

Ἔργα:

1942 The Hymn to Demeter and her Sanctuary at Eleusis

1957 Ὁ Πρωτοαττικὸς Ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσίνας σελ. 135+18 Πίνακες

1961 Eleusis And the Eleusinian mysteries, σελ. 346+88

1975 Τὸ Δυτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσίνας τόμος Α' 357, Β' 355, Γ' 438 Πίνακες

1983 Mycenae and the Mycenaean Age

ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΔΙΑ ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Οί μύσται τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, ὡς γνωστόν, ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τηρήσουν σιωπὴν ἀπόλυτον διὰ τὰ εἰς αὐτὰ γινόμενα, δεικνύμενα καὶ λεγόμενα. Τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ζηλοτύπως ἐπέβαλλε καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία καὶ ὁ παραβάτης καταδιώκετο ἀπηνῶς. «Εἰδότες δὲ τὴν πόλιν» λέγει ὁ Ἰσοκράτης¹, «τῶν μὲν περὶ τοὺς θεοὺς μάλιστ' ἂν ὀργισθεῖσαν, εἴ τις εἰς τὰ μυστήρια φαίνοιτ' ἑξαμαρτάνων, τῶν δ' ἄλλων, εἴ τις τὴν δημοκρατίαν τολμῶς καταλύειν...» Γνωστὴ εἶναι ἡ κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου καταφορά τῶν Ἀθηναίων, ἡ ἐπικήρυξις τοῦ Διαγόρα τοῦ Μηλίου καὶ ἡ διώξις τοῦ Ἀνδοκίδου². Τόσον σεβαστὴ ἦτο ἡ ἀπαγορευτικὴ αὕτη διάταξις ἀκόμη καὶ εἰς τὸν δεύτερον μετὰ Χριστόν αἰῶνα, ὥστε ὁ Πausanias ὄχι μόνον δὲν δίδει ἐξηγήσεις δι' ὠρισμένας συνηθείας, σχέσιν ἐχούσας πρὸς τὰ Μυστήρια, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνας κτήρια ἀποφεύγει νὰ ἀπαριθμήσῃ: «Τὰ δὲ ἐντὸς τοῦ τείχους τοῦ ἱεροῦ τό τε ὄνειρον ἀπέπειε γράφειν, καὶ τοῖς οὐ τελεσθεῖσιν, ὁπόσων θεὰς εἴργονται, δῆλα δήπου μηδέ πυθέσθαι μετεῖναι σφισιν». Τὰ αὐτὰ περίπου λέγει καὶ διὰ τὸ ἐν ἄστει Ἐλευσίνιον³.

Ἀκόμη καὶ ἡ κατὰ τύχην παράβασις τῶν Ἐλευσινιακῶν θεσμῶν ἐτιμωρεῖτο αὐστηρῶς, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ὑπὸ τοῦ Λιβίου διασωθεῖσα μαρτυρία, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἱερεῖς τῆς Ἐλευσίνας ἐπέβαλον, κατὰ τὰ πάτρια, τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου εἰς δύο ἐξ Ἀκαρνανίας ἀμυήτους νέους, διότι κατὰ τύχην εἰσέδυσαν εἰς τὸ ἱερόν⁴. Καὶ αὐτοὶ οἱ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος εὐρισκόμενοι μύσται, καὶ κατ' ἀκολουθίαν πέραν τῆς πολιτικῆς δικαιοδοσίας τῆς Ἐλευσίνας καὶ τῶν Ἀθηνῶν διαβιοῦντες, διεφύλαττον τὰ ἀπόρρητα ἐκ φόβου καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὴν θεάν, ὡς ἀποδεικνύουν οἱ γνωστοὶ στίχοι τοῦ Ὁρατίου:

1. Περὶ τοῦ ζεύγους, β. «Τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας» γράφομεν μὲ κεφαλαῖον «Μ», διὰ νὰ τὰ διακρίνωμεν ἀπὸ τὰ ἄλλα μυστήρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὰ ὁποῖα γράφομεν μὲ μικρὸν «μ».
2. Θεουκιδίδης, VI, 27-28 κ. 60. Ξενοφῶντος, Ἑλληνικά, I, 4, 14. Πλουτάρχου, Ἀλκιβιάδης, 19-22. Ἀριστοφάνους, Ὀρνίθες 1071-4 καὶ FIIG (Didot), τ. IV, σ. 444 b. [Λυσίας] VI καὶ Ἀνδοκίδης I.
3. Πausanias, I, 38,7. Διὰ τὸ ἐν ἄστει Ἐλευσίνιον λέγει, I, 14,3: «πρὸς δὲ ἵεναί με ὠρμημένον τοῦδε τοῦ λόγου καὶ ὁπόσα ἐξήγησιν ἔχει τὸ Ἀθήνησιν ἱερόν, καλούμενον δὲ Ἐλευσίνιον, ἐπέσχευ ὄψις ὄνειρατος· ἃ δὲ ἐς πάντας ἔσιον γράφειν, ἐς ταῦτα ἀποστρέψομαι».
4. T. Livius, XXXI, 14. Ὁρα καὶ Σώπατρον, *Rhetores Graeci* (Waltz), τόμ. 8, σ. 110.

Est et fideli tuta silentio
merces: vetabo, qui Cereris sacrum
volgarit arcanae, sub isdem
sit trabibus fragilemque mecum
solvat phaselon⁵.

Πράγματι είναι αξιθαύμαστον πῶς ἐκρατήθησαν ἀπόρρητοι αἱ βασικαὶ καὶ οὐσιώδεις λεπτομέρειαι τῶν σεπτῶν ὀργίων τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, ὀργίων, τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο ἐν Ἐλευσίνι κατ' ἔτος ἐπὶ δύο σχεδὸν χιλιετηρίδας, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμυήθη πλῆθος ἀνθρώπων ἀπὸ διάφορα μέρη τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ κόσμου καὶ τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον μετεδίδοτο διὰ ζώσης ἀπὸ ἱεροφάντου εἰς ἱεροφάντην! Αἱ πληροφορίαι, αἱ ὁποῖαι διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς θετικαὶ καὶ ἀξιοπίστοι ἀφοροῦν κυρίως τὸ μέρος τῆς τελετῆς, τὸ ὁποῖον ἐτελεῖτο δημοσίᾳ καὶ εἰς ἐπήκοον ὄλων. Ἡ ἀπὸ Ἐλευσίνος εἰς Ἀθήνας κομιδὴ τῶν ἱερῶν, παραδείγματος χάριν, ὁ ἀγυρμὸς καὶ ἡ πρόρρησις, ὁ καθαρμὸς καὶ ἡ θυσία τῶν χοιριδίων, ἡ πομπὴ καὶ ὁ Ἰακχος, αἱ δᾶδες, οἱ στέφανοι, τὰ στρόφια καὶ αἱ λαμπραὶ τῶν ἱεροφαντῶν καὶ δαδούχων στολαί, τὰ καθήκοντα τῶν ἀποτελούντων τὸ ἱερατεῖον τοῦ Ἐλευσινιακοῦ ἱεροῦ καὶ αἱ ἀμοιβαὶ των, ἡ εὐδύνη τοῦ ἀρχοντος βασιλέως καὶ τῶν ἐπιμελητῶν του κλπ., ἀναφέρονται ὑπὸ συγγραφέων καὶ ἀναγράφονται εἰς ἐπισήμους ἐπιγραφάς διότι, τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐορτῆς, οἱ ἀρχοντες τῶν Ἀθηνῶν καὶ οἱ ἱερεῖς τῆς Ἐλευσίνος ἐν ἐπισήμῳ περιβολῇ ἐλάμβανον μέρος εἰς ἱερούργιας, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο εἰς τὸ φανερόν καὶ τὰς ὁποῖας ἠδύνατο νὰ παρακολουθήσῃ ὀλόκληρος ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἀθηνῶν ἀκόμη καὶ ξένοι ἀπὸ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Ὡστε αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἱερούργιων τούτων δὲν ἦσαν ἀπόρρητα μυστικά ἀλλὰ γνωστὰ εἰς πάντας.

Διὰ τοῦτο, ὅτε ὁ συγγραφεὺς τῶν Βατράχων ἐσκιαγράφει τὰ τῆς πομπῆς καὶ κατὰ θαυμαστὸν τρόπον διέγραφε τὸν ἐορταστικὸν καὶ σχεδὸν ἔνθεον χαρακτῆρα τοῦ Ἰακχοῦ, οὐδεὶς τῶν συγχρόνων του ἐσκέφθη νὰ τὸν κατηγορήσῃ διότι ὁ Ἀριστοφάνης δὲν ἀπεκάλυπτεν ἄρρητον καὶ οὐσιῶδες τι μέρος τῆς μυστικῆς τελετῆς, ἀλλ' ἀπλῶς περιέγραφεν ἐν ποιητικῇ μορφῇ τὰ παγκοίνως γνωστά.

5. Q. Horatius Flaccus, βιβλ. III, ὠδ. 2, στ. 25-29. Ὅρα καὶ Αἰλιανὸν παρὰ Σουῖδα, λ. ἱεροφάντης.

Κατ' ἀντίθεσιν ὁ Αἰσχύλος ἐδιώχθη διότι εἰς μερικά ἀπὸ τὰ ἔργα του ἠδύνατό τις νὰ διῶδῃ Ἑλευσινιακὰς διδασκαλίας⁶. Ἡ παρατήρησις αὕτη πρέπει νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως, διότι μερικοὶ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν προσπαθοῦν νὰ ἀνεύρουν εἰς τὰ ὑπὸ τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος λεγόμενα λεπτομερείας, αἱ ὁποῖαι φανερώνουν τὴν πραγματικὴν σημασίαν καὶ διδασκαλίαν τῆς τελετῆς⁷. Νομίζω ὅτι ἡ προσπάθειά των αὕτη δὲν δικαιολογεῖται καὶ φέρει μόνον εἰς σφαιερὰ συμπεράσματα καὶ δοξασίας. Ἡ κριτικὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν ἀποδεικνύει ὅτι αὗται διέσωσαν κυρίως λεπτομερείας τοῦ μέρους ἐκείνου τῆς τελετῆς, τὸ ὁποῖον ἦτο γνωστὸν εἰς μεμνημένους καὶ ἀμυήτους, ἐλάχιστα δὲ στοιχεῖα, καὶ ταῦτα τυπικά, διὰ τὰ γενόμενα εἰς τὸ Τελεστήριον κατὰ τὰς μυστηριώτιδας νύχτας⁸. Μαρτυρίας, αἱ ὁποῖαι ὑποτίθεται ὅτι φανερώνουν οὐσιῶδες καὶ ἀπόρρητον μέρος τῆς τελετῆς, εὐρίσκομεν εἰς συγγράμματα καὶ λόγους Χριστιανῶν Πατέρων τῶν πέντε πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπὶ τῶν μαρτυριῶν δὲ τούτων ἐστήριξαν τὰς ὑποθέσεις καὶ θεωρίας των οἱ περὶ τὰ Μυστήρια ἀσχοληθέντες νεώτεροι ἐρευνηταί. Σκοπὸς τῆς παρούσης προσπάθειάς εἶναι ἡ προσεκτικὴ ἐξέτασις τῶν σπουδαιότερων ἀπὸ τὰς μαρτυρίας αὐτάς. Τὰ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως γραφέντα προσέχουν καὶ εἰς σπουδαιότητα καὶ εἰς ἐνδιαφέρον διὰ τοῦτο θὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον τὰς ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένας μαρτυρίας.

Α' - Μαρτυρίαὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως.

Φαίνεται ὅτι ὁ Κλήμης ἐγεννήθη περὶ τὸ 150 μ.Χ. καὶ προτοῦ ἐγκατασταθῆ ὡς πρεσβύτερος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὡς αὐτὸς λέγει, ἐταξίδευσεν εἰς πολλὰς χώρας καὶ ἐμαθήτευσε πλησίον

6. Ἀριστοτέλης, Ἡθικά Νικ., III, 2, 17 καὶ σχόλιον τοῦ Εὐστρατίου, σ. 40: «Δοκεῖ Αἰσχύλος λέγειν μυστικά τινὰ ἐν τε ταῖς Τροίησι καὶ Ἱερείαις καὶ Σισύφῳ καὶ ἐν Ἰφιγενείᾳ καὶ ἐν Οἰδίποδι ἐν γὰρ τούτοις πᾶσι περὶ Δήμητρος λέγων τῶν μυστικωτέρων περιεργότερον ἄπτεσθαι δοκεῖ. Λέγει δὲ περὶ Αἰσχύλου καὶ Ἡρακλείδης, ὡς κινδυνεύοντος ἐπὶ σκηνῆς ἀναρεθῆναι ἐπὶ τῇ τῶν μυστικῶν προσφέρειν τινὰ δοκεῖν, εἰ μὴ προαισθόμενος ἐπὶ τὸν τοῦ Διονύσου κατέφυγε βωμόν, καὶ Ἀρειοπαγῶν αὐτὸν παραιτησάμενον, ὡς ὀφείλοντα κριθῆναι πρῶτον, ἐδόκει ὑπαχθῆναι εἰς δικαστήριον».

7. Τούτων κορυφαῖος εἶναι ὁ Victor Magnien, *Les mysteres d' Eleusis*, 2α ἐκδ., Paris, 1938.

8. Τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὡς καὶ τὰ τῶν Ἑλευσινίων Μυστηρίων ἐν γένει πραγματεύομαι εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην, τὴν ὁποίαν ἐλπίζω νὰ δημοσιεύσω προσεχῶς. Τὰ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου λεγόμενα «ὅ ὃ' ἐντὸς γενόμενος καὶ μέγα φῶς ἰδὼν, ὅσον ἀνακτόρων ἀνοιγομένων» (Ἡθικά, 81 E=Πῶς ἂν τις αἰσθόητο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ, 10)

πολλῶν διδασκάλων ἐθνικῶν καὶ χριστιανῶν. Τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐγκατέλειπε τὸ 202, ὅτε ἐξερράγη ὁ ἐπὶ Σεβήρου διωγμός, ἀφ' οὗ διέτριψεν εἰς αὐτὴν ἐπὶ εἰκοσαετίαν. Τὸ 211 τὸν εὕρισκομεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς ὁποίας ἔφερον ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος ἐγένετο κατόπιν ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων. Φαίνεται ὅτι ὁ Κλήμης ἀπέθανεν ὀλίγον μετὰ τὸ 211. Ὁ Πατὴρ οὗτος τῆς Ἐκκλησίας ἦτο βαθύς γνώστης τῆς ἀρχαίας φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας ὡς καὶ τῶν παραδόσεων, τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἐθίμων τῶν ἐθνικῶν. Εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸν Πλάτωνα ἀναφέρεται συνηθέστατα, μεταξὺ δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένων λογίων καταλέγονται καὶ τριακόσιοι περίπου συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἄγνωστοι ἄλλοθεν. Διὰ τὰ κατανοήσωμεν πλήρως τὰ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος γραφέντα θὰ πρέπη νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει τὴν ἐποχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδρασε.

Διὰ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος ἀπέβη ἐποχὴ κρίσιμος. Ἦδη εἶχεν ἀρκούντως ἐπεκταθῆ ἄλλ' ἐχρειάζοντο ἀγῶνες σκληροὶ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐπιβιώσεώς της. Δὲν εἶχε μόνον νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς διωγμούς τοῦ ἐπισήμου κράτους, ἀλλ' εὕρισκετο εἰς συνεχῆ σύγκρουσιν πρὸς τὰς μάζας τῶν ἐθνικῶν καὶ πρὸς τοὺς σοφοὺς ἀντιπροσώπους των, οἱ ὁποῖοι ἐξεσφενδόνιζον κατ' αὐτῆς κατηγορίας καὶ χλευασμούς. Μετὰ ἀξιοθαυμάστου μαχητικότητος ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἀναλαμβάνει ἀγῶνα οὐχὶ ἀπολογητικὸν ἀλλ' ἐπιθετικόν, συνάμα δὲ καὶ ἀγῶνα προσηλυτισμοῦ τῶν ἐθνικῶν. Εἰς τὸν Κλήμεντα καὶ, ὀλίγον βραδύτερον, εἰς τὸν Ὠριγένην ἡ Ἐκκλησία εὔρε μαχητάς, οἱ ὁποῖοι γνωρίζοντες κατὰ βάθος τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν καὶ εὐμενῶς πρὸς ταύτας διακειόμενοι, ἠδύναντο καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἐθνικῶν νὰ ἀνατρέπωσι καὶ διὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ των νὰ προσελκύωσιν εἰς τὴν νέαν πίστιν τοὺς λογικωτέρους τῶν ἀντιπάλων. Ὁ Κλήμης μετὰ ζέσεως ἀπαραμίλλου ἐπιλαμβάνεται τοῦ προσηλυτιστικοῦ ἔργου καὶ ἀναδεικνύεται ἀμείλικτος διώκτης τῆς εἰδωλολατρείας, τῆς ὁποίας τὰ τρωτὰ ἀποκαλύπτει μετὰ μεγάλης εὐστοχίας. Συγγράφει λόγους καὶ διατριβάς, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ κυρίως νὰ προσελκύσῃ τοὺς ἐθνικούς εἰς τὴν πίστην τοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ δεύτερον λόγον νὰ στηρίξῃ τὸ ποιμνιὸν του.

Εἰς τὸν «Προτρεπτικὸν πρὸς Ἕλληνας» λόγον του εὕρισκομεν τὰς περικοπὰς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθησαν ὑποθέσεις καὶ θεωρίαι διὰ τὴν οὐσίαν τῶν Μυστηρίων. Ὡς ὁ τίτλος τοῦ λόγου

φανερώνει, σκοπός του είναι να αποδείξει το πεπλανημένον τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν τῶν ἐθνικῶν καὶ νὰ προσελκύσῃ αὐτούς, καὶ κυρίως τοὺς Ἑλληνας τῆς περιοχῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, εἰς τὴν ἀληθῆ τοῦ Χριστοῦ πίστην. Τὸν σκοπὸν του σαφῶς καθορίζει εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ λόγου (II 27,1) : «ἐθέλω δὲ ὑμῖν» λέγει «ἐν χρῶ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς ἐπιδείξαι ὁποῖοί τινες καὶ εἴ τινες, ἴν' ἤδη ποτέ τῆς πλάνης λήξῃτε, αὐθις δὲ παλινδρομήσῃτε εἰς οὐρανόν». Καὶ προσθέτει (II 27,4) : «τὰ μὲν δὴ πλεῖστα μεμύθευται καὶ πέπλασται περὶ θεῶν ὑμῖν». Εἰς τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων ἐθνικῶν συγγραφέων στηριζόμενος, συμπεραίνει ὅτι οἱ λεγόμενοι θεοὶ ἦσαν ὄντως θνητοί, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα «τά δέ [καί] ὅσα γεγενῆσθαι ὑπείληπται» ἀποδεικνύονται ἔργα «ἀνθρώπων αἰσχυρῶν καὶ ἀσελγῶς βεβιωκότων». Ὡς παραδείγματα φέρει (II 32,1) τοὺς ἔρωτας καὶ τὰς «παραδόξους τῆς ἀκρασίας μυθολογίας» τῶν θεῶν «τά τραύματα αὐτῶν καὶ δεσμὰ καὶ γέλωτας καὶ μάχας δουλείας τε ἔτι καὶ συμπόσια συμπλοκάς τ' αὖ καὶ δάκρυα καὶ πάθη καὶ μαχλώσας ἥρονάς». Χλευάζει τὰ ἀγάλματά των, τὰ ὀλέθρια ταῦτα ἀδύρματα, τὰ ἔργα λιθοξόνων, ἀνδριαντοποιῶν, γραφέων, τεκτόνων καὶ ποιητῶν, τὰ ὁποῖα οἱ λεγόμενοι θεοὶ δὲν δύνανται νὰ προφυλάξουν ἀπὸ τοῦ πῦρ καὶ τοὺς κερδαλέους σεισμούς καὶ χαρακτηρίζει (II 11,1) τὰ ἄδυστα τῶν ἐθνικῶν ὡς ἄθεα, τὰ μαντεῖά των ὡς μεμαρασμένα - «σεσίγηται γοῦν ἡ Κασταλίας πηγὴ... καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τέθνηκενάματα» - καὶ τὰ ἱερά των μυστήρια ὡς «ἀπάτης καὶ τερατείας ἔμπλεα» (II 14, 1). Τέλος κάμνει εὐγλωττον πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἔκκλησιν (XII 118, 1-119, 1) νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς παλαιὰς των συνήθειας, αἱ ὁποῖαι πράγματι ἀποτελοῦν τὰς δοξασίας των : «Φύγωμεν οὖν τὴν συνήθειαν, φύγωμεν οἶον ἄκραν χαλεπὴν ἢ Χαρύβδews ἀπειλὴν ἢ Σειρῆνας μυθικάς· ἄγχει τὸν ἄνθρωπον, τῆς ἀληθείας ἀποτρέπει, ἀπάγει τῆς ζωῆς, παγίς ἐστιν, βάραθρόν ἐστιν, βόθρος ἐστί, λίχνον ἐστίν κακόν ἢ συνήθεια... καὶ τὸν οὕτω παρανοοῦντα ἐπὶ σωτηρίαν παρακαλέσασαιμι σωφρονοῦσαν, ὅτι καὶ κύριος μετάνοιαν ἀμαρτωλοῦ καὶ οὐχὶ θάνατον ἀσπάζεται. Ἦκε, ὦ παραπλήξ, μὴ θύρσω σκηριπτόμενος, μὴ κιττῶ ἀναδούμενος, ρῖψον τὴν μίτραν, ρῖψον τὴν νεβρίδα, σωφρόνησον· δείξω σοι τὸν λόγον καὶ τοῦ λόγου τὰ μυστήρια».

Παρεθέσαμεν πολλὰς περικοπὰς ἐκ τοῦ Προτρεπτικοῦ τοῦ Κλήμεντος διὰ νὰ καταδείξωμεν τὸν σκοπὸν του καὶ τὸ ὕφος τῆς μαρτυρίας του. Ὁ τόνος του δὲν εἶναι ἀπολογητικὸς ἀλλὰ μαχητικὸς καὶ προσηλυτιστικὸς καὶ χρησιμοποιοῖ μὲ ἐξαιρετικὴν τέχνην

ὅτι θὰ φανερώσῃ τὸ ἀκόλαστον, τὸ εἰδεχθές καὶ τὸ ἀνθρώπινον εἰς τὰς δοξασίας τῶν ἐθνικῶν. Μεταξὺ τῶν εἰδωλολατρικῶν πράξεων, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ τὰ στηλιτεύσῃ, εἶναι καὶ τὰ μυτήρια. Καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνητῶν διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν περὶ Μυστηρίων ὑποθέσεών των. Τὰς μαρτυρίας αὐτὰς τοῦ Κλήμεντος θὰ ἐξετάσωμεν καὶ ἡμεῖς, ἔχοντες ὑπ' ὄψει ὅτι περιλαμβάνονται εἰς πολεμικὴν καὶ προσηλυτιστικὴν προσπάθειαν καὶ ὅτι ἀνάγονται εἰς ἐποχὴν κρίσιμον διὰ τὸν Χριστιανισμόν. Βεβαίως γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστιανοῦ συγγραφέως λεγόμενα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀξιόπιστα καθ' ὅλα. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν μᾶς ἀφορᾷ. Πρέπει ὅμως νὰ τονίσωμεν ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος χρησιμοποιούμενα ἐπιχειρήματα κατὰ τῶν ἐθνικῶν πρέπει νὰ στηρίζονται ἐπὶ ἀκριβοῦς βάσεως καὶ γνώσεως διότι ἄλλως, ἐὰν ἀπεδεικνύετο σφαλλόμενος εἰς μίαν καὶ μόνην περίπτωσιν, ἡ ὅλη ἐπιχειρηματολογία του θὰ ἐτίθετο ἐν ἀμφιβόλῳ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, τοὺς ὁποίους προσπαθεῖ νὰ προσηλυτίσῃ.

Ἡ σπουδαιότερα καὶ περισσότερον γνωστὴ περὶ μυστηρίων περικοπὴ περιλαμβάνεται εἰς τὸ 2^{ον} κεφάλ. 15, 1-17, 1 τοῦ λόγου του:

«Δηρὺς δὲ μυστήρια [καὶ] Διὸς πρὸς μητέρα Δημήτρα ἀφροδίσοι συμπλοκαὶ καὶ μῆνις (οὐκ οἶδ' ὅ τι φῶ λοιπόν, μητρὸς ἢ γυναικός) τῆς Δηρὺς, ἧς δὴ χάριν Βριμῶν προσαγορευθῆναι λέγεται, (καὶ) ἱκετήρια Διὸς καὶ πόμα χολῆς καὶ καρδιουλκία καὶ ἀρρητουργία· ταῦτά οἱ Φρύγες τελίσκουσιν Ἄττιδι καὶ Κυβέλῃ καὶ Κορύβασιν τεθρυλήκασιν δὲ ὡς ἄρα ἀποσπάσας ὁ Ζεὺς τοῦ κριοῦ τοὺς διδύμους φέρων ἐν μέσοις ἔρριψε τοῖς κόλποις τῆς Δηρὺς, τιμωρίαν ψευδῆ τῆς βιαίας συμπλοκῆς ἐκτιννύων, ὡς ἑαυτὸν δῆθεν ἐκτεμών. Τὰ σύμβολα τῆς μυστικῆς ταύτης ἐκ περιουσίας παρατεθέντα οἶδ' ὅτι κινήσει γέλωτα καὶ μὴ γελασεῖουσιν ὑμῖν διὰ τοὺς ἐλέγχους· ἐκ τυμπάνου ἔφαγον· ἐκ κυβάλου ἔπιον· ἐκερνοφόρησα· ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπέδυν· Ταῦτα οὐχ ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ χλεύη τὰ μυστήρια; τί δ' εἰ καὶ τὰ ἐπίλοιπα προσθεῖην; κυεῖ μὲν ἡ Δημήτηρ, ἀνατρέφεται δὲ ἡ Κόρη, μίγνυται δ' αὖθις ὁ γεννήσας οὗτος Ζεὺς τῇ Φερεφάττῃ, τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ, μετὰ τὴν μητέρα τὴν Δηώ, ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύσου [πατήρ καὶ φθορεὺς ὁ Ζεὺς] καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος, ὅς ἦν, ἐλεχθεῖς. Σαβαζίων γοῦν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μουμένοις ὁ διὰ κόλπου θεός· δράκων

δέ ἐστιν οὗτος, διελκόμενος τοῦ κόλπου τῶν τελουμένων, ἔλεγχος ἀκρασίας Διός. Κυεῖ καὶ ἡ Φερεφάττα παῖδα ταυρόμορφον ἀμέλει, φησί τις ποιητῆς εἰδωλικός,

ταῦρος δράκοντος καὶ πατήρ ταύρου δράκων,
ἐν ὄρει τὸ κρύφιον, βουκόλος, τὸ κέντρον,
βουκολικόν, οἶμαι, κέντρον τὸν νάρθηκα ἐπικαλῶν, ὃν δὴ ἀναστέ-
φουσιν οἱ βάκχοι. Βούλει καὶ τὰ Φερεφάττης ἀνθολόγια διηγήσωμαί
σοι καὶ τὸν κάλαθον καὶ τὴν ἀρπαγὴν τὴν ὑπὸ Ἀἰδωνέως καὶ τὸ
χάσμα τῆς γῆς καὶ τὰς ὕς τὰς Εὐβουλέως τὰς συγκαταποθείσας
ταῖν θεαῖν, δι' ἣν αἰτίαν ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις μεγαρίζοντες χοίρους
ἐμβάλλουσιν; Ταύτην τὴν μυθολογίαν αἱ γυναῖκες ποικίλως κατὰ
πόλιν ἐορτάζουσι, Θεσμοφόρια, Σκιροφόρια, Ἀρρητοφόρια, πολυτρό-
πως τὴν Φερεφάττης ἐκτραγωδοῦσαι ἀρπαγὴν».

Ἡ μακρὰ περὶ μυστηρίων περικοπὴ αὕτη διακρίνεται εἰς τρία
μέρη, τὸ δεύτερον τῶν ὁποίων ὁ Κλήμης εἰσάγει διὰ τοῦ τί ὃ' εἶ
καὶ τὰ ἐπίλοιπα προσθεῖν καὶ τὸ τρίτον διὰ τοῦ βούλει καὶ τὰ
Φερεφάττης ἀνθολόγια διηγήσωμαί σοι. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ὁμιλεῖ
διὰ τὰς ἀφροδίσιους συμπλοκάς τοῦ Διός πρὸς τὴν μητέρα του· εἰς
τὸ δεύτερον διὰ τὴν μεῖξιν τοῦ Διός καὶ τῆς Φερεφάττης καὶ τὴν
ἐκ ταύτης γέννησιν ταυρομόρφου παιδός· εἰς τὸ τρίτον, διὰ τὴν ἀρ-
παγὴν τῆς Φερεφάττης ὑπὸ τοῦ Ἀἰδωνέως. Ἄς ἐξετάσωμεν τὸ
πρῶτον μέρος τῆς περικοπῆς.

Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὰ εἰς τὸ μέρος
τοῦτο λεγόμενα ὁ Κλήμης ἀποκαλεῖ «Δηοῦς μυστήρια» καὶ οὐχὶ
τὰ ἐν Ἐλευσίनि Μυστήρια τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης. Περὶ μυ-
στηρίων λοιπὸν ἐν γένει πρόκειται καὶ οὐχὶ εἰδικῶς περὶ τῶν ἐν
Ἐλευσίनि τελουμένων. Καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν μυστηρίων αὐτῶν
τῆς Δηοῦς εἶναι «αἱ Διός πρὸς μητέρα Δήμητρα ἀφροδίσιοι συμ-
πλοκαὶ καὶ μῆμις». Ἦσαν αἱ ἀφροδίσιοι ἐκεῖναι συμπλοκαὶ τὸ κέντρον
τῶν Ἐλευσινιακῶν Μυστηρίων; Εὐτυχῶς αὐτὸς ὁ Κλήμης ἐξηγεῖ
(II 12, 2) τὸ περιεχόμενον τῶν ἐν Ἐλευσίनि τελουμένων Μυστη-
ρίων ὡς ἐξῆς: «Δηῶ δὲ καὶ Κόρη δράμα ἡδὴ ἐγενέσθην μυστικόν,
καὶ τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ἐλευσίς
δαδουχεῖ». Εἰς τὰ «Δηοῦς μυστήρια» τοῦ Κλήμεντος δὲν ἔχει θεῖσιν
ἢ Κόρη καὶ τοῦτο βεβαίως ἀντίκειται πρὸς τὰ ὅσα γνωρίζομεν διὰ
τὰ Ἐλευσινιακὰ Μυστήρια.

Ἐν συνεχείᾳ πρέπει νὰ προσέξωμεν τὸ «πρὸς μητέρα Δήμη-
τρα», τὸ ὁποῖον γράφει ὁ συγγραφεὺς τοῦ Προτρεπτικοῦ. Κατὰ τὴν
Ἡσιόδειον Θεογονίαν ἡ Ρέα ἦτο ἡ μήτηρ τοῦ Διός καὶ οὐχὶ ἡ

Δημήτηρ. Τὴν Ἡσιόδειον δὲ ἐκδοχὴν ἀκολουθεῖ καὶ ἡ παράδοσις τῆς Ἐλευσίνος, διότι εἰς τὸν Ὀμηρικόν ὕμνον, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἐπίσημος ἐκθεσις τῆς παραδόσεως ἐκείνης, ἡ Δημήτηρ φέρεται ὡς κόρη τῆς Ρέας⁹.

Αἱ ἀφροδίσοι συμπλοκαί, αἱ ὁποῖαι ἀργότερον χαρακτηρίζονται ὡς βίαιοι καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα μῆνις δὲν ἀρμόζουν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Διὸς καὶ τῆς Δήμητρος. Ὡς διδάσκει ὁ Ἡσίοδος¹⁰, αἱ σχέσεις ἐκεῖναι δὲν ἦσαν «βιαία συμπλοκή» καὶ ἡ γνωστὴ μῆνις τῆς θεᾶς, ἡ ὁποία ἦτο φιλόανθρωπος, ἐπηκολούθησε τὴν ἀρπαγὴν τῆς Περσεφόνης ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος. Κατὰ τὴν Ὀρφικὴν ὅμως παράδοσιν ὁ Ζεὺς «τὴν μητέρα Ρέα ἀπαγορεύουσαν αὐτοῦ τὸν γάμον ἐδίωκε, δρακαίνης δ' αὐτῆς γενομένης καὶ αὐτὸς εἰς δράκοντα μεταβαλὼν συνδῆσας αὐτὴν τῷ καλουμένῳ Ἡρακλειωτικῷ ἄμματι ἐμίγη - τοῦ σχήματος τῆς μεῖξεως σύμβολον ἢ τοῦ Ἑρμοῦ ράβδος»¹¹. Ἡ βιαία αὕτη πράξις τοῦ Διὸς ἀσφαλῶς θὰ προκάλεσε τὴν μῆνιν τῆς Ρέας, «ἧς δὴ χάριν Βριμῷ προσαγορευθῆναι λέγεται», καὶ τὴν προσπάθειαν τοῦ Διὸς νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν μητέρα του. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ Βριμὴ τοῦ Κλήμεντος εἶναι ἡ Ρέα καὶ οὐχὶ ἡ Δημήτηρ. Τὸ ὅτι ὁ χριστιανὸς πατὴρ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγνώριζε τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν Ὀρφικὸν ἀπόσπασμα, ὅτε συνέγραφε τὸν Προτρεπτικόν του, ὑποδεικνύεται καὶ ὑπὸ τῆς ἀκολουθίας τῶν μυθικῶν γεγονότων ὡς ταῦτα παρέχονται ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ Ὀρφικοῦ ἀποσπάσματος. Ἡ ἐκθεσις τῶν σχέσεων τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ρέας ἀκολουθεῖται καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ὑπὸ τῆς περιγραφῆς τῶν σχέσεων τοῦ Διὸς καὶ τῆς Φερεφάττης. Κατὰ τὸ ἀπόσπασμα ὁ Ζεὺς «ἐν δράκοντος σχήματι» ἐβίασε τὴν Κόρην καὶ κατὰ τὸν Κλήμεντα ὁ Ζεὺς «τῇ Φερεφάττῃ, τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ... μίγνυται δράκων γενόμενος». Ἡ χρῆσις τῆς λέξεως «δράκων» καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις εἶναι ἀξιοσημείωτος.

Ἄλλην πειστικὴν ἔνδειξιν ὅτι ὁ Κλήμης, περιγράφων τὰ Δηοῦς μυστήρια εἶχεν ὑπ' ὄψει του τὴν Ρέα ἐν εὐρίσκομεν εἰς τοὺς ἰδίους του λόγους (II 15,I): «ταῦτά (τὰ Δηοῦς μυστήρια) οἱ Φρύγες τελίσκουσιν Ἄττιδι καὶ Κυβέλη καὶ Κορύβασιν». Βεβαίως οὔτε κἀν νὰ ὑποθέσωμεν δυνάμεθα ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν Φρυγῶν τελούμενα

9. Ἡσίοδος, Θεογονία, στ. 453-458. Εἰς Δήμητραν (Ὀμηρ. ὕμνος), στ. 60 καὶ 75.

10. Θεογονία, στ. 912-914:

«Αὐτὰρ ὁ Δήμητρος πολυφόβης ἐς λέχος ἔλθεν,

ἢ τέκε Περσεφόνην λευκώλενον...».

11. O. Kern, *Orphicorum Fragmenta*, ἀρ. 58 (41), σ. 139.

ὀργιαστικά μυστήρια πρὸς τιμὴν τῆς κυβέλης καὶ τοῦ Ἄπτεως, διὰ τὰ ὁποῖα οἱ κορυφαῖοι τῶν ἹΑθηναίων διανοουμένων ἐδείκνυον τόσην καταφρόνησιν ἦσαν τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ Ἑλευσινιακὰ ἢ περιελάμβανον διδασκαλίας παραπληθείας πρὸς τὰς Ἑλευσινιακάς. Προφανῶς τὰ Δηοῦς μυστήρια τοῦ Κλήμεντος ἦσαν τὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο ὑπὸ τῶν Φρυγῶν πρὸς τιμὴν τῆς μητρὸς τοῦ Διός, πρὸς τιμὴν τῆς Ρέας-Κυβέλης, καὶ εἰς αὐτὴν ἀνήκει τὸ ἐπίθετον ἢ τίτλος Βριμῶ.

Ἐπικύρωσιν τοῦ συμπεράσματός μας εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὰ «σύμβολα» τῶν μυστηρίων, τὰ ὁποῖα ὁ Κλήμης μᾶς παρέχει : « ἐκ τυμπάνου ἔφαγον· ἐκ κυμβάλου ἔπιον· ἐκερνοφόρησα· ὑπὸ παστὸν ὑπέδυν». Τὰ τύμπανα, τὰ κύμβαλα καὶ ὁ παστὸς ἀρμόζουσι μόνον εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὰ μυστήρια τῆς Ρέας - Κυβέλης. Καὶ ἡ κερνοφορία ἴσως νὰ μὴ ἦτο ξένη πρὸς τὰ μυστήρια ἐκεῖνα, ἢ νὰ προσετέθη ἀργότερον ἐξ ἐπιδράσεως τῆς Ἑλευσίνος, διότι ὁ Νίκανδρος λέγει:

ἢ ἄτε κερνοφόρος ζάκορος βωμίστρια Ρεῖης,
εἰνάδι λαοφόροισιν ἐνιγρίμπτουσα κελεύθοις,
μακρὸν ἐπεμβόαα γλώσση θρόον, οἱ δὲ τρέουσιν
Ἰδαίης ριγηλόν ὅτ' εἰσαῖωσιν ὑλαγμόν¹².

Πρὸς τούτοις αὐτὸς ὁ Κλήμης ὀλίγον κατωτέρω (II 21,2) διαφοροτρόπως ὀρίζει τὸ «σύνδημα» τῶν Ἑλευσινίων: «κᾶστι τό σύνδημα Ἑλευσινίων μυστηρίων ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος [ἐγγευσάμενος-Lobeck] ἀπεδέμην εἰς κάλαδον καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην». Ἡ παραβολὴ τῶν «συμβόλων» τῶν «μυστηρίων τῆς Δηοῦς» πρὸς τὸ «σύνδημα» τοῦτο τῶν Ἑλευσινίων θὰ ἀποδείξῃ τὸ διάφορον αὐτῶν. Εἶναι δὲ ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δύο διάφορα «σύμβολα» καὶ «σύμφωνα» ἦσαν ἐν χρήσει εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Ἑλευσίνος. Ὅτι τὰ «σύμβολα» ἀφοροῦν τὰ μυστήρια τῆς Ρέας-Κυβέλης ὑποδεικνύεται καὶ ὑπὸ τῆς ρήτρας τῆς διασωθείσης ὑπὸ τοῦ Φιρμικίου Ματέρνου, ἡ ὁποία ἔχει οὕτως: «ἐκ τυμπάνου βέβρωκα, ἐκ κυμβάλου πέπωκα, γέγονα μύστης Ἄπτεως¹³. Τὸ γέγονα μύστης Ἄπτεως, εἶναι τελείως πειστικόν.

Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ὁ Κλήμης ἀποδίδει εἰς τὴν Δήμητρα τὰ εἰς τὴν Ρεάν ἀνήκοντα καὶ ὅτι ταυτίζει τὰς δύο

12. Ἀλεξιάρμακα, στ. 217 κέ. ὁ σχολιαστὴς ἐπεξηγεῖ τὸ εἰνάδι ὡς ἐνάτη τοῦ μηνός... τότε γὰρ τὰ μυστήρια αὐτῆς ἐπιτελοῦσιν.

13. De errore 18, p. 102 (Holm).

θεάς. Τὸν ταυτισμὸν τοῦτον ἐπιχειρεῖ ἄνευ φόβου παρεξηγήσεως, βασιζόμενος εἰς τὴν Ὀρφικὴν διδασκαλίαν, ἣ ὁποία ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς καὶ τῆς ὁποίας κύριον καὶ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον ἦτο ἡ θεοκρασία καὶ ὁ συγκρατισμὸς. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἐκείνην ἡ Ρέα καὶ ἡ Δημήτηρ ἦτο ἡ αὐτὴ θεότης:

«Ρεῖη τὸ πρὶν ἐοῦσα, ἐπεὶ Διὸς ἔπλετο μήτηρ,
Δημήτηρ γέγονε».

Ἡ, ὡς ὁ Πρόκλος ἐπεξηγεῖ: «ὅτι τὴν Δημήτρα Ὀρφεὺς μὲν, τὴν αὐτὴν λέγων τῇ Ρεῖαι εἶναι, λέγει ὅτι ἄνω μὲν μετὰ Κρόνου οὔσα ἀνεκφόιτος Ρέα ἐστὶν προβάλλουσα δὲ καὶ ἀπογεννώσα τὸν Δία Δημήτηρ»¹⁴. Εἰς τὴν Ἐλευσινιακὴν ὅμως παράδοσιν ἡ Δημήτηρ εἶναι διάφορος τῆς Ρέας, εἶναι ἡ Κόρη τῆς Ρέας.

Τὸ δεῦτερον μέρος τῆς περὶ μυστηρίων μαρτυρίας τοῦ Κλήμεντος ἀναφέρεται ἀσφαλῶς εἰς τὰ μυστήρια τῶν Σαβαζίων καὶ εἰς τὴν Ὀρφικὴν παράδοσιν. Ἀμφότερα ἦσαν ξένα πρὸς τὰ ἐν Ἐλευσίνι τελούμενα. Οἱ ὄριμεις κατὰ τῶν Σαβαζίων μυστηρίων λόγοι τοῦ Δημοσθένους ἀσφαλῶς ἀποδεικνύουν ὅτι οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἐξήσκησαν τὰ μυστήρια ἐκεῖνα ἐπὶ τῶν Ἐλευσινιακῶν¹⁵.

Τὸ τρίτον μέρος τῆς μαρτυρίας ἀφορᾷ, ὡς αὐτὸς ὁ Κλήμης λέγει (II 17,1), τὰ Θεσμοφόρια, τὰ Σκιροφόρια καὶ τὰ Ἀρρητοφόρια. Εἰς αὐτὸ εὐρίσκομεν τὴν μεταγενεστέραν ἱστορίαν τῆς καταβαρυνθώσεως τοῦ Εὐβουλέως καὶ τῶν χοίρων του, «δι' ἣν αἰτίαν ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις μεγαρίζοντες χοίρους ἐμβάλλουσι». Διὰ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ταύτην συνήθειαν θὰ δημοσιεύσωμεν προσεχῶς ἰδίαν μελέτην¹⁶. Ἀλλὰ πρέπει νὰ προσέξωμεν τὸν ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος ἀναφερόμενον κάλαθον, τὸν ὁποῖον σχετίζει πρὸς τὰ Θεσμοφόρια. Ἀπὸ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Αἰσχίνου μανθάνομεν ὅτι ὑπῆρχεν «ἐορτὴ παρ' Ἀθηναίοις ἐν ἣ αἱ παρθένοι ἱερά τινα Δημήτρος ἐν κανοῖς ἤγουν ἐν κανισκίοις ἐβάσταζον ἐπὶ κεφαλῆς· ὅθεν κανηφόροι κέκληνται»¹⁷. Καὶ ἡ ἐορτὴ ἐκαλεῖτο «τὰ κανᾶ». Κανηφόρους ἔχομεν εἰς διαφόρους θρησκευτικὰς τελετάς, γινομένας πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ Διονύσου καὶ αἱ κανηφόροι τοῦ σχολιαστοῦ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦσαν κόραι, αἱ ὁποῖαι ἔφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς

14. Orphicorum Frag. 145 (106. 128), σ. 188 (Kern) καὶ Πρόκλος εἰ Κρατύλου, 403e καὶ 401c.

15. Περί στεφάνου, 259-260.

16. Ὅρα καὶ Ν. Μ. Κοντολέοντος, Μέγαρον, σ. 9-11.

17. Σχόλιον Αἰσχίνου, Περί παραπρεθείας, σ. 90 (Dindorf).

των καλάθους πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος ἴσως οὐχὶ εἰς ἰδιαιτέραν τελετὴν ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν Θεσμοφορίων.

Ἡ κερνοφορία, ὡς γνωστὸν, ἦτο χαρακτηριστικὴ τῆς Ἐλευσινιακῆς λατρείας¹⁸. Τὸ «ἐκερνοφόρησα» ἐλλείπει ἀπὸ τὴν ρήτραν τοῦ Φιρμικίου, ἣ ὁποία ὀριστικῶς ἀναφέρεται εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ρέας-Κυβέλης. Ἡ παρουσία τῆς εἰς τὰ «σύμβολα» ἴσως ὑποδεικνύει συγκρατισμὸν τῶν μυστηρίων τῆς Ρέας καὶ τῆς Δήμητρος, γενόμενον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἡ ὑπαρξίς μυστηρίων τῆς Δήμητρος εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην ἀποδεικνύεται ἀπὸ ὀλίγας μὲν ἀλλὰ σαφεῖς μαρτυρίας. Ἀπὸ τὸν Λίβιον μανθάνομεν ὅτι παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὑπῆρχε «τόπος» γνωστὸς ὡς Ἐλευσίς: «*Ad Eleusinem..., qui locus quattuor milia ab Alexandria abest*»¹⁹. Ἀπὸ τὸν Τάκιτον ἐπίσης μανθάνομεν ὅτι ὁ Πτολεμαῖος «*Timotheum Atheniensem e gente Eumotpidarum, quem ut antistitem caerimoniarum Eleusine exciverat. quaenam illa superstitione, quod numen, interrogat*»²⁰.

Ἀπὸ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀράτου μανθάνομεν ὅτι: παρ' Αἰγυπτίους κατὰ τὸν Ἐπιφί μῆνα, ὅτε ἐν Λέοντι γίνεται ὁ ἥλιος, ἣ τῆς Κόρης ἀρπαγὴ τελειοῦται²¹.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ μυστήρια τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης σπανίως ἐτελοῦντο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς τὰς διαφόρους πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον εἰσαχθῆ ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα. Διάφορα καὶ πολλὰς φορές νέα στοιχεῖα εἰσήγοντο κατὰ τόπους²². Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ τὰ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τελούμενα μυστήρια τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, τὰ ὁποῖα εἰσήχθησαν εἰς ἐποχὴν νεωτέραν, δὲν ἐτελοῦντο ἐπακριβῶς ὡς εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἀλλ' ἐποικίλλοντο ὑπὸ στοιχείων ξένων καὶ διαφόρων, εἰσαχθέντων ἴσως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ συγκρατισμοῦ καὶ τῶν Ὀρφικῶν, τῶν ὁποίων σπουδαία ἔδρα ἀνεδείχθη ἣ Ἀλεξάνδρεια.

Ἡ δευτέρα περικοπὴ τοῦ Κλήμεντος, ἣ ὁποία μᾶς ἐνδιαφέρει ἔχει ὡς ἑξῆς²³: «Καὶ τί θουμαστὸν εἰ Τυρρηνοὶ οἱ βάρβαροι αἰσχροῖς οὕτως τελίσκονται παθήμασιν, ὅπου γε Ἀθηναίοις καὶ τῇ ἄλλῃ

18. Γνωστὸν εἶναι οἱ κέρνοι οἱ εὐρεθέντες εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἐλευσίνας καὶ ἡ παράστασις τῆς πινακίδος τῆς Νῆϊνίου.

19. Titus Livius, 45, 12.'

20. Tacitus, 4, 83.

21. Σχόλιον εἰς Φαινόμενα, 150. Τελετὴ Θεσμοφορίων ἐν Ἀλεξάνδρεια μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, 15, 29, 8 (πρβλ. καὶ 15, 21, 2): «παρὴν εἰς τὸ θεσμοφορεῖον, ἀνεωημένον τοῦ νεοῦ διὰ τινὰ θυσίαν ἐπέτειον».

22. Ὅρα κατωτέρω, σ. 22, 23, 24 καὶ 31

23. Προτρεπτικός, II, 20, 1-21, 2.

Ἑλλάδι, αἰδοῦμαι καὶ λέγειν, αἰσχύνῃς ἔμπλεως ἢ περὶ τὴν Διῶ μυθολογία; ἀλωμένη γὰρ ἡ Διῶ κατὰ ζήτησιν τῆς θυγατρὸς τῆς Κόρης περὶ τὴν Ἐλευσίνα (τῆς Ἀττικῆς δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ χωρίον) ἀποκάμνει καὶ φρέατι ἐπικαθίζει λυπούμενη. Τοῦτο τοῖς μυουμένοις ἀπαγορεύεται εἰσέτι νῦν, ἵνα μὴ δοκοῖεν οἱ τετελεσμένοι μιμεῖσθαι τὴν ὀδυρομένην. Ὡκοῦν δὲ τηνικάδε τὴν Ἐλευσίνα οἱ γηγενεῖς ὀνόματα αὐτοῖς Βαυβῶ καὶ Δυσαύλης καὶ Τριπτόλεμος, ἔτι δὲ Εὐμολπός τε καὶ Εὐβουλεύς· βουκόλος ὁ Τριπτόλεμος ἦν, ποιμὴν δὲ ὁ Εὐμολπος, συβώτης δὲ ὁ Εὐβουλεύς· ἀφ' ὧν τὸ Εὐμολπιδῶν καὶ τὸ Κηρύκων τὸ ἱεροφάντικόν δὴ τοῦτο Ἀθήνησι γένος ἦνθησεν. Καὶ δὴ (οὐ γὰρ ἀνήσω μὴ οὐχὶ εἰπεῖν) ξενίσασα ἡ Βαυβῶ τὴν Διῶ ὀρέγει κυκεῶνα αὐτῇ· τῆς δὲ ἀναινομένης λαβεῖν καὶ πιεῖν οὐκ ἐδελοῦσης (πενθήρης γὰρ ἦν) περιαλγῆς ἡ Βαυβῶ γενομένη, ὡς ὑπεροραθεῖσα δῆθεν, ἀναστέλλεται τὰ αἰδοῖα καὶ ἐπιδεικνύει τῇ θεῷ· ἢ δὲ τέρπεται τῇ ὄψει ἡ Διῶ καὶ μόλις ποτὲ δέχεται τὸ ποτόν, ἡσθεῖσα τῷ θεάματι. Ταῦτ' ἐστὶ τὰ κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια. Ταῦτά τοι καὶ Ὀρφεὺς ἀναγράφει. Παραθήσομαι δέ σοι αὐτὰ τοῦ Ὀρφέως τὰ ἔπη, ἵν' ἔχῃς μάρτυρα τῆς ἀναισχυντίας τὸν μυσταγωγόν·

ὡς εἰποῦσα πέπλους ἀνεσύρατο, δεῖξε δὲ πάντα
σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον· παῖς δ' ἦεν Ἰακχος,
χειρὶ τέ μιν ῥίπτασκε γελῶν Βαυβοῦς ὑπὸ κόλποις·
ἢ δ' ἐπεὶ οὖν μείδησε θεά, μείδησ' ἐνὶ θυμῷ,
δέξατο δ' αἰόλον ἄγγος, ἐν ᾧ κυκεῶν ἐνέκειτο.

Κᾶστι τὸ σύνδημα Ἐλευσινίων μυστηρίων· ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος (ἐγγευσάμενος-Lobeck) ἀπεδέμην εἰς κάλαθον καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην· Καλά γε τὰ θεάματα καὶ θεᾶ πρέποντα».

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Κλήμης ἀποφεύγει νὰ δηλώσῃ ρητῶς ὅτι ἡ σκηνὴ τῆς Βαυβοῦς ἀπετέλει μέρος τῶν ἐν Ἐλευσίνι τελουμένων Μυστηρίων ἂν καὶ λέγει «ταῦτα ἐστὶ τὰ κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια». Τὴν παρουσιάζει ὁμως κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ἀφήνει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὄντως ἦτο μέρος τῶν Μυστηρίων. Τὴν εἰσάγει ὡς μέρος τῆς περὶ Διῶς μυθολογίας τῶν Ἀθηναίων, ἢ ὁποῖα εἶναι ἔμπλεως αἰσχύνῃς. Τὴν σκηνοθετεῖ εἰς τὴν Ἐλευσίνα, τὴν συνδέει μὲ τὴν παρασκευὴν τοῦ κυκεῶνος, τοῦ χαρακτηριστικοῦ τούτου ποτοῦ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, καὶ τέλος τὴν παριστᾷ ὡς μέρος τῶν κρυφίων μυστηρίων τῶν Ἀθηναίων. Εὐδὺς δ' ἀμέσως

μετά τὴν παράθεσιν Ὀρφικοῦ ἀποσπάσματος πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν λεχθέντων, προσδέτει τὸ σύνδημα τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων. Κατόπιν τῆς παρατάξεως ταύτης τόσων ὑπαινηγμῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀφεθῇ ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Βαβυῶς ἀπετέλει μέρος τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, μολονότι τοῦτο δὲν δηλοῦται εἰδικῶς.

Ἡ ἱστορία αὐτῆ τῆς Βαβυῶς καὶ ἡ ἔμμεσος συσχέτισίς της πρὸς τὰ ἐν Ἐλευσίνι τελούμενα δημιουργεῖ τὴν ἀκόλουθον ἀπορίαν. Εἶναι δυνατόν νὰ πιστεῦσῃ τις ὅτι ὁ Κλήμης, ὁ γνώστης αὐτὸς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁ ἀποδεικνυόμενος οἰκείος καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἀσῆμων λογογράφων τοῦ ἀρχαίου κόσμου, δὲν ἐγνώριζε τὸν Ὀμηρικὸν πρὸς Δῆμητρα ὕμνον; Ἢτο ὄντως θαυμαστὸν ἐὰν τοῦτο ἦτο ἀληθές. Ἐὰν τὸν ἐγνώριζε, διατί τότε δὲν τὸν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του; Ἴσως διότι ὁ Ὀμηρικὸς ὕμνος δὲν τοῦ παρέχει ἐπιχειρήματα χρήσιμα διὰ τὸν σκοπὸν του; Διότι εἰς τὸν ὕμνον ἐκεῖνον ἀντὶ τῆς ἀσέμνου Βαβυῶς ἔχομεν τὴν γηραιὰν Ἰάμβην, «τὴν κέδν' εἰδυῖαν», ἀντὶ τοῦ ἀνασυρμοῦ τῶν ἐνδυμάτων ἔχομεν μόνον σκώμματα καὶ χαριτολογίας:

«πολλὰ παρασκώπτουσ' ἐτρέψατο πότνιαν ἀγνήν
μειδῆσαι γελάσαι τε καὶ ἴλαον σχεῖν θυμόν
ἧ δὴ οἱ καὶ μεθύστερον εὐαδεν ὄργαις»²⁴.

Τὰ σκώμματα τῆς Ἰάμβης ἐγένοντο αἰτία τῶν γεφυρισμῶν, τοὺς ὁποίους δὲν ἀναφέρει ὁ Κλήμης. Σημειωτέον ὅτι μεταξύ τῶν γηγενῶν τῆς Ἐλευσίνος ὁ Χριστιανὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει καὶ τὸν Εὐμόλπον. Εἰς τὰ Ὀρφικά ἀποσπάσματα ὅμως ὁ Εὐμόλπος δὲν ἀναφέρεται. Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν πιθανότητα ὅτι εἰς ἄλλους Ὀρφικοὺς ὕμνους, οἱ ὁποῖοι δὲν διεσώθησαν, συμπεριλαμβάνετο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Εὐμόλπου. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀπίθανον καὶ δημιουργεῖ νέαν ἀπορίαν. Ἐὰν ὁ Κλήμης ἐκ τοῦ Ὀμηρικοῦ ὕμνου παρέλαβε τὸν Εὐμόλπον, διατί παρασιωπᾷ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ ὕμνου ἐκείνου καὶ προτιμᾷ τοὺς Ὀρφικούς;

Τὰ περὶ Βαβυῶς ὁ Κλήμης τὰ στηρίζει εἰς Ὀρφικὸν ὕμνον, τοῦ ὁποίου οἱ χρόνοι δὲν εἶναι καθωρισμένοι· ὁ ὕμνος ἐκεῖνος πάντως εἶναι νεώτερος τοῦ Ὀμηρικοῦ. Ἡ μνεῖα τοῦ Ἰάκχου ὑποδεικνύει τὴν νεωτέραν ἡλικίαν τοῦ ἀποσπάσματος. Πρὸς τούτοις ἡ ὅλη ἱστορία τῆς ἀρπαγῆς τῆς Περσεφόνης ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος, ὡς αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὰ Ὀρφικά, πρέπει νὰ εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη εἰς τὸν Ὀρφισμόν. Διότι ἀντίκειται πρὸς τὴν διδασκαλίαν του, βα-

24. Ὀμηρικὸς πρὸς Δῆμητρα ὕμνος, στ. 203-205.

σικόν στοιχειόν τῆς ὁποίας ἦτο ἡ ἔνωσις τοῦ Διὸς καὶ τῆς Περσεφόνης, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν ὁ Ὀρφικὸς Διόνυσος. Πρὸ ἐτῶν ὁ L. Malten ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ Ὀρφικὸς μῦθος τῆς ἀρπαγῆς τῆς Περσεφόνης ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος προσετέθη εἰς τὴν ἀρχαίαν διδασκαλίαν πρὸς τὸ τέλος τῆς 6ης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος²⁵. Ὁ μῦθος ὅμως τῆς Βαυβοῦς ἀσφαλῶς εἶναι μεταγενέστερος. Τὴν ἀρχαιοτέραν, κἄπως ἐξηκριβωμένην, περὶ Βαυβοῦς μαρτυρίαν εὐρίσκουμεν εἰς τὸν Ἀρποκρατίωνα. Κατὰ τὸν γραμματικὸν ἐκείνον ὁ ἐκ Τραγίλου Ἀσκληπιάδης ἐδίδαξεν ὅτι ἡ Βαυβὼ καὶ ὁ Δυσαύλης ἦσαν γονεῖς τῆς Πρωτονόης καὶ τῆς Νίσης²⁶. Ὁ Ἀσκληπιάδης, μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους, ἔζησε τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰῶνα. Πέραν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου δὲν δυνάμεθα νὰ ἀνέλθωμεν καὶ ἐὰν ἀκόμη δεχθῶμεν ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀρποκρατίωνος εἶναι ἀξιόπιστος. Ὁ Malten ὑπέθεσεν ὅτι οἱ Ὀρφικοὶ ἐδανείσθησαν τὴν Βαυβὼ ἀπὸ τὴν Πάρον ὅπου ἐλατρεύετο μετὰ τῆς Δήμητρος, τῆς Κόρης καὶ τοῦ Διὸς Εὐβουλέως. Κατὰ τὸν Kern ἡ λατρεία τῆς Βαυβοῦς μᾶς εἶναι μόνον ἐκ Πάρου γνωστὴ²⁷. Ἡ ἐπιγραφή ὅμως ἡ ὁποία ἀναφέρει τὴν λατρείαν ταύτην²⁸ ἀνάγεται εἰς τὸν 1^{ον} π.Χ. αἰῶνα, εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι οἱ Πάριοι μᾶλλον παρέλαβον τὴν Βαυβὼ ἀπὸ τοὺς Ὀρφικοὺς. Ὁ Guthrie, ἀποδεχόμενος παλαιοτέραν γνώμην τοῦ Gruppe, ὑποστηρίζει τὴν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας- Φρυγίας- καταγωγὴν τῆς Βαυβοῦς καὶ τὴν ὑπόθεσίν του ταύτην στηρίζει ἐφ' ἑνὸς μὲν εἰς

25. L. Malten, *Altorphische Demetersage*, Arch. Rel. Wiss., 1909, s. 417 κέξ. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀσχοληθῶμεν μετὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην τοῦ Malten. Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οἱ στίχοι τοῦ Εὐριπίδου (Ελένη, 1301 κέξ.) ὡς καὶ ὁ ὁμοῦς - τάφος τοῦ Ἰακίνθου εἰς τὰς Ἀμύκλας (Πausanias, III, 19, 4) ἐπὶ τῶν ὁποίων ἰδίως στηρίζεται ἡ χρονολογία δὲν εἶναι καὶ τόσο πειστικοί. Ὁ Εὐριπίδης, ὁ ὁποῖος ἔρρεπε πρὸς τὴν θεοκρασίαν, ἦτο δυνατόν ἀνεξαρτήτως καὶ ἄνευ Ὀρφικῆς ἐπιδράσεως νὰ ἔγραψε τοὺς στίχους ἐκείνους. Θὰ τοῦ ἦτο δυνατόν νὰ σκεφθῆ ὅτι ἡ Δήμητρος καὶ ἡ Ρέα - Κυβέλη ἦσαν προσωποποιήσεις τῆς Γῆς καὶ νὰ τὰς ταύτιση ἀνεξαρτήτως. Σχετικῶς προσθέντες ἀπὸ τὰς Βάκχας τοὺς στίχους 275-276 πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης:

«Δημήτρος θεὰ - Ἰ γῆ δ' ἐστίν, ὄνομα δ' ὀπίτερον βούλη κάλει».

Ἡ δ' ἐπὶ τοῦ τάφου - ὁμοῦ τοῦ Ἰακίνθου παράστασις οὐδὲν τὸ ἰδιάζον ὀρφικὸν στοιχεῖον παρουσιάζει.

26. Ἀρποκρατίων εἰς λ. Δυσαύλης: «... Ἀσκληπιάδης δ' ἐν δ' Τραγοδομῶν τὸν Δυσαύλην αὐτόχθονα εἶναι φησι, συνοικήσαντα δὲ Βαυβοῖ σχεῖν παῖδας Πρωτονόην τε καὶ Νίσαν. Παλαίφατος δ' ἐν δ' Τρωϊκῶν σὺν τῇ γυναίκα φησιν αὐτὸν ὑποδέξασθαι τὴν Δήμητραν». Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ Ἀσκληπιάδης δὲν συνδέει τὸν Δυσαύλην καὶ τὴν Βαυβὼ μετὰ τὴν Δήμητρα καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτοὺς θυγατέρας ἀγνώστους εἰς τὴν μεταγενεστέραν «Ἐλευσινακίην» ἱστορίαν. Ὁ Παλαίφατος, τέλος τοῦ 3^{ου} μ.Χ. αἰῶνος, ἀναφέρει τὴν ὑπόδοχὴν τῆς Δήμητρος.

27. Malten, ἔ.ἀ., σ. 441, Kern, RE III 150 κέξ. εἰς λ. Βαυβὼ.

28. I.G. 12, 5, 227.

τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐκ Τραγίλου Ἀσκληπιάδου, ἐφ' ἑτέρου δὲ εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Γαλατίας²⁹. Ἄλλ' ἢ μὲν ἐπιγραφὴ ἀνάγεται εἰς τοὺς Αὐτοκρατορικοὺς χρόνους τὰ δὲ περὶ Βαυβοῦς καὶ Μίστης λεγόμενα τοῦ Guthrie δὲν εἶναι τελείως ἐξηκριβωμένα. Νομίζω ὅτι τὴν προέλευσιν τοῦ μυθικοῦ τούτου προσώπου, καὶ ἰδίᾳ τῆς μετὰ τῆς Δήμητρος συναντήσεώς του, θὰ πρέπει νὰ στηρίζωμεν ἐπὶ ἀσφαλεστέρας βάσεως.

Δὲν δύναται νὰ υπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ἡ Βαυβὼ εἶναι ξένη πρὸς τὴν Ἑλευσίνα. Τοῦτο πρὸ χρόνων ὑπέδειξεν ὁ πολὺς Wilamowitz³⁰. Ὁ τόπος τῆς προελεύσεως τῆς Βαυβοῦς πρέπει νὰ ζητηθῇ εἰς τὰς περὶ τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον χώρας. Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Guthrie ὑποστηρίζει Φρυγικὴν - Ἀνατολικὴν προέλευσιν, συμμεριζόμενος τὴν γνώμην τοῦ Gruppe. Νομίζω ὅτι μετὰ μεγαλυτέρας βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ τὴν ἀποδώσωμεν εἰς ἑτέραν περιοχὴν. Αὐτὸς ὁ Guthrie ἐδέχθη τὸ συμπέρασμα τοῦ Dietrich, κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ ὄνομα «Βαυβὼ» ἐσήμαινε «ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον (ἡ Βαυβὼ) ἔδειξεν εἰς τὴν Δήμητρα», ἦτοι τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον³¹. Ἐὰν οὕτως ἔχη τὸ πρᾶγμα, τότε τὸ ὄνομα ἐπηκολούθησε τὴν πράξιν, ὁ ἀνασυρμὸς τῶν φορεμάτων καὶ ἡ ἐπίδειξις τῶν γυναικείων ὀργάνων προὑπῆρξε καὶ ἡ Βαυβὼ, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Ὀρφικὸν ὕμνον ἐξέτισε τὴν Δήμητρα, θὰ ἐπλάσθη ἵνα προσωποποιήσῃ τὸ σπουδαιότερον μέρος τοῦ μύθου. Διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι τὴν δημιουργίαν τῆς Βαυβοῦς θὰ πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς περιοχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἀνασυρμὸς τῶν φορεμάτων ὑπὸ γυναικῶν συνοδευόμενος ὑπὸ σκωμμάτων καὶ βωμολογιῶν, ἦτο συνήθεια παλαιά, συνήθεια, ἡ ὁποία ἐσχέτιζετο πρὸς τὴν λατρείαν θεοῦ ἢ θεᾶς τινος. Καθ' ὅσον γνωρίζω οὔτε εἰς τὴν Ἑλλάδα οὔτε εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εὐρίσκωμεν τοιαύτην συνήθειαν. Ὁ πατὴρ ὁμως τῆς ἱστορίας εὔρε τὴν συνήθειαν αὐτὴν εἰς τὸ Δέλτα τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν περιγράφει μὲ μεγάλην σαφήνειαν καὶ θετικότητά³².

«Πανηγυρίζουσι δὲ Αἰγύπτιοι», λέγει ὁ Ἡρόδοτος, «οὐκ ἄπαξ

29. W. K. C. Guthrie, *Orpheus and Greek Religion*, σ. 135-136 ὅπου καὶ ἡ γνωστὴ διὰ τὴν Βαυβὼ βιβλιογραφία. Gruppe, *Gr. Mythologie u. Religion*, σ. 1437, ὑποσ. 2 καὶ 1542, ὑποσ. 1. Διὰ τὴν ἐκ Γαλατίας ἐπιγραφὴν ὅρα C. I. G., 4142. Κατὰ τὸν Guthrie, ἡ Μίστη, τῆς ὁποίας ἡ Βαυβὼ εἶναι μήτηρ εἶναι γνωστὴ Ἀνατολικὴ καὶ Ὀρφικὴ προσωπικότης. Ὅρα καὶ Cook, *Zeus*, 2, 131, ὑποσ. 5. Αἱ ἀπεικονίσεις τῆς Βαυβοῦς, αἱ ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Guthrie, εἶναι ἀβέβαιαι.

30. *Die Glaube der Hellenen*, τόμ. 2, σ. 42, ὑπ. 2.

31. Guthrie, ἔ.λ., σ. 135. Dietrich, *Philologus*, 52 (1893) σ. 1 ἐξ. = *Kleine Schriften*, Lpzg. u. Berlin, 1911, σ. 125 ἐξ., ὅρα καὶ Ἡσύχιον εἰς λ. Βαυβὼ.

32. Ἡρόδοτος, II, 59 καὶ 60.

τοῦ ἐνιαυτοῦ, πανηγύριος δὲ συχνάς, μάλιστα μὲν καὶ προδουμότατα ἐς Βούβαστιν πόλιν τῆ Ἀρτέμιδι, δεύτερα ἐς Βούσιριν πόλιν τῆ Ἴσι». Ἡ Βούβαστις ἦτο εἰς τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου καὶ ἡ μεγάλη τῆς θεᾶς ἦτο ἡ γαλοκέφαλος Pasht, τὴν ὁποίαν ὁ Ἡρόδοτος ταυτίζει πρὸς τὴν Ἀρτεμιν. Πολλάκις ἡ Βούβαστις ἀναφέρεται ὡς «ἡ πόλις τῆς Pasht». «Ἐς μὲν νυν Βούβαστιν πόλιν», συνεχίζει ὁ Ἡρόδοτος, «ἐπεὶ κομίζονται ποιεῦσι τοιάδε· πλέουσί τε γὰρ δὴ ἅμα ἄνδρες γυναιξὶ καὶ πολλόν τι πλῆθος ἐκατέρων ἐν ἐκάστη βάρῃ· αἱ μὲν τινες τῶν γυναικῶν κροτάλα ἔχουσαι κροταλίζουσι, οἱ δὲ αὐλέουσι κατὰ πάντα τὸν πλόον, αἱ δὲ λοιπαὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες αἰδοῦσι καὶ τὰς χεῖρας κροτέουσι. Ἐπεὶ δὲ πλέοντες κατὰ τινα πόλιν ἄλλην γένωνται, ἐγχερίμψαντες τὴν βᾶριν τῆ γῆ ποιεῦσι τοιάδε· αἱ μὲν τινες τῶν γυναικῶν ποιεῦσι τὰ περ εἴρηκα, αἱ δὲ τωδάζουσι βοῶσαι τὰς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ γυναῖκας, αἱ δὲ ὀρχέονται, αἱ δὲ ἀνασύρονται ἀνιστάμεναι. Ταῦτα παρὰ πᾶσαν πόλιν παραποταμίην ποιεῦσι». Ἡ συνήθεια αὕτη, ἔχουσα προφανῶς μεγάλην ἀρχαιότητα, ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς τὸ πρότυπον τῆς σκηνῆς τῆς Βαυβοῦς. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι τὰ σκώμματα τῶν ἐν τῷ πλοιαρίῳ γυναικῶν ἀπετείνοντο πρὸς τὰς γυναῖκας τῶν πόλεων καθὼς καὶ ἡ ἐπίδειξις τῶν γυμνῶν μελῶν. Πιστεύω ὅτι εἰς τὸ Δέλτα τῆς Αἰγύπτου ἔχομεν τὴν ἀρχαίαν, θρησκευτικῆς φύσεως συνήθειαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπήγαγεν ὁ μῦθος τῆς Βαυβοῦς καὶ αὐτὴ ἡ Βαυβώ. Τὸν μῦθον τοῦτον υἰοθέτησαν εἰς νεωτέρους χρόνους οἱ Ὀρφικοὶ καὶ τὸν προσῆψαν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Περσεφόνης, ἡ ὁποία, ὡς εἶδομεν, δὲν ἀπετέλει οὐσιαστικὸν μέρος τῆς θεογονίας καὶ διδασκαλίας των. Τότε ἀντικατέστησαν τὴν Ἰάμβην διὰ τῆς Βαυβοῦς.

Ὁ Κλήμης ἐστήριξε τὴν ἱστορίαν του τῆς σκηνῆς τῆς Βαυβοῦς εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν Ὀρφικῶν. Πρὸς τούτοις ὅμως λέγει: «ταῦτ' ἐστὶ τὰ κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια» καὶ οὕτω συνάπτει τὴν σκηνὴν πρὸς τὰ Μυστήρια. Ἐὰν ἡ σκηνὴ τῆς Βαυβοῦς δὲν εἶχε σχέσιν πρὸς τὰ μυστήρια, τότε ὁ Κλήμης, παρὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ὀρφικοῦ ὕμνου, θὰ ἐκινδύνευε νὰ ἐλεγχθῆ ὡς παραδοξολογῶν ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν τῆς περιοχῆς τῆς Ἀλεξανδρείας, πρὸς χάριν τῶν ὁποίων ἐγράφη ὁ Προτρεπτικός. Ἡ σκηνὴ ὅμως τῆς Βαυβοῦς δὲν ἀπετέλει μέρος τῶν Μυστηρίων, τῶν τελουμένων ἐν Ἐλευσίνι τῆς Ἀττικῆς πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης. Εἰς ἐκεῖνα τὰ Μυστήρια ἔχομεν τὴν Ἰάμβην. Δὲν ὑπολείπεται ἢ νὰ δεχθῶμεν ὅτι πιθανώτατα ἡ σκηνὴ τῆς Βαυβοῦς ἀπετέλει μέρος τῶν μυστηρίων τῶν τελουμένων πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης εἰς τὴν Ἐλευσίνα τῆς Ἀλεξανδρείας. Εἰς τὰ μυστήρια ἐκεῖνα θὰ εἶχον μυηθῆ οἱ περισσότεροι τῶν μεμνημένων κατοίκων τῆς περιοχῆς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Κλήμεντος θὰ ἀνεγνώριζον λεπτομερείας τῶν μυστηρίων, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχον μυηθῆ. Καὶ διὰ τοῦτο

δὲν ἠδύναντο νὰ κατηγορήσουν τὸν πρεσβύτερον ἐπὶ ψευδολογία. Ἡ παράδοσις κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τελούμενα μυστήρια εἶχον εἰσαχθῆ ἐκ τῆς Ἐλευσίνος τῆς Ἀττικῆς, ἐδικαιολόγει καὶ τὴν φράσιν «ταῦτ' ἐστὶ τὰ κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια», μολονότι δὲν ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰ πράγματα. Τὴν ἐχρησιμοποίησε δέ, ἵνα προσδώσῃ μεγαλυτέραν ἰσχὺν εἰς τὰς κατὰ τῶν μυστηρίων κατηγορίας του.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος λεγόμενα καὶ ὅσα εἶναι δυνατόν νὰ σταχυολογήσωμεν ἐξ ἄλλων πηγῶν ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τελούμενα μυστήρια πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης εἰς νεωτέρους τοῦλάχιστον χρόνους, δὲν εἶχον τὴν ἀρχικὴν τῶν μορφῶν· ὅτι εἰς τὰ ἀρχικῶς εἰσαχθέντα εἶχον προστεθῆ καὶ νέα, τοπικὰ στοιχεῖα³³. Τοῦτο δὲν εἶναι μοναδικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς διαδόσεως τῆς Ἐλευσινιακῆς μυστικῆς λατρείας εἰς ἄλλας περιοχὰς πέραν τῆς Ἀττικῆς. Εἶναι βεβαίως γνωστὸν, ὅτι εἰς διαφόρους τόπους προσετίθεντο εἰς τὰ Μυστήρια στοιχεῖα ξένα πρὸς τὴν Ἐλευσινιακὴν παράδοσιν, ἀλλὰ σεβαστὰ καὶ σπουδαῖα διὰ τὴν περιοχὴν. Θα παραθέσωμεν δύο μόνον ἐπιμεμαρτυρημένα παραδείγματα τῆς συνηθείας ταύτης, τὰ ὁποῖα μᾶς παρέχει ὁ Πausanias.

Περιγράφων τὰ εἰς τὰς Κελεὰς τελούμενα μυστήρια ὁ περιηγητὴς ἀναφέρει τὰ ἐξῆς³⁴: «καὶ τῇ Δήμητρι ἐνταῦθα δι' ἐνιαυτοῦ τετάρτου τὴν τελετὴν καὶ οὐ κατὰ ἔτος ἄγουσι. Ἱεροφάντης δὲ οὐκ ἐς τὸν βίον πάντα ἀποδέδεικται, κατὰ δὲ ἐκάστην τελετὴν ἄλλοτὲ ἐστὶν ἄλλος σφίσιν αἰρετός, λαμβάνων, ἣν ἐθέλη καὶ γυναῖκα. Καὶ ταῦτα μὲν διάφορα τῶν Ἐλευσῖνι νομίζουσι, τὰ δὲ ἐς αὐτὴν τὴν τελετὴν ἐκείνων ἐστὶν ἐς μίμησιν». Τὰ ἐν Φενεῶ τῆς Ἀρκαδίας τελούμενα μυστήρια παρουσιάζουσι ἀκόμη περισσοτέρας καινοτομίας. «Φενεάταις δέ», ἀναφέρει ὁ Πausanias³⁵, «καὶ Δήμητρός ἐστὶν ἱερὸν ἐπίκλησιν Ἐλευσινίας, καὶ ἄγουσι τῇ θεῷ τελετὴν, τὰ Ἐλευσῖνι δρώμενα καὶ παρὰ σφίσι τὰ αὐτὰ φάσκοντες καθεστηκέναι· ἀφικέσθαι γὰρ αὐτοῖς Ναὸν κατὰ μάντευμα ἐκ Δελφῶν, τρίτον δὲ ἀπόγονον Εὐμόλπου τοῦτον εἶναι τὸν Ναόν. Παρὰ δὲ τῆς Ἐλευσινίας τὸ ἱερὸν πεποιήται Πέτρωμα καλούμενον, λίθοι δύο ἡρμοσμένοι πρὸς ἀλλήλους μεγάλοι. Ἄγοντες δὲ παρὰ ἔτος ἦντινα τελετὴν μείζονα ὀνομάζουσι, τοὺς λίθους τούτους τηνικαῦτα ἀνοίγουσι· λαβόντες {δὲ} γράμματα ἐξ αὐτῶν ἔχοντα ἐς τὴν τελετὴν καὶ ἀναγνόντες {ἐς} ἐπήκοον τῶν μυστῶν, κατέθεντο ἐν νυκτὶ

33. ὅρα κατωτέρω, σ. 24, 31

34. Πausanias, II, 14, 1.

35. Πausanias, VIII, 15, 1.

αὔθις τῇ αὐτῇ. Φενεατῶν δὲ οἶδα τοὺς πολλοὺς καὶ ὁμνύντας ὑπὲρ μεγίστων τῷ Πετρώματι. Καὶ ἐπίδημα ἐπ' αὐτῷ περιφέρειές ἐστιν, ἔχον ἐντὸς Δήμητρος πρόσωπον Κιδαρίας· τοῦτο ὁ ἱερεὺς περιθέμενος τὸ πρόσωπον ἐν τῇ μείζονι καλουμένῃ τελετῇ ράβδοις κατὰ λόγον δὴ τινα τοὺς ὑποχθονίους {ἐπιχθονίους} παίει». Βεβαίως τὸ πέτρωμα, τὰ γράμματα, τὸ πρόσωπον, τὸ κτύπημα τῆς γῆς, ἦσαν στοιχεῖα ξένα πρὸς τὴν Ἐλευσίνα, ἀλλ' ἦσαν στοιχεῖα ἀπορρεύσαντα ἀπὸ τὴν τοπικὴν τῶν Φενεατῶν σεβαστὴν παράδοσιν. Καὶ τὸ προφανές συμπέρασμα εἶναι ὅτι δὲν ἦτο ἀσυνήθης ἢ προσθῆκη ἐπιχωριαζόντων στοιχείων εἰς τὴν εἰσαγομένην λατρείαν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης.

Πλὴν τῶν διαφόρων τούτων στοιχείων τῶν ἐκ τῆς ἐπιχωριαζούσης παραδόσεως προερχομένων κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς καὶ Χριστιανικούς ἰδίᾳ χρόνους ἔχομεν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ὀρφικῶν καὶ τοῦ συγκρατισμοῦ. Εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἡ ἐπίδρασις αὕτη θὰ ἦτο πολὺ μικρά, ἐὰν ὑφίστατο κἄν, διότι ἡ μακροχρόνιος ἱερά παράδοσις, τὴν ὁποῖαν ἠκολούθουν μετὰ θρησκευτικοῦ ζήλου, καὶ ἡ ἐμμονὴ τῶν ἱεροφαντῶν εἰς τὰ πάτρια, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ ἠρύοντο τὴν δυνάμιν των, ἐξησφάλιζε τὴν ἐπιτυχηῆ ἀντίστασιν κατὰ τῶν νεωτερισμῶν. Εἰς ἄλλα μέρη ὅμως, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἡ ἐπίδρασις αὕτη, προάγουσα εἰς καινοτομίας, θὰ ἦτο πολὺ μεγάλη. Εἰς τὴν ἐπίδρασιν τύτην πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ὁ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος καὶ τῶν Ὀρφικῶν ταυτισμὸς τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Ρέας καὶ ἡ ἀντικατάστασις τῆς Ἰάμβης ὑπὸ τῆς Βαυβοῦς. Εἶναι ἴσως ἐνδιαφέρον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ Πausanias, ὁ ὁποῖος ἀποφεύγει νὰ παράσχη καὶ τὰς μᾶλλον ἀσημάντους πληροφορίας διὰ τὰ Μυστήρια³⁶, περιγράφει τόσον λεπτομερῶς τὰ τελούμενα εἰς τὰς Φενεάς τῆς Ἀρκαδίας. Τὸ μυστικὸν τῶν διαφόρων καὶ νεωτέρων στοιχείων, τὰ ὁποῖα εἶχον τὴν ἀρχὴν των εἰς τοπικὰς γνωστὰς παραδόσεις, φαίνεται ὅτι δὲν ἐτηρεῖτο καὶ τόσον αὐστηρῶς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σκηνὴ τῆς Βαυβοῦς καὶ τὸ «σύνδημα» ἠδύναντο νὰ εἶναι γνωστὰ καὶ εἰς τὸν Κλήμεντα, ὡς ἀπορρεύσαντα ἀπὸ τοπικὴν παράδοσιν.

Ἐπιπλέον τὰ ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ τελούμενα μυστήρια τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ὀρφικῶν καὶ τοῦ συγκρατισμοῦ κατὰ μικρὸν ἀπεμακρύνοντο τῆς ἀρχικῆς των μορφῆς ἕως ὅτου ἐγένοντο διάφορα τῶν Ἐλευσινίων ὑποδεικνύεται, νομίζω, καὶ ἐκ περιέργου μαρτυρίας, τὴν ὁποῖαν εὐρίσκομεν εἰς τὸ «Πανάριον κατὰ

36. Ὅρα π.χ. τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα διὰ τοὺς κυάμους, I, 37, 4 καὶ VIII, 15,4.

πασῶν αἰρέσεων» τοῦ Ἐπιφανίου τοῦ ἐξ Ἐλευθερουπόλεως τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐπισκόπου τῆς ἐν Κύπρῳ Κωνσταντίας (367-403 μ.Χ.)³⁷. «Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ», ἀναφέρει ἡ μαρτυρία αὕτη, «ἐν τῷ Κορίῳ τῷ καλουμένῳ, ναὸς δέ ἐστι μέγιστος, τοὔτέστιν τὸ τέμενος τῆς Κόρης. Ὅλην γὰρ τὴν νύκτα ἀγρυπνήσαντες ἐν ἄσμασί τισι καὶ αὐλοῖς τῷ εἰδῶλῳ ἄδοντες, ... μετὰ τὴν τῶν ἀλεκτρυόνων κλαγγὴν κατέρχονται λαμπαδηφόροι εἰς σηκόν τινα ὑπόγειον καὶ ἰαναφέρουσι ξόανόν τι ξύλινον φορίῳ καθεζόμενον γυμνὸν ἔχον σφραγῖδα τινα σταυροῦ ἐπὶ τοῦ μετώπου διάχρυσον... καὶ περιφέρουσι τοὔτο τὸ ξόανον ἐπτάκις κυκλώσαντες τὸν μεσαίτατον ναὸν μετ' αὐλῶν καὶ τυμπάνων καὶ ὕμνων, καὶ κωμάσαντες καταφέρουσιν αὐτὸ αὐθις εἰς τὸν ὑπόγειον τόπον... λέγουσιν ὅτι ταύτῃ τῇ ὥρᾳ σήμερον ἡ Κόρη, τοὔτέστιν ἡ Παρθένος, ἐγέννησε τὸν Αἰῶνα».

Θὰ ἦτο δύσκολον καὶ εἰς τὸν ἐνσυνειδήτως προσπαθοῦντα νὰ ἀναμείξῃ τὰς παραδόσεις τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν Δήμητρα καὶ Κόρην, πρὸς τὴν Ρέα-Κυβέλην καὶ τὸν Ἄττιν, τὰς διδασκαλίας τῶν γνωστικῶν καὶ τῶν Χριστιανῶν, νὰ παρασκευάσῃ τοιοῦτον κρᾶμα ἀντικρουομένων δοξασίῳν. Εἶναι βεβαίως ἀδύνατον νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἐπιφανίου ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα καὶ ὅτι ἀναφέρεται ἀσφαλῶς εἰς τὰ μυστήρια τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, τὰ τελούμενα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἂν καὶ θὰ εἶναι κάπως δύσκολον, εἰμὴ ἀδύνατον, νὰ δεχθῶμεν ἰδίαν τῆς Κόρης λατρείαν καὶ μυστήρια εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην. Ἡ μαρτυρία ὅμως αὕτη εἶναι χρήσιμος ὡς παράδειγμα τῶν ἄκρων, πρὸς τὰ ὁποῖα ἔφερον οἱ γνωστικοὶ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων διὰ τοῦ ἀχαλινώτου συγκρατισμοῦ των.

Συνοψίζοντες τὰ περὶ Βαβοῦς λεχθέντα δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος ἀναφερομένη σκιηὴ τῆς Βαβοῦς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπετέλει ἐπιχώριον παράδοσιν, διὰ τῆς ὁποίας οἱ ἱεροφάνται τῶν μυστηρίων τῆς Ἀλεξανδρείας ἀντεκατέστησαν τὴν κατὰ τὴν Ἐλευσινιακὴν παράδοσιν συμβολὴν τῆς Ἰάμβης. Ὁ Κλήμης τὴν Αἰγυπτιακὴν παράδοσιν τοῦ ἀνασυρμού τῶν φορεμάτων καὶ τῆς Βαβοῦς μετατοπίζει εἰς τὴν Ἀττικὴν διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ λεγόμενά του καὶ περιβάλλῃ τὰ ἐπιχειρήματά του μὲ τὸ κύρος τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων.

37. Philologus, 16, σ. 354. Πρὸς βλ. Farnell, Cults of the Greek States, III, σ. 375.

Ἀμέσως μετὰ τὴν σκηρὴν τῆς Βαβοῦς ὁ Κλήμης μᾶς οἶδει τὸ «σύνθημα Ἐλευσινίων μυστηρίων»: ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος {ἐγγευσάμενος-Lobeck} ἀπεδέμην εἰς κάλαθον καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην». Σχετικῶς πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ Κλήμης χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν «σύμβολα» διὰ τὴν ρήτραν τῶν Φρυγικῶν μυστηρίων (τῶν μυστηρίων τῆς Δηοῦς, ὅπως λέγει, μυστηρίων τὰ ὁποῖα οἱ Φρύγες τελίσκουσιν) προκειμένου ὅμως περὶ τῶν Μυστηρίων, τὰ ὁποῖα ἀποκαλεῖ Ἐλευσίνια, χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν «σύνθημα». Διὰ τῶν διαφόρων λέξεων νομίζω ὅτι δηλοῦται διάφορος σχέσις τοῦ λέγοντος πρὸς τὴν τελετὴν. Τὰ «σύμβολα» ἀνάλογα πρὸς τὸ «σύμβολον τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν», ἦσαν ὁμολογία πίστεως, ἀπόδειξις μύσεως καὶ ἀπαρίθμησις πράξεων γενομένων. Τὰ «σύμβολα» θὰ ἐλέγοντο εἰς τὸ τέλος τῆς τελετῆς. Τοῦτο ὑποδεικνύει καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Φιρμικίου Ματέρνου διασωθεῖσα ρήτρα: «ἐκ τυμπάνου βέβρωκα, ἐκ κυμβάλου πέπωκα, γέγονα μύστης Ἄττειως». Τὸ «γέγονα μύστης Ἄττειως» ἀσφαλῶς ὑποδεικνύει τὸ τέλος τῆς μύσεως. Κατ' ἀντίθεσιν «σύνθημα» δηλοῖ λέξιν ἢ λέξεις ἐκ τῶν προτέρων συμπεφωνημένας πρὸς ἀναγνώρισιν. Τὸ σημερινὸν στρατιωτικὸν σύνθημα εἶναι καλὸν παράδειγμα τῆς σημασίας τῆς λέξεως. Ἄφ' οὗ δὲ οἱ μύσται τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων μετὰ τὴν τελετὴν δὲν ἀπετέλουν διάσους, τὰ μέλη τῶν ὁποίων θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναγνωρίζωνται διὰ συνθημάτων, εἶναι εὐλόγον νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ σύνθημα δὲν ἐλέγετο εἰς τὸ τέλος τῆς τελετῆς ὡς τὰ «σύμβολα», ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς μύσεως καὶ δὴ εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν μεγάλων Μυστηρίων. Οἱ εἰς τὰ Μυστήρια ἐκεῖνα προσερχόμενοι ἦσαν ἀκόμη κατηχούμενοι κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς τελετῆς, δεόντως προπαρασκευασμένοι διὰ τῆς μύσεως τῶν εἰς τὰ μικρὰ Μυστήρια τὰ τελούμενα ἐν Ἀγραις. Ὁ σχολιαστὴς τοῦ Πλούτου τοῦ Ἀριστοφάνους (εἰς στ. 845), ἀναφερόμενος εἰς τὰ Μυστήρια λέγει: «μυστήρια δὲ δύο τελεῖται τοῦ ἐνιαυτοῦ Δήμητρι καὶ Κόρη, τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα· καὶ ἐστὶ τὰ μικρὰ ὡσπερ προκάθαρσις καὶ προάγνευσις τῶν μεγάλων». Ὁ Κλήμης δὲ σχετικῶς λέγει: «...Μετὰ ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ μικρὰ μυστήρια διδασκαλίας τινὰ ὑπόθεσιν ἔχοντα καὶ προπαρασκευῆς τῶν μελλόντων»³⁸. Ἀσφαλῶς οἱ προσερχόμενοι πρὸς μύησιν τῶν

38. Στροματεῖς, V, κεφ. XI, 71, 1 (689P). Ὅρα καὶ τὸ σχόλιον εἰς Πλάτωνος Γοργίαν, 497, εἰς τὸ ὅποιον μεταξὺ ἄλλων λέγεται ὅτι τὸ μυσθῆναι πρότερον εἰς τὰ μικρὰ ἦτο ἀπαραίτητον, ἄλλως «τῶν μεγάλων μετασχεῖν οὐκ ἦν δεμτόν».

μεγάλων Μυστηρίων θὰ ἠλέγχοντο αὐστηρῶς προτοῦ ἐπιτραπῆ εἰς αὐτούς ἢ εἴσοδος εἰς τὸν ἱερόν χώρον τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, μὴ τυχόν παρεισδύσει τις ἀπροετοίμαστος καὶ ἀμύητος τῶν μικρῶν Μυστηρίων³⁹. Τὸ δὲ «σύνθημα», συμφώνως μὲ τὴν κανονικὴν του σημασίαν, θὰ ἐχρησίμευε πρὸς ἀναγνώρισιν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἶχον καταλλήλως προετοίμασθῆ καὶ οἱ ὅποιοι ἐδικαιοῦντο νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν ἱερόν χώρον. Τὸ «σύνθημα» λοιπὸν δὲν ἐλέγετο εἰς τὸ τέλος τῆς μυσήσεως καὶ δὲν ἀπετέλει ἴδιον γνῶρισμα τῆς ἐποπτικῆς τελετῆς, ἀλλὰ πιθανώτατα ἐλέγετο κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν ἱερόν χώρον τῆς θεᾶς ὑπὸ τῶν μουυμένων τὸ πρῶτον εἰς τὰ μεγάλα Μυστήρια⁴⁰.

Ἐπὶ τοῦ «συνδήματος» ἐβασίσθησαν διάφοροι θεωρίαι καὶ ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας προελθούσας ἐκ τῆς προτεινομένης ὑπὸ τοῦ Lobeck ἀντικαταστάσεως τοῦ ἐργασάμενος τοῦ Κλήμεντος ὑπὸ τοῦ ἐγγευσάμενος. Οἱ ἀκόλουθοι του Lobeck ὑποθέτουν ὅτι τὸ « ἔλαβον ἐκ κίστης... ἀπεθέμην εἰς κάλαθον καὶ ἐκ κάλαθου εἰς κίστην», ὑποδηλοῖ μυστικὸν δεῖπνον, εἰδὸς τι ἀγάπης, τοῦ ὁποίου μετεῖχον οἱ μουυμένοι. Οἱ ἀποδεχόμενοι τὴν γραφὴν τοῦ Κλήμεντος ἐδημιούργησαν διαφόρους ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι προῦποθέτουν τὴν φύσιν τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα, λαμβανόμενα ἐκ τῆς κίστης, ἐτίθεντο εἰς τὸν κάλαθον καὶ τὰνάπαλιν. Ἐδίδαξαν δ' ὅτι τὸ «ἐργασάμενος» δηλοῖ χειρισμὸν ὑπὸ τῶν μυστῶν τῶν ἀντικειμένων τούτων, καὶ δὴ ὁμοιώματος γυναικείου κτενός. Διὰ τοῦ χειρισμοῦ τούτου ἐδημιουργεῖτο δεσμὸς μεταξύ τῆς θεᾶς καὶ τοῦ μύστου, μυστικὴ τις ἔνωσις. Τὰς διαφόρους ταύτας ὑποθέσεις σαφῶς συνοψίζει ὁ Γουδῆς εἰς τὴν περὶ τῶν Μυστηρίων πραγματείαν του. Πολὺ ὀρθῶς δὲ προσθέτει ὅτι ἡ ἀγνεία ἦτο ἀπαραίτητος ὅρος τῆς μυσήσεως, ὅτι ἡ συνουσία ἐθεωρεῖτο πρᾶξις οὐχὶ ἀγνή καὶ ὅτι θὰ ἦτο «παράλογον τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσίνος ἅμα μὲν νὰ ἀξιῶσι παρὰ τῶν μυστῶν αὐστηρὰν καθαρότητα, ἀγνείαν, ἅμα δὲ νὰ ὠθῶσιν αὐτούς εἰς τὸ μύσος». Ὁ ὑποτιθέμενος χειρισμὸς τοῦ γυναικείου κτενός θὰ ἦτο ὄντως ἀνήθικος πρᾶξις, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι μεταξύ τῶν μουυμένων ἦσαν καὶ παῖδες καὶ νεάνιδες,

39. Πρὸβλ. Πρόκλον, εἰς Ἄλκιβ. 1, σ. 288 (Cousin): «Ὡς γὰρ τοῖς εἰς τὸ τῶν Ἐλευσινίων τέμενος εἰσιῦσιν ἐδηλοῦτο τὸ πρόγραμμα, μὴ χωρεῖν εἰσω τῶν ἀδύτων ἀμύητους οὔσι καὶ ἀτελέστοις, οὕτω...» Διὰ τοῦτο καὶ οἱ δοῦλοι, οἱ ὁποῖοι εἰργάζοντο εἰς τὸν ἱερόν χώρον, εἶχον προγενεστέρως μνηστῆ.

40. Καὶ ὁ Nilsson, Greek Popular Religion, σ. 45, ὁμοίως πιστεύει ὅτι τὸ σύνθημα ἐλέγετο εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς μυσήσεως, ἐν ᾧ ὁ Magnien, ἔ. ἀ., σ. 139 τὸ θέτει εἰς τὸ τέλος τῶν ἐποπτικῶν.

οἱ ἀφ' ἑστίας μουόμενοι⁴¹. Ἐὰν προσθέσωμεν ὅτι τὸ σύνθημα πιθανώτατα ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πρώτης μύθσεως εἰς τὰ μεγάλα Μυστήρια καὶ οὐχὶ εἰς τὸ τέλος οὐδὲ εἰς τὰ ἐποπτικά, θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ ὑποθέσεις αὐταὶ εἶναι ἀπίθανοι. Διότι ἡ κατ' αὐτὰς δημιουργουμένη μυστικὴ ἔνωσις ἢ σχέσις τῆς θεᾶς καὶ τοῦ μύστου θὰ ἀπετέλει ἀσφαλῶς τὴν κατακλιθεὶς τῆς τελετῆς καὶ τὸ «σύνθημα», τὸ εἰκονίζον τὴν σχέσιν ταύτην, θὰ ἦτο γινωστὸν μόνον εἰς τοὺς πλήρως μυηθέντας καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς κατηγουμένους, οἱ ὁποῖοι τὸ πρῶτον εἰσῆρχοντο εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος τέμενος.

Ὅλαι αἱ μαρτυρίαι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ «ιερά», ὁμιλοῦν δι' ἐπίδειξιν μόνον τῶν «ιερῶν» καὶ οὐχὶ διὰ χειρισμόν. Ὁ σπουδαιότερος τῶν ἱερέων τῆς Ἐλευσίνος εἶναι ὁ Ἱεροφάντης, οὕτως καλούμενος διότι φαίνει τὰ ἱερά ἢ διότι δεικνύει τὰ ἱερά. Κατὰ τὸν Ἡσύχιον ὁ ἱεροφάντης εἶναι ὁ μυσταγωγός, ἱερεὺς ὁ τὰ μυστήρια δεικνύων. Κατὰ τὸν Πλούταρχον, ὁ Ἀλκιβιάδης, φέρων «στολὴν οἶανπερ ἱεροφάντης... δεικνύει τὰ ἱερά»⁴². Ὁ ἱεροφάντης Γλαῦκος «ὄργια πᾶσιν ἔφαινε βροτοῖς φασεσίμβροτα Δηροῦς»⁴³. Ὁ Πausanias, προσπαθῶν νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Κουαμίτου προσέθεσε: «ὅστις δὲ ἤδη τελετὴν Ἐλευσίνι εἶδεν, ἢ τὰ καλούμενα Ὀρφικά ἐπελέξατο, οἶδεν ὃ λέγω»⁴⁴. Ὁ Ἀνδοκίδης ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς μεμυημένους ἐκ τῶν δικαστῶν του, λέγει: «πρὸς δὲ τούτοις μεμύησθε καὶ ἐοράκατε τοῖν θεοῖν τὰ ἱερά, ἵνα τιμωρήσῃτε μὲν τοὺς ἀσεβοῦντας, σώζητε δὲ τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας»⁴⁵. Καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ λόγου «κατ' Ἀνδοκίδου ἀσεβείας», γράφει, «οὗτος ἐνδὺς στολὴν, μιμούμενος τὰ ἱερά ἐπεδείκνυ τοῖς ἀμυήτοις καὶ εἶπε τῇ φωνῇ τὰ ἀπόρρητα»⁴⁶. Ὁ Ἡρακλῆς «μὴ δυνάμενος ἰδεῖν τὰ μυστήρια, ἐπεὶ περ οὐκ ἦν ἡγνισμένος τὸν Κενταύρου φόνον ἀγνισθεὶς ὑπὸ Εὐμόλπου τότε ἐμυήθη»⁴⁷. Ὁ Ἀθηναῖος δαδοῦχος Καλλίας ὁμιλῶν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας μεταξὺ ἄλλων εἶπε καὶ τὰ ἐξῆς σχετικὰ πρὸς τὰ Μυστήρια: «λέγεται μὲν Τριπτόλεμος ὁ ἡμέτερος πρόγονος τὰ

41. Δ. Ν. Γουδῆς, Τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσίνος, σ. 88-91 ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

42. Ἀλκιβιάδης, 22.

43. Ἀρχ. Ἐφημερίς, 1883, σ. 81.

44. I, 37, 4.

45. Περὶ Μυστηρίων, 31.

46. {Λυσίας} VI, 51.

47. Ἀπολλόδορος, Βιβλιοθ. II, 5, 12. Ὁ Ἡρακλῆς λέγει διὰ τὴν μύθρην του: «Τὰ μυστῶν δ' ὄργι' εὐτύχῃ ἰδόν» (Εὐριπίδης, Ἡρ. Μαιν., στ. 613) καὶ ὁ Δημόσθενης κατὰ Νεαίρας 79: «καὶ ὅτι οὐταῖς ὁρώσαις τὰ ἱερά ταῦτα οἶόν τ' ἐστὶ λέγειν πρὸς ἄλλον οὐδένα».

Δήμητρος καὶ Κόρης ἄρρητα ἱερὰ πρώτοις ξένοις δεῖξαι Ἡρακλεῖ τε τῷ ὑμετέρῳ ἀρχηγέτῃ καὶ Διοσκούροιν τοῖν ὑμετέροιν πολίταιν»⁴⁸. Τέλος δὲ εἰς τὸν Ὀμηρικὸν ὕμνον ἀναγινώσκομεν «ὄλβιος ὅς τὰ δ' ὄπωπεν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων»⁴⁹. Νομίζω ὅτι αἱ μαρτυρίαι αὐταί, κατὰ τύχην σταχυολογημέναι, εἶναι ἀρκεταὶ διὰ νὰ πείσωσι τὸν ἀμφιβάλλοντα, ὅτι τὰ ἱερὰ ἐπεδεικνύντο μόνον καὶ δὲν ἐδίδοντο εἰς τοὺς μουυμένους πρὸς χειρισμόν⁵⁰. Κατ' ἀκολουθίαν αὐτῇ ἡ βάσις τῶν ὑποθέσεων, ὁ χειρισμὸς δηλαδὴ τῶν ἱερῶν, ἀποδεικνύεται οὐχὶ ἀσφαλῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου αἱ ὑποθέσεις αὐταὶ φαίνονται ἀπίθανοι.

Προτοῦ δεχθῆ τις τὰς ὑποθέσεις αὐτὰς θὰ πρέπη νὰ ἐξακριβώσῃ ὅτι ὄντως ὁ γυναικεῖος κτεὶς περιλαμβάνετο μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα περιεῖχεν ἡ κίστη. Ὁ Κλήμης εἰς τὸν Προτρεπτικὸν του (II 22, 4-6) λέγει τὰ ἐξῆς σχετικὰ: «Οἶαι δὲ καὶ αἱ κίσται {αἱ} μυστικαί· δεῖ γὰρ ἀπογυμνῶσαι τὰ ἅγια αὐτῶν καὶ τὰ ἄρρητα ἐξεῖπειν. Οὐ σησαιμαῖ ταῦτα καὶ πυραμίδες καὶ τολύπαι καὶ πόπανα πολυόμφαλα χόνδροι τε ἄλῶν καὶ δράκων, ὄργιον Διονύσου Βασσάρου; Οὐχὶ δὲ ροῖαι πρὸς τοῖσδε καὶ κράδαι {καρδίαι χειρ.} νάρθηκές τε καὶ κιττοί, πρὸς δὲ φθοῖς καὶ μήκωνες; ταῦτ' ἔστιν αὐτῶν τὰ ἅγια. Καὶ προσέτι Γῆς {Wilamowitz χειρ. τῆς} Θέμιδος τὰ ἀπόρρητα σύμβολα ὀρίγανον, λύχνος, ξίφος, κτεὶς γυναικεῖος, {ὅς} ἔστιν, εὐφῆμωσ καὶ μυστικῶσ εἰπεῖν, μόριον γυναικεῖον. Ὡ τῆς ἐμφανοῦσ ἀναισχυντίας».

Τὰ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος περιγραφόμενα ἀντικείμενα τῆς κίστης εἶναι σχετικῶσ ἀβέβαια καὶ τὰ περισσότερα φαίνεται ὅτι εἶναι πλακούντια. Διὰ τοῦτο ὁ Lobeck τὸ «ἐργασάμενος» διορθώνει εἰς «ἐγγευσάμενος» καὶ ὑποδέτῃ τὰ ἱερὰ δεῖπνα. Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ Κλήμης προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν φαυλότητα τῶν μυστηρίων καὶ δὴ τῶν Ἐλευσινίων. Ἐὰν εἶχεν ἀκούσει ἢ ἐγνώριζεν ὅτι εἰς τὴν ἱεράν κίστην ὑπῆρχε τι, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς φαῦλον τοῦτο θὰ ἀνέφερεν ἀσμένωσ. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἀποδίδει εἰδικῶσ τὸν γυναικεῖον κτένα εἰς τὴν λατρείαν τῆς Θέμιδος καὶ οὐχὶ τῆς Δήμητροσ. Βεβαίωσ ὁ Θεοδώρητος λέγει: «ἐν δὲ ταύταισ ταῖσ ὀμηγύρεσι πᾶν εἶδος ἀκολασίας ἀδεῶσ

48. Ξενοφῶντος, Ἑλληνικά, VI, 3, 6.

49. Πρὸς Δήμητρα, στ. 480. Ὅρα καὶ Πινδάρου, Fragm. 137 (102) καὶ Σοφοκλέουσ, Fragm. 837 (=Noack² 753)

50. Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἀρνόβιος, Adversus gentes, V, 26 ἐπαναλαμβάνει τὸ σύνθημα ἀλλὰ παραλείπει τὸ «ἐργασάμενος»: « ipsa denique verba quae rogati, ... ».

έτολματο. Και γάρ αί τελεταί και τὰ ὄργια τὰ τούτων εἶχεν αἰνίγμα-
τα, τὸν κτένα μὲν ἢ Ἐλευσίς, ἢ Φαλλαγωγία δὲ τὸν φαλλόν». Ὁ
Θεοδώρητος ὅμως ἤκμασεν εἰς τὸν πέμπτον μ.Χ. αἰῶνα (423-458),
εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν μόνον ἀμυδραὶ παραδόσεις ἦσαν γνωσταὶ και
αὐταὶ κάπως παρηλλαγμένοι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν γνωστικῶν
και τοῦ συγκρατισμοῦ. Πρὸς τούτοις ὁ ἴδιος ἐπίσκοπος εἰς τὴν ἰδίαν
συγγραφὴν του λέγει: «και τὸν τοῦ Διονύσου φαλλόν... ἐν τῇ Φαλ-
λαγωγία παρὰ τῶν ὄργιαζόντων προσκυνούμενον, και τὸν κτένα τὸν
γυναικειὸν ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις παρὰ τῶν τετελεσμένων γυναιῶν
θείας τιμῆς ἀξιούμενον»⁵¹.

Μίαν ἀκόμη παρατήρησιν πρέπει νὰ κάμωμεν διὰ τὰς ὑποθέ-
σεις, τὰς βασισθείσας εἰς τὸ «σύνθημα». Εἶναι ἄραγε ἐξηκριβωμένον
ὅτι τὸ «σύνθημα» ἀνῆκεν εἰς τὰ Μυστήρια τὰ τελούμενα εἰς τὴν
Ἐλευσίνα τῆς Ἀττικῆς; Βεβαίως ὁ Κλήμης ρητῶς λέγει «κάστι
τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων μυστηρίων», ἀλλ', ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω,
ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἀλεξανδρείας λέγει ὅτι ἡ σκηνὴ τῆς Βαυβοῦς
ἀπετέλει μέρος τῶν «κρυφίων μυστηρίων τῶν Ἀθηναίων» και δέχεται
τὴν ἐν Ἐλευσίῃ τῆς Ἀττικῆς ἐξέλιξιν αὐτῆς. Τοῦτο εἶναι ἀντίθετον
πρὸς τὴν ἐξηκριβωμένην πραγματικότητα. Ὅταν ἔγραφε «κάστι
τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων μυστηρίων» ὁ Κλήμης ἴσως εἶχεν ὑπ' ὄψει
του τὰ μυστήρια τὰ τελούμενα εἰς τὴν Ἐλευσίνα τῆς Ἀλεξανδρείας
κατὰ τὸν χαρακτηριστικὸν δὲ τρόπον του, τὸν ὁποῖον διαβλέπομεν
εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βαυβοῦς, ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται
περὶ τῶν περιφώμων Μυστηρίων τῆς Ἀττικῆς Ἐλευσίνοσ. Ὁ
Pringsheim πρὸ ἐτῶν ὑπέδειξεν ὅτι ὁ «κάλαθος» πιθανῶσ ἀνῆκεν
εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια τῆς Ἀλεξανδρείας⁵². Και ὁ βαθύσ γνώ-
στησ τῆς ἀρχαίας θρησκείας τῶν Ἑλλήνων Martin P. Nilsson
δέχεται μόνον τὸ ἐνήστευσα και ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ὡσ ἀνήκοντα
εἰς τὸ «σύνθημα» τῆς ἐν Ἀττικῇ Ἐλευσίνοσ. Κατ' αὐτὸν τὸ λοιπὸν
μέρος τοῦ «συνδήματος» δὲν εἶναι βέβαιον ἐὰν ἀπετέλει μέρος τοῦ
«συνδήματος» ἐκεῖνου. «Εἶναι δυνατὸν» λέγει «νὰ ἐλήφθη ἐκ τῶν
μυστηρίων τῆς Δήμητροσ τῆς Ἀλεξανδρείας»⁵³. Καθ' ὅσον γνωρίζω,
ἢ Ἐλευσινιακὴ παράδοσισ, οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖσ οἱ μνημονεύοντεσ
τὰ τῆς Ἀττικῆς Ἐλευσίνοσ και αὐταὶ αἱ ὀλίγα παραστάσεισ εἰσ
τὴν τέχνην, αἱ διασωθεῖσαι μέχρισ ἡμῶν, παριστῶσι και ὁμιλοῦσι

51. Ἑλληνικῶν Θεραπευτικῆ παθημάτων, 7, 11(p.104) και 3,84(p.51).

52. H. G. Pringsheim, Archaologische Beitrage zur Geschichte des eleusinischen Kults,
σ. 49, ὕποσ. 1, σ. 58. ἕρα και Γουδῆν, ἔ.α., σ. 88, ὕποσ. 3.

53. Martin P. Nilsson, Greek Popular Religion, σ. 45.

μόνον διὰ τὴν κίστην. Ὁ «κάλαδος», ὅπως χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος μετὰ «μυστηριακὴν σημασίαν» εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν Ἐλευσίνα τῆς Ἀττικῆς.

Θὰ εἶναι ἀρκετὸν νὰ μνημονεύσωμεν τὰ ἐν Ἀνδανίᾳ τῆς Ἀρκαδίας τελούμενα τὰ γνωστὰ ἐκ τοῦ Πausανίου καὶ ἐκ τῆς μεγάλης καὶ ἐπισήμου ἐπιγραφῆς «Περὶ ἱερῶν καὶ ἱερῶν». Τὰ ἱερὰ ταῦτα ἀναφέρει ὁ περιηγητὴς μετὰ μεγάλου σεβασμοῦ⁵¹. «Τὰ δὲ ἐς τὰς θεὰς τὰς Μεγάλας (δηλ. Δήμητρα καὶ Κόρη) - ὀρῶσι γὰρ καὶ ταύταις ἐν Καρνασίῳ τὴν τελετὴν - ἀπόρρητα ἔστω μοι· δεύτερα γὰρ σφίσι νέμω σεμνότητος μετὰ γε Ἐλευσίνας». Προσθέτει δ' ὅτι «τὰ ὄργια κομιζῶν τῶν μεγάλων θεῶν Καύκων ἦλθεν ἐξ Ἐλευσίνος». Εἰς τὰ ὄργια ἐκεῖνα εἰσήγαγε νέα στοιχεῖα καὶ ἐπέφερε μεταβολὰς βραδύτερον ὁ Μέδαπος, ὁ ὁποῖος «γένος μὲν ἦν Ἀθηναῖος τελεστῆς δὲ καὶ ὀργίων [καὶ] παντοίων συνδέτης». Εἰς τὸν Ἀθηναῖον τοῦτον «συνδέτην ὀργίων» πιθανῶς ὀφείλεται ἢ εἰς τὰ ἀρχικὰ μυστήρια εἰσαγωγὴ καὶ ἄλλων θεῶν, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων εὐρίσκομεν ἀναγεγραμμένα εἰς τὴν μεγάλην ἐπιγραφὴν. Μέρος τῆς ἀρχικῆς πομπῆς διαβλέπομεν εἰς τοὺς στίχους 30 κέξ., ὅπου ἀναφέρεται ἡ σειρά τῆς πομπῆς· ἡ μαρτυρία δ' αὕτη εἶναι Πολὺ ἐνδιαφέρουσα: [ἐν δὲ τῇ πομπῇ] αἱ παρθένοι αἱ ἱεραὶ καθὼς ἂν λάχωντι ἄγουσαι τὰ ἄρματα ἐπικειμένα{ς} κίστας ἐχούσας ἱερὰ μυστικά· εἶπεν ἡ θοιναρμόστρια ἡ εἰς Δάματρος..., εἶπεν ἡ ἱερεὰ τὰς Δάματρος...». Ἡ περιγραφή αὕτη ἀσφαλῶς εἶναι ἀπήχησις τῆς «κομιδῆς» τῶν Ἐλευσινίων ἱερῶν καὶ τῆς Ἐλευσινιακῆς πομπῆς. Ἐξ αὐτῆς δὲ διδασκόμεθα ὅτι τὰ μυστικά ἱερὰ ἐφυλάσσοντο εἰς κίστας. Ὁ κάλαδος δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὴν πομπὴν τῆς Ἀνδανίας, ἀκριβῶς ὅπως οὐδεμίαν σχέσιν μυστηριακὴν εἶχε πρὸς τὰ ἱερὰ τῆς Ἐλευσίνος.

Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ ὁ Κλήμης ἀκόμη ὁμιλεῖ μόνον διὰ κίστας, ὅταν περιγράψῃ τὰ ἅγια καὶ ἀπόρρητα ἱερὰ τῶν μυστηρίων. Κάλαδος μετὰ μυστηριακὴν ιδιότητα εἶναι γνωστὸς μόνον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρεια. Καὶ ἐὰν ἔτι δεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ τὴν μαρτυρίαν τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Καλλιμάχου, κατὰ τὴν ὁποίαν «ὁ Φιλάδελφος Πτολεμαῖος κατὰ μίμησιν τῶν Ἀθηναίων ἔδθη τινὰ ἰδρύσειν

51. Pausanias, IV, 33, 4. IV, 1, 5 καὶ 7. Τὸ ζήτημα τῶν μυστηρίων τῆς Ἀνδανίας εἶναι πολὺ-πλοκὸν καὶ θὰ ἀπαιτήσῃ ἰδίαν μελέτην, τὴν ὅταν ἐλπίζομεν νὰ δημοσιεύσωμεν προσεχῶς. Διὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἴδρα Dittenberger², ἀρ. 653. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ Ἀγνή τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἡ Κόρη. Θὰ εἶναι πολὺ μακρὸν νὰ δώσωμεν τὰς μαρτυρίας, τὰς ἀναφερόσας «τὴν κίστην» ἢ καὶ τὰς παραστάσεις τὰς ὁποίας ἔχομεν συλλέξει. Ἐπιφυλακτικῶς νὰ κάμω - μεν τοῦτο ἄλλοτε. Διὰ τὰς ἱεράς κίστας ἴδρα καὶ Πλουτάρχου, Φωκ. 28.

ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν οἷς καὶ τὴν τοῦ καλάδου πρῶτον ἔθος γὰρ ἦν τοῖς Ἀθηναίοις ἐν ὠρισμένη ἡμέρᾳ ἐπὶ ὀχήματος φέρεσθαι καλάδον ἐς τιμὴν τῆς Δήμητρος», ἀκόμη καὶ τότε δὲ ἀναγκασθῶμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ Ἀθηναϊκὴ ἐκείνη τελετὴ δὲν εἶχε μυστηριακὴν σημασίαν καὶ σχέσιν πρὸς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνος⁵⁵. Μυστηριακὴν σημασίαν ἀπέκτησεν ὁ καλάδος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Καλλίμαχος εἰς τὸν ὕμνον του πρὸς Δήμητρα (I, στ. 1-6 καὶ 120-123):

«Τῷ καλάδῳ κατιόντος ἐπιφθέγγασθε γυναῖκες·
 Δάματερ, μέγα χαῖρε, πολυτρόφε, πουλυμέδιμνε·
 τὸν καλάδον κατιόντα [χαμαὶ θασεῖσθε βέβαλοι]
 μὴδ' ἀπὸ τῷ τέγεος μῆδ' ὑψόθεν αὐγάσσησθε,
 μὴ παῖς μῆδὲ γυνὰ μῆδ' ἅ κατεχεύατο χαίταν

.....
 χῶς αἰ τὸν καλάδον λευκότριγες ἵπποι ἄγοντι
 τέσσαρες, ὡς ἀμὴν μεγάλα θεὸς εὐρύανασσα
 λευκὸν ἔαρ, λευκὸν δὲ θέρος καὶ χεῖμα φέροισα
 ἤξει καὶ φθινόπωρον, ἔτος δ' εἰς ἄλλο φυλαξεῖ.

Οἱ στίχοι οὗτοι ἀποδεικνύουν τὴν μυστηριακὴν σημασίαν καὶ ἱερότητα τοῦ καλάδου καὶ δικαιολογοῦν τὴν θέσιν του εἰς τὸ «σύνδημα». Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λοιπὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος διασωθὲν «σύνδημα», μολονότι καλεῖται Ἐλευσίνιον, ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐν Ἐλευσίνι τῆς Ἀλεξανδρείας τελούμενα. Οἱ εὐφυεῖς λοιπὸν καὶ ἐνδιαφέρουσαι ὑποθέσεις τοῦ Dietrich, τοῦ Korte, τοῦ Kern, τοῦ Picard, τοῦ, Lobeck καὶ τοῦ Wilamowitz, καὶ ἐὰν ἔτι ἀληθεύουν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀμφιβάλλω, πρέπει νὰ ἀναγθοῦν εἰς τὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τελούμενα, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς σκηνῆς τῆς Βαυβοῦς ἀποδεικνύονται κάπως διάφορα τῶν ἐν Ἐλευσίνι τῆς Ἀττικῆς τελουμένων. Ἐκ τοῦ «συνδήματος» τοῦ Κλήμεντος δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὡς ἔπραξε καὶ ὁ Nilsson, τὸ «ἐνήστευσα ἔπιον τὸν κυκεῶνα» ὡς γνήσιον Ἐλευσινιακὸν μέρος. Ἴσως πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸ ἐκερνοφόρησα, διότι ἡ κερνοφορία ἀρχαιολογικῶς ἀποδεικνύεται ὡς ἀποτελοῦσα μέρος τῆς δοκιμασίας καὶ προπαρα-

55. Ὅρα ἀνωτέρω, σ. 17.

σκευῆς τῶν μουμένων εἰς τε τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα Μυστήρια τῆς ἐν Ἀττικῇ Ἐλευσίνος⁵⁶.

Ἡ προσεκτικὴ ἐξέτασις τῶν μαρτυριῶν τοῦ Κλήμεντος ἀποδεικνύει, νομίζω, ὅτι τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα ἀφορῶσιν εἴτε τὰ μυστήρια τῆς Ρέας-Κυβέλης-Ἀττεως εἴτε τὰ τῆς Ἀλεξανδρείας· ὅτι τὰ στηρίζει εἰς Ὀρφικὰς πηγὰς ἢ εἰς γνώσεις τοῦ τῆς ἐπιχωρίου παραδόσεως καὶ τελετῆς. Ἡ μακρὰ περὶ μυστηρίων μαρτυρία του, ἢ περιλαμβανομένη εἰς τὰς παραγράφους 13-15, ἀφορᾷ τὰ μυστήρια τῶν Φρυγῶν καὶ Σαβαζίων κυρίως· τὰ πρῶτα τὰ συγγέει ἢ ταυτίζει ἐσφαλμένως πρὸς τὰ μυστήρια τῆς Δήμητρος (Τὰ Ἐλευσινιακὰ ἐξ ὑπαινιγμῶν) καὶ εἰς τὴν Δήμητρα ἀποδίδει πράξεις καὶ ἐπίθετον (Βρυμῶ) ἀνήκοντα εἰς τὴν Ρέαν. Ὁ ταυτισμὸς διαφόρων μυστηρίων καὶ λατρείων δὲν παρουσίαζε δυσκολίας διότι ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἀλεξανδρείας ἀκολουθεῖ τὴν ἐν χρήσει μέθοδον τῶν Ὀρφικῶν καὶ γνωστικῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐνθουσιῶδεις πρόμαχοι τοῦ συγκρατισμοῦ καὶ τῆς θεοκρασίας. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι ὁ Κλήμης ἦτο πλησιέστερον πρὸς τὰ πράγματα ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους Χριστιανούς συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ὁμιλοῦν διὰ τὰ μυστήρια, ὅτι ἦτο γνώστης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, ὅτι ἔζησεν εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἤκμαζεν εἰσέτι τὸ ἐν Ἐλευσίνι τῆς Ἀττικῆς ἱερὸν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, εἰς ἐποχὴν ὅμως κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Χριστιανοὶ Πατέρες προσεπάθουν νὰ προσηλυτίσουν τοὺς ἐθνικοὺς ἀποκαλύπτοντες τὰ τρωτὰ - τὰ πραγματικὰ καὶ τὰ ὑποθετικὰ - τῆς εἰδωλολατρίας. Ὁ Κλήμης δὲν ἐδυσκολεύετο δι' ὑπαινιγμῶν καὶ ταυτισμῶν, οἱ ὁποῖοι ἐφαίνοντο ἀληθοφανεῖς, νὰ δημιουργῆ κατηγορίας κατὰ τῶν ἐθνικῶν δοξασιῶν καὶ ἰδίᾳ κατὰ τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐλευσίνος, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν ἴδιον στόχον λόγῳ τοῦ κύρους των. Παρ' ὅλα ὅμως ταῦτα καὶ παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας του δὲν κατώρθωσε νὰ εὔρη εἰς τὰ Μυστήρια «στοιχεῖα φαῦλα καὶ τερατείας ἔμπλεα». Ἄλλως θὰ τὰ περιελάμβανεν εἰς τὰς κατὰ τῶν Μυστηρίων κατηγορίας του. Ἡ περίφημός του ἀποστροφή πρὸς τὸν ἱεροφάντην καὶ τὸν δαδοῦχον, τὴν ὁποίαν τόσον συχνὰ ἀναφέρουν οἱ νεώτεροι ἐρευνηταί, εἶναι ἀπλῆ ρητορικὴ ἔξαρσις οὐδὲν τὸ οὐσιῶδες περιλαμβάνουσα (II 22, 7): «ἀπόσθεσον, ὦ ἱεροφάντα, τὸ πῦρ· αἰδέσθητι, δαδοῦχε, τὰς λαμπάδας· ἐλέγχει σου τὸν Ἰακχον τὸ φῶς· ἐπίτρεψον ἀποκρῦψαι τῇ νυκτί τὰ μυστήρια· σκότει τετιμήσθω τὰ ὄργια· τὸ πῦρ οὐχ ὑποκρίνεται· ἐλέγχειν καὶ κολάζειν

56. Ὅρα ἰδίᾳ τὸν πίνακα τῆς Νιϊνίου.

κελεύεται». Ἐν ἀντιθέσει ἡ ἀποστροφή του πρὸς τὰ «ἅγια καὶ ἀληθῆ» μυστήρια ἀποδεικνύει τὴν ὑπόληψιν, ἂν ὄχι τὸν σεβασμὸν, τὸν ὁποῖον, ἴσως παρὰ τὴν θέλησίν του, ἔτρεφε πρὸς τὰ Μυστήρια καὶ τοὺς ἱεροποιούς των (ΧΙΙ 120, 1-2): «Ὡ τῶν ἁγίων ὡς ἀληθῶς μυστηρίων, ὡς φῶτός ἀκηράτου. Δαδουχοῦμαι τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν θεὸν ἐποπτεῦσαι {Schwartz ἐποπτεύσας χειρ.}, ἅγιος γίνομαι μυσόμενος, ἱεροφάντει δὲ ὁ κύριος καὶ τὸν μύστην σφραγίζεται φωταγωγῶν, καὶ παρατίθεται τῷ πατρὶ τὸν πεπιστευκότα αἰῶσι τηρούμενον. Ταῦτα τῶν ἐμῶν μυστηρίων τὰ βακχεύματα· εἰ βούλει, καὶ σὺ μουσὶ καὶ χορεύσεις μετ' ἀγγέλων ἀμφὶ τὸν ἀγέννητον καὶ ἀνώλεθρον καὶ μόνον ὄντως θεόν, συνυμνοῦντος ἡμῖν τοῦ θεοῦ λόγου».

Εἰς τὴν ἀποστροφήν ταύτην ὁ Κλήμης χρησιμοποιοῖ τὴν Ἑλευσινιακὴν ὀρολογίαν, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἐπιχειρεῖ ἐὰν τὰ Μυστήρια ἦσαν ἀνήθικα καὶ ἐπαίσχυντα. Θὰ ἦτο πραγματικὴ ἱεροσυλία νὰ παριστᾷ τὸν θεὸν ὡς ἱεροφάντην, ἐὰν δὲν ἐπίστευεν ὅτι ὁ ἀνώτατος ἐκεῖνος λειτουργὸς τῶν Μυστηρίων ἦτο ἀμεμπτος τὸν χαρακτῆρα καὶ σχεδὸν ἱερὸν πρόσωπον.

Β' - Μαρτυρία Ἀστερίου ἐπισκόπου Ἀμασειας.

Εἶναι καιρὸς νὰ στραφῶμεν πρὸς τὰ γραφέντα κατὰ τῶν Μυστηρίων ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀμασειας (τοῦ Πόντου) Ἀστερίου. Εἰς λόγον του, ἐπιγραφόμενον «Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους μάρτυρας», περιλαμβάνονται τὰ ἀκόλουθα διὰ τὰ Μυστήρια καὶ τὰς θεὰς τῆς Ἑλευσίνος: «Οὐ σὺ Δήμητραν καὶ Κόρην ὑπὸ τῆς ἀνοίας σουτοῦ ἐδέωσας· ἐδεῖμω δὲ δύο γυναῖκους ναούς, καὶ θυσιάς ταύτας τιμᾶς, καὶ παντοίαις προσκυνεῖς θεραπεύαις; Οὐ κεφάλαιον τῆς σῆς θρησκείας τὰ ἐν Ἑλευσίνι μυστήρια, καὶ δῆμος Ἀττικὸς, καὶ ἡ Ἑλλάς πᾶσα συναίρει, ἵνα τελέσῃ ματαιότητα; Οὐκ ἐκεῖ τὸ καταβάσιον τὸ σκοτεινόν, καὶ αἱ σεμναὶ τοῦ ἱεροφάντου πρὸς τὴν ἱέρειαν συντυχίαι, μόνου πρὸς μόνην; Οὐχ αἱ λαμπάδες σβέννυνται, καὶ ὁ πολὺς καὶ ἀναρίθμητος δῆμος τὴν σωτηρίαν αὐτῶν εἶναι νομίζουσι τὰ ἐν τῷ σκότῳ παρὰ τῶν δύο πραττόμενα;» Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀναφέρει τὸν Θεβαῖον Διόνυσον, τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἀσκληπιόν, ὡς δείγματα ἀνθρώπων θεοποιηθέντων.

Ὁ Ἀστερίος μᾶς λέγει σαφῶς διατὶ ἐξιστορεῖ τὰ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, τὰ τοῦ Διονύσου, τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ

Ἀσκληπιοῦ. «Ἡμεῖς» (δηλ. Οἱ Χριστιανοί). λέγει, «μάρτυρας οὐ προσκυνοῦμεν, ἀλλὰ τιμῶμεν, ὡς γνησίους προσκυνητάς Θεοῦ· οὐ σέβουμεν ἀνθρώπους, θαυμάζουμεν δὲ τοὺς ἐν καιρῷ πειρασμῶν καλῶς σεβασθέντας Θεῶ... οὐκ ἄμισθον δὲ τὴν εἰς αὐτοὺς σπουδὴν ἐπιδεικνύμεθα, ἀλλὰ τῆς προστασίας αὐτῶν τῆς πρὸς Θεὸν ἀπολαύομεν... Ποῖον οὖν ἐγκλήμα, ὅτι τιμῶμεν μάρτυρας καὶ αὐτοὶ σπουδάζομεν ἀρέσκειν Θεῶ; τίς κατηγορία προστάταις προσφεύγειν; ἐξετάσωμεν λοιπὸν καὶ τὰ σά, εἰ τοῦ ἐγκλήματος ὁ κατήγορος καθαρεύεις. Καὶ πῶς, ὅς γε μυρίους τῶν τεθνεώτων ἀνθρώπων οὐ τιμᾶς, ἀλλ' ὡς θεοὺς προσκυνεῖς;» Φέρει δ' ὡς ἀποδεικτικὸν παράδειγμα τοῦ τελευταίου τοῦ ἐπιχειρήματος τὴν Δήμητρα καὶ Κόρη, τὸν Διόνυσον, τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἀσκληπιὸν διὰ νὰ καταλήξῃ: «καὶ οὕτως ἐγὼ μὲν ἀθῶος ἀπελεύσομαι τοῦ ἐγκλήματος (οὐ γὰρ προσκυνῶ μάρτυρας, οὐδὲ νομίζω θεοὺς)· σὺ δὲ πέφηνας ἐνεχόμενος τοῖς ἐγκλήμασιν, καὶ ταῦτα κατηγορῶν ἑτέρων... Ἀνθρώπους γὰρ οὐ θεοὺς προσκυνῶν ἀποδέδειξα. Ταῦτα πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἐκ πολλῶν ὀλίγα». Στρέφει δ' ἀμέσως κατωτέρω τὴν προσοχὴν τοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους.

Προτοῦ βασανίσωμεν τὴν περὶ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων μαρτυρίαν τοῦ Ἀστερίου, θὰ πρέπη δι' ὀλίγων νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐποχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔζησε καὶ τὴν σχετικὴν θέσιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας ἔναντι τῆς εἰδωλολατρείας. Ὁ Ἀστέριος ἤκμασε περὶ τὸ 400 μ.Χ., εἰς χρόνους δηλαδὴ κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ Χριστιανισμὸς ὄχι μόνον εἶχε στερεωθῆ, ἀλλὰ κατεῖχεν εὐνοουμένην καὶ προνομιοῦχον θέσιν εἰς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ ὀλιγοχρόνιος βασιλεία τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου (361-363), κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ εἰδωλολατρεία ἠννοήθη, εἶχε παρέλθει καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ὀφέλη εἶχον ἀφανισθῆ ὑπὸ τῶν αὐστηρῶν διαταγμάτων τοῦ Θεοδοσίου (379-395). Οἱ Χριστιανοί, ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀστερίου ἐγένοντο οἱ διωκταὶ καὶ οἱ ἐθνικοὶ οἱ διωκόμενοι, ναοὶ δὲ καὶ εἰδῶλα κατεστρέφοντο διὰ πυρός⁵⁸. Διὰ τῶν βασιλικῶν διαταγμάτων τοῦ Θεοδοσίου εἶχον ἀπαγορευθῆ αἱ θυσίαι, ἡ λατρεία τῶν εἰδώλων, ἡ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ναοὺς εἴσοδος καὶ αἱ ἀπόρρητοι τελεταί. Κατ' ἀντίθεσιν, αἱ χριστιανικαὶ τελεταί, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐγένοντο μεγαλοπρεπέστεραι, οἰκουμενικαὶ σύνοδοι συνεκροτοῦντο ὑπὸ τὴν

58. Ὁρα Κ. Ἀμάντου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, σ. 173. Τότε κατεστράφη τὸ ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ Σαραπίειν.

αίγίδα τοῦ αὐτοκράτορος αὐτοῦ⁵⁹, αἱρέσεις ἀνεφαίνοντο, ἀποδεικνύουσαι τὴν ζωτικότητα τῶν Χριστιανῶν, αὐτὸς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδοσίος ἐδέχθη νὰ ὑποβληθῇ εἰς ταπεινωτικὴν μετάνοιαν, ἐπιβληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀμβροσίου. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπικρατεῖ καὶ ἐν τῇ ἀσφαλείᾳ τῆς ἐπικρατήσεώς του χάνει μέρος τῆς μαχητικότητός του, ἡ ὁποία τὸν ἐχαρακτήριζεν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Κλήμεντος καὶ τοῦ Ὠριγένους.

Ἐπιπολαία καὶ μόνον παραβολὴ τῶν λόγων τοῦ Ἀστερίου πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κλήμεντος θὰ ἐξαρκέσῃ ἵνα ἀποδείξῃ τὴν ἐπελθούσαν μεταβολὴν ἀπόψεων καὶ τελικοῦ σκοποῦ. Οἱ λόγοι τοῦ Ἀστερίου δὲν ἔχουν τὴν πολεμικὴν ὀξύτητα καὶ τὴν προσηλυτιστικὴν δύναμιν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς λόγους τοῦ Κλήμεντος. Τὸ ὕφος του εἶναι μᾶλλον ἀπολογητικὸν καὶ οἱ λόγοι του ἀποσκοποῦν τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Χριστιανῶν, εἰς τοὺς ὁποίους παρέχουν ἐπιχειρήματα διὰ νὰ ἀπαντοῦν εἰς τὰς κατηγορίας τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἐπίσης πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἀστερίου-καὶ διεσώθησαν ἐν ὄλῳ 21- δὲν εὐρίσκομεν ἀπόδειξιν γνώσεως τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οἷαν ἔχομεν διὰ τὸν Κλήμεντα, οὐδέ τὴν σαφήνειαν καὶ θετικότητα, μετὰ τῆς ὁποίας ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἀλεξανδρείας ἀναφέρει τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ πράξεις τῶν ἐθνικῶν. Γενικότητες καὶ ἀβεβαιότης χαρακτηρίζουν τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀστερίου λεγόμενα. Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν περικοπὴ του εἶναι καλὸν παράδειγμα τῆς ἀσαφείας του καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐπιχειρηματολογίας του, τρόπου ἐντέχνου ἀναμείξεως ἀληθειῶν, ἀνακριβειῶν, γενικοτήτων καὶ ὑποθέσεων ἀναποδείκτων. Αἱ θυσίαι καὶ αἱ τιμαὶ πρὸς τὴν Δήμητρα καὶ Κόρην, τὰς ὁποίας ἀναφέρει, εἶναι ἀλήθεια ἐπιμεμαρτυρημένη ἀλλ' ἡ προβολὴ των ὡς δύο γυναιῶν ἄνευ ἀποδεικτικῶν λόγων εἶναι κολάσιμος⁶⁰. Οἱ δύο «ναοὶ» εἶναι ἀβέβαιοι, ἂν καὶ ἡ ὑπαρξὶς ναῶν πρὸς τιμὴν τῶν δύο θεῶν ἦτο παγκοίνως γνωστὴ. Θὰ ἦτο δεδικοιολογημένον νὰ ἐρωτήσῃ τις; Ποῖοι ἦσαν οἱ δύο ναοὶ καὶ ποῦ; εἰς τὴν Ἀμάσειαν ἢ εἰς τὴν Ἐλευσίνα; Πλήρης ἀσάφεια καλύπτει τὸ σημεῖον τοῦτο. Εἶναι πιθανὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Ἀστέριος ἀναφέρεται εἰς τὰ ἱερὰ τῆς Ἐλευσίνας, τὰ περιφημότερα ἱερὰ τῆς Δήμητρος, καὶ ἡ μνεῖα τῶν Μυστηρίων εἰς τὴν αὐτὴν παράγραφον ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ἀλλὰ τότε ἡ πληροφορία

59. Ὁ Θεοδοσίος, ὡς γνωστὸν, συνεκάλεσε τὸ 381 τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει δευτέραν Οἰκουμένην Σύνοδον.

60. Ὁ Τσοῦντας καὶ ὁ Σκιας διορθώσαν τὸ «δύο γυναῖους ναοὺς» εἰς «δύο γυναῖαις ναοὺς»: βρα ΔΕ.ΝΑ. 8 (1905), σ. 154

του δὲν εἶναι ἀκριβῆς, διότι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, «τὸ... ἱερὸν εἶναι κοινὸν ἀμφοτέρων, ἐπιμελεῖσθαι δὲ Κήρυκας καὶ Εὐμολπίδας κατὰ τὰ πάτρια»⁶¹. Καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἐλευσίνος ἀπέδειξαν ὅτι εἷς καὶ μόνος ναός, τὸ Τελεστήριον, ὑπῆρχεν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ τεμένους τῆς Δήμητρος. Τὰ ἐν Ἐλευσίῃ Μυστήρια ἀσφαλῶς ἦσαν κεφάλαιον σπουδαῖον τῆς ἐθνικῆς θρησκείας καὶ τελετῆ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔσπευδεν ἅπασα ἡ Ἑλλάς, ἄλλοτε ὅμως καὶ ὄχι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀστερίου. Τοῦτο θὰ ἦτο ἐκ παραδόσεως γνωστὸν εἰς τὸν λαὸν τοῦ Πόντου, ἢ μετοχὴ ὅμως ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς περὶ τὸ 400 μ.Χ. χρόνους ἀντέκειτο εἰς τὴν πραγματικότητα. Αἱ λαμπάδες ἦσαν χαρακτηριστικαὶ τῶν Μυστηρίων, ἀλλὰ τὸ καταβάσιον ἦτο φανταστικόν. Περὶ τὰ ὀλίγα στοιχεῖα, τὰ παγκοίως γνωστά, ὁ Ἀστέριος παραθέτει ἄλλα ἀσαφῆ ἢ ἀνακριβῆ, ἀλλὰ διὰ τῆς συναφείας καὶ αὐτὰ γίνονται ἀληθοφανῆ. Διὰ τοῦ τρόπου του τούτου φαίνεται ὅτι ἔπειθε τὰ μέλη τοῦ ποιμνίου του, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπιτυγχάνει νὰ πείθει καὶ νεωτέρους ἐρευνητάς, οἱ ὁποῖοι ἀποβλέπουν μετὰ πίστεως εἰς τὰ γραφόμενά του.

Τὸ μόνον ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖον προβάλλουν οἱ ἀποδεχόμενοι ὡς ἀληθῆ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀστερίου εἶναι τὸ ἐξῆς: τὰ ὅσα λέγει ὁ ἐπίσκοπος Ἀμασειᾶς πρέπει νὰ ἀνταποκρίνωνται εἰς τὴν πραγματικότητα, διότι ἄλλως θὰ ἀπεδεικνύετο ὡς σφαλλόμενος ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι ἐγνώριζον τὴν πραγματικότητά αὐτήν. Εἶναι τὸ ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖον καὶ ἡμεῖς ἐχρησιμοποίησαμεν διὰ τὸν Κλήμεντα. Νομίζω ὅμως ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἰσχύει διὰ τοὺς χρόνους τοῦ πρεσβυτέρου οὐχὶ ὅμως καὶ διὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἐπισκόπου, τὴν γνώμην μου δὲ ταύτην στηρίζω εἰς τὰ ἀκόλουθα.

Οἱ λόγοι τοῦ Ἀστερίου εἶχον συγγραφῆ κυρίως διὰ τὴν τόνωσιν τοῦ ποιμνίου του, διὰ τοὺς Χριστιανούς τῆς περιοχῆς τῆς Ἀμασειᾶς. Πόσοι ἐκ τῶν ἐθνικῶν τῆς περιοχῆς ἐκείνης καὶ κατὰ τοὺς περὶ τὸ 400 μ.Χ. χρόνους εἶχον σαφῆ καὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως γνῶσιν τῶν Μυστηρίων διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐλέγξουν τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου λεγόμενα; Οἱ νόμοι τοῦ Θεοδοσίου, οἱ ἐπιβάλλοντες σοβαρὰς χρηματικὰς ποινὰς καὶ ἔστιν ὅτε καὶ τὸν θάνατον εἰς ἐκείνους τῶν ἐθνικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξηκολούθουν νὰ λατρεύουν τὰ εἰδῶλα καὶ νὰ παρακολουθοῦν ἀρρήτους τελετάς, δὲν ἦσαν ἐνισχυτικοὶ ἀναλήψεως μακροῦ ταξιδίου, σκοπὸς τοῦ ὁποίου θὰ ἦτο ἢ μῦθις εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἢ κανονικῆ

61. Ἀθηναίων πολιτεία, 39, 2.

λειτουργία τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνος θὰ εἶχεν ἀποβῆ προβληματικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θεοδοσίου καὶ μετ' αὐτούς. Κατάπτωσις καὶ τελεία παρακμὴ τοῦ ἱεροῦ ὑποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν ὄσων λέγει ὁ Εὐνάπιος διὰ τὸν ἱεροφάντην τῶν χρόνων τῆς καταστροφῆς τοῦ ἱεροῦ ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου. Ὁ ἱεροφάντης ἐκεῖνος οὔτε Εὐμολπίδης ἦτο οὐδὲ κἂν Ἀθηναῖος ἀλλ' «ἐκ Θεσπιῶν ἐγένετο πατήρ ὢν τῆς Μιθριακῆς τελετῆς» καὶ «ᾧ μὴ θέμις ἱεροφάντικῶν ἄψασθαι θρόνων», ὡς προεφῆτευσεν ὁ τελευταῖος γνήσιος τῆς Ἐλευσίνος ἱεροφάντης Νεστόριος, «ἐπειδὴ θεοῖς ἑτέροις καθιέρωται, καὶ ὁμώμοκεν ἀρρήτους ὄρκους ἑτέρων ἱερῶν μὴ προστήσεσθαι»⁶².

Ἡ καταστροφή τοῦ ἱεροῦ ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου τὸ 395, ἀσφαλῶς θὰ συνέβαλεν εἰς τὴν ὀριστικὴν του κατάπτωσιν, εἰμὴ εἰς τὸν τέλειόν του ἀφανισμόν. Περί τὸ 400 μ.Χ., τοὺς χρόνους δηλαδὴ τῶν λόγων τοῦ Ἀστερίου, ἡ Ἐλευσινιακὴ πηγὴ εἶχε παύσει λαλέουσα, αἱ λαμπάδες εἶχον σβεσθῆ, τὸ Τελεστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον συνέρρεον οἱ μύσται καὶ τὸ Ἀνάκτορον τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ὁποῖου ἄλλοτε ὁ ἱεροφάντης ἐν λαμπρᾷ περιβολῇ καὶ ἐν μέσῳ ἀπλέτου φωτός ἔφαινε τὰ ἱερά, εἶχον μεταβληθῆ εἰς σωρὸν ἐρειπίων. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἀστερίου ἦτο ἀσφαλῆς· εἰς τοὺς λόγους του θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπη ὅτιδῆποτε κατὰ τῶν Μυστηρίων ἄνευ φόβου ἐλέγχου, διότι οἱ ἐθνικοὶ τῶν χρόνων του καὶ τῆς περιοχῆς του δεν εἶχον παρὰ ἀσαφεῖς παραδόσεις καὶ οὐχὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως γνώσεις διὰ τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνος. Διὰ τοῦτο ἡ ἀλήθεια τῶν ὄσων λέγει θὰ κριθῆ ἀπὸ τὸ μέτρον τῆς συμφωνίας τῶν πρὸς τὰ πράγματα, ὡς ἐξακριβοῦνται σήμερον. Εἶναι καιρὸς νὰ ἐξετάσωμεν τὴν περιφῆμον μαρτυρίαν του, κατόπιν τῶν ἀνωτέρω εἰσαγωγικῶν παρατηρήσεων, τὰς ὁποίας θὰ πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν ἐξέτασιν.

Αἱ συντυχίαι τοῦ ἱεροφάντου πρὸς τὴν ἱέρειαν καὶ οἱ ὑπαινιγμοί, οἱ σαφῶς δηλοῦντες τὰ ὑπ' αὐτῶν πραττόμενα εἰς τὰ σκοτεινὰ ὑπόγεια, ἀντίκεινται πρὸς τὰ ὅσα παραδίδονται περὶ τῆς ἀγνεύσεως τοῦ ἱεροφάντου. Πῶς ὁ ἀνώτατος ἐκεῖνος λειτουργὸς θὰ εἶχε πραγματικὴν συντυχίαν μετ' τὴν ἱέρειαν ἀφ' οὗ ἦτο κατὰ τὸν Ἰππόλυτον «αὐτὸς ὁ ἱεροφάντης οὐκ ἀποκεκομμένος μὲν, ὡς ὁ Ἄττις, εὐνοχισμένος δὲ διὰ κωνείου καὶ πᾶσαν ἀπηρητημένος τὴν σαρκικὴν γένεσιν»⁶³; Πῶς ἡ ἐγκράτεια, ἡ ὁποία ἀπηρεῖτο ἀπὸ τὸν ἱεροφάντην,

62. Εὐνάπιου, Βίαι σοφιστῶν (Μάξιμος), σ. 52 κέξ. ἐκδ. Boissonade, 1822.

63. Ἰππολύτου, Φιλοσοφούμενα, V, 8, 40 (σ.96, στίχ. 14-16 Wendland).

καὶ ἡ ὁποία ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς μύστας, συνεβιβάζετο πρὸς τὴν συντυχίαν; Ἡ ἀγνεία τοῦ ἱεροφάντου ἀποδεικνύεται ἐκ πολλῶν μαρτυριῶν. «Οὐχ ἤγνευκας ὡς ἐκεῖνος» (δηλ. ὡς ὁ ἱεροφάντης) λέγει ὁ Ἐπικτήτος⁶⁴. «Ἦττον ἐσθίων ἢ πίνων ὁ πρεσβύτερος ἀφροδισίων τε ἀπεχόμενος ὡσπερὶ ἱεροφάντης», διασφίξει ὁ Στοβαῖος (Ἐπαινος γήρω)⁶⁵. Ἡ συνουσία γενικῶς, ὡς ὁ Γουδῆς ὀρθῶς παρετήρησεν, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς πράξις μυστὰ καὶ οὐχὶ ἀγνή⁶⁶. διὰ τοῦτο δέ, ὡς μανθάνομεν ἀπὸ ἐπιγραφᾶς, ἀπηγορεύετο ἀκόμη καὶ ἡ εἴσοδος εἰς τὰ ἱερὰ εἰς τοὺς μὴ ἀγνεύοντας ἀπὸ γυναικός. Πῶς εἰς τὸ ἱερὸν αὐτὸ τῆς Ἐλευσίνας θὰ ἐτελοῦντο ἔμπρακτοι συντυχίαι, εἰς τὰς ὁποίας θὰ μετεῖχεν ὁ ἱεροφάντης, ἡ ὁσιότης τοῦ ὁποίου εἶχε φθάσει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε οὔτε καὶ τὸ ὄνομά του ἐπετρέπετο νὰ χρησιμοποιοῦν οἱ γνωστοὶ καὶ οἱ φίλοι του;⁶⁷ Τὸ μέγεθος τῆς ἀνοσιότητος μιᾶς συντυχίας εἰς τὸ ἱερὸν νομίζω ὅτι δὲν κολάζεται ὑπὸ τῆς ὑποθέσεως ὅτι πρόκειται περὶ Ἱεροῦ Γάμου τὸν ὁποῖον καμμία ἀρχαία μαρτυρία δὲν ἀναφέρει.

Ἐὰν ἔτι οἱ ἐθνικοὶ περιέβαλον τὴν «συντυχίαν» δι' ὁσιότητος, ἀσφαλῶς οἱ Χριστιανοὶ θὰ τὴν ἐθεώρουν ὡς πράξιν βδελυρὰν καὶ μυστάραν. Ἐὰν δὲ ἡ πράξις αὕτη ἦτο γνωστὴ εἰς τὸν Ἀστέριον, ὁ ὁποῖος ἤκμασε περὶ τὸ 400 μ. Χ. καὶ εἰς ἐποχὴν παρακμῆς τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνας καὶ τῶν Μυστηρίων τῆς, θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτο γνωστὴ καὶ εἰς τὸν Κλήμεντα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Πατέρας οἱ ὁποῖοι ἐζήσαν εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν τὰ Μυστήρια διετήρουν ἀκόμη τὴν ἀρχαίαν τῶν αἰγλην. Διατί λοιπόν, δυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν, δὲν ἀναφέρει ταύτην ὁ Κλήμης, ὁ ὁποῖος ἦτο πλησιέστερον πρὸς τὰ πράγματα καὶ εἶχε μεγαλυτέραν γνῶσιν τῶν δοξασιῶν τῶν ἐθνικῶν καὶ ἔδειξε περισσότερον ζῆλον διὰ τὴν ἀποκάλυψιν πράξεων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀπεδείκνυον τὸ ἄκρατον καὶ τὴν φαυλότητα τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ θρησκευματος; Φαίνεται ὅτι ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τελουμένη ἄρρητος λατρεία δὲν ἐτελεῖτο μὲ τὴν αὐστηρότητα ὡς ἡ ἐν τῇ Ἀττικῇ Ἐλευσίνῃ, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κλήμης ἠδυνήθη νὰ μᾶς δώσῃ πληροφορίας δι' αὐτήν. Ἐὰν ἡ «συντυχία τοῦ ἱεροφάντου

64. Ἀρριανῶ, Διατριβαὶ Ἐπικτήτου, III, 21, 16. «οὐκ ἐσθῆτα ἔχεις, ἦν δὲ τὸν ἱεροφάντην, οὐ κομην, οὐ στρόφιον ὡς δει, οὐ φωνήν, οὐχ ἡλικίαν, οὐχ ἤγνευκας ὡς ἐκεῖνος».

65. Τόμ. 4, σ. 73 Meineke.

66. Γουδῆς, ἔ.ἀ., σ. 90 κέξ. ὑποσ. 2 σελ. 91 ὅπου παραπομπαὶ εἰς ἐπιγραφάς, ὅρα καὶ Ἡρόδοτον, II, 64 ὅπου λέγεται ὅτι μόνον οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπαγορεύουσι «καὶ τὸ μὴ μίσησαι θαι γυναῖξ ἐν ἱεροῖσι μηδὲ ἀλούτους ἀπὸ γυναικῶν ἐς ἱερὰ ἐσιέναι».

67. Ὡς γνωστόν, ἡ Ἱερωνυμία ἐπεβλήθη ἰδίᾳ εἰς τοὺς ἐλληνομιστικοὺς καὶ τοὺς πρωτο-χριστιανικοὺς χρόνους.

πρὸς τὴν ἰέρειαν» ἦτο μέρος τῆς τελετῆς, θὰ ἦτο γνωστὴ καὶ εἰς τὸν Κλήμεντα, ἀφ' οὗ ἦτο γνωστὴ εἰς τὸν μεταγενέστερον καὶ οὐχὶ τόσο καλῶς πληροφορημένον Ἀστέριον. Θὰ ἦτο δυνατόν εἰς τὸν Κλήμεντα νὰ ταυτίσῃ τὸν Θεὸν τῶν Χριστιανῶν πρὸς τὸν ἱεροφάντην, ἐὰν ὁ λειτουργὸς ἐκεῖνος τῆς Δήμητρος δὲν εἶχε φήμην ὀσιότητος, ἐὰν καὶ ἡ ἐλάχιστη ὑπόνοια τὸν ἐβάρυνεν, ἐὰν ἔπαιζε τὸ μέρος πρωταγωνιστοῦ εἰς πράξιν, ἡ ὁποία δικαίως θὰ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ὡς ρυπαρὰ καὶ ἀκόλαστος; Ἄς σημειωθῇ πρὸς τούτοις ὅτι διὰ τῶν Μυστηρίων οἱ μύσται δὲν ἐξησφάλιζον τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Ἡ «σωτηρία» ἦτο χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐθνικὴν καὶ ὁ Ἀστέριος ἐλαφρᾶ συνειδήσει τὴν ἐπιβάλει εἰς τὰ Μυστήρια.

Ἀκόμη καὶ ἕτερον, ἴσως σπουδαιότερον ἐπιχείρημα ἔχομεν κατὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀστερίου. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀμασειᾶς βεβαίως τὴν ὑπαρξίν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἐλευσίνος «καταβάσιον σκοτεινοῦ», εἰς τὸ ὁποῖον ἐγένοντο αἱ «συντυχίαι τοῦ ἱεροφάντου πρὸς τὴν ἰέρειαν, μόνου πρὸς μόνην», ὅπου τὰ ἐν τῷ «σκοτῷ παρὰ τῶν δύο πραττόμενα» ἐλάμβανον χώραν. Παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν ἐρευνητῶν καὶ τὰς ὑποθέσεις των, τὸ καταβάσιον πρέπει νὰ εἶναι ὑπόγειον δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον καταβαίνει τις. Ἄν τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀστερίου λεγόμενα ἔχωνται ἀληθείας, τότε θὰ πρέπη εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἐλευσίνος, καὶ δὴ εἰς τὸ Τελεστήριον τῆς Δήμητρος, νὰ ἔχωμεν τὸ ὑπόγειον τοῦτο δωμάτιον. Καὶ λέγομεν εἰς τὸ Τελεστήριον, διότι εἰς τὸν ναὸν ἐκεῖνον συνεκεντροῦντο οἱ μύσται διὰ τὴν κατακλειδα τοῦλάχιστον τῆς τελετῆς καὶ ἐκεῖ ἐτελοῦντο τὰ οὐσιώδη μέρη τῶν Μυστηρίων. Εἰς τὸ Τελεστήριον βεβαίως ὁ πολὺς καὶ ἀναρίθμητος δῆμος τοῦ Ἀστερίου θὰ ἀνέμενε τὴν ἔκβασιν τῆς ὑποτιθεμένης συντυχίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν, ὡς λέγει, ἐξηρτᾶτο ἡ σωτηρία του. Αἱ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Κωνσταντίνου Κουρουγιώτη καὶ τῶν συνεργατῶν του γενόμεναι ἀνασκαφαὶ κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν ἀπεκάλυψαν πλήρως τὴν ἔκτασιν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἰδίᾳ τὴν ἔκτασιν τοῦ Τελεστηρίου. Οὐδὲν καταβάσιον ἀπεκαλύφθη οὐδὲ καὶ ὑπάρχει πιθανότης νὰ ἀποκαλυφθῇ, διότι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Τελεστηρίου τοῦλάχιστον ὁ βράχος πανταχοῦ ἀπεκαλύφθη. Μετὰ βεβαιότητος λοιπὸν δυνάμεθα νὰ τονίσωμεν ὅτι εἰς τὴν Ἐλευσίνα δὲν ὑπάρχει καταβάσιον, ὅπως τὸ θέλει ὁ Ἀστέριος, ἀλλ' ὅτι τοῦτο εὕρισκετο μόνον εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ἀγαθοῦ ἐπισκόπου. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ «καταβάσιον» ἦτο ἀποκύημα τῆς φαντασίας του καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ὑποτεθεῖσαι συντυχίαι, τὰ πραττόμενα

και ὅλη ἡ ἱστορία του ἦτο φανταστική και δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶς τελομένων εἰς τὰ Μυστήρια.

Θὰ ἦτο ἴσως ἐνδιαφέρον νὰ ἐξακριβωθῆ ἐὰν ὁ Ἀστέριος ἐφάντασθῆ τὸ «καταβάσιον» ἢ τὸ ἐδημιούργησε βασισθεὶς εἰς τὰς κυκλοφορούσας περὶ μυστηρίων ἀσαφεῖς φήμας τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Ἀστέριος ἦτο Μικρασιάτης, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν δὲ ἤχμασαν ἡ λατρεία και τὰ μυστήρια τῆς Ρέας-Κυβέλης. Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν και εἰς τοὺς περὶ τὸ 400 μ.Χ. χρόνους θὰ ὑφίσταντο πολλαὶ διαδόσεις διὰ τὰ μυστήρια ἐκεῖνα. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι ἡ τελετὴ τῆς Ρέας-Κυβέλης διεκρίνετο εἰς δύο μέρη, κατὰ τὸ πρῶτον τῶν ὁποίων οἱ μύσται ἐνήστευον και ἐπέμβουν και κατὰ τὸ δεύτερον ἐξηδῆλουν μεγάλην χαρὰν και ἀγαλλίασιν⁶⁸. Τὸ πρῶτον μέρος φαίνεται ὅτι ἐλέγετο «κατάβασις»⁶⁹ και εἰς ὠρισμένην ὥραν τοῦ μέρους τούτου ἀπετίθετο ὁ Ἄττις ἐπὶ νεκροκραββάτου ἐν μέσῳ θρήνων⁷⁰. Ἡ σκηνὴ αὕτη ἴσως ἐγένετο εἰς ὑπόγειον δωμάτιον. Εἰς τὴν περικοπὴν τοῦ Παναρίου, τὴν ὁποίαν ἀναφέραμεν ἀνωτέρω (σ. 23), οἱ μύσται «κατέρχονται λαμπαδηφόροι εἰς σηκόν τινα ὑπόγειον και ἀναφέρουσι ξόανόν τι ξύλινον φορίῳ καθεζόμενον γυμνόν» κλπ. Βεβαίως ἐκεῖ ὁ Ἐπιφάνιος μᾶς λέγει ὅτι τὰ γραφόμενά του ἀναφέρονται εἰς τὴν Κόρην, δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀμφιβολία ὅτι ἀποδίδει εἰς τὴν Κόρην λεπτομερείας τῆς τελετῆς τοῦ Ἄττεως και τῆς Κυβέλης. Ὅτι ὑπόγεια δωμάτια ὑπῆρχον εἰς μερικὰ τοῦλάχιστον ἱερά τῆς Κυβέλης, ἢ ἐπιστεύετο ὅτι ὑπῆρχον, γίνεται φανερόν ἀπὸ τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Νικάνδρου⁷¹. Εἰς τὸν ἑβδόμον στίχον τῶν «Ἀλεξιφαρμάκων»:

«ἤχί τε Ῥεῖης Λοβρίνης θαλάμαι τε και ὄργαστήριον Ἄττεω»

68. Σαλλούστιος, Περὶ θεῶν και κόσμου, κ. 4 (Orelli, σ. 16): «ἐορτὴν ἄγομεν... Και πρῶτον μὲν και αὐτοί... ἐν κατῆφείᾳ ἐσμέν σίτου τε... ἀπεχόμεθα... εἶτα δένδρου τομαὶ και νηστεία... ἐπὶ τούτοις γάλακτος τροφή, ὥσπερ ἀναγεννωμένων ἐφ' οἷς ἰλαρεῖται και στέφανοι, και πρὸς τοὺς θεοὺς ὄσον ἐπάνοδος». Ὅρα και Διόδωρον Σικ. 3,59 και Εὐσέβιον, Προπαρασκευὴ εὐαγγελική, 1, 28 και Ἰουλιανόν, Λόγοι, 168c: «αὐτὰι τοῦ βασιλέως Ἄττιδος αἱ θρηνοῦμεναί τεως φυγαὶ και κρύψεις και ἀφανισμοὶ και αἱ δόσεις αἱ κατὰ τὸ ἄντρον. Arnobius, adv. gent., V, 6-7.

69. Μακρόβιος, Saturnalia, I, 21, 7: «ritu eorum (Phrygum) catabasi finita simulationesque luctus perata cetebratur laetitiae exordium».

70. Firmicius Maternus, de errore, κεφ.22 (p.111): «Nocte quadam simulacrum in lectica supinum ponitur, et per numeros digestis fletibus plangitur. Deinde cum se ficta lamentatione satiaverint, lumen infertur» κλπ.

71. Ὁ Νικάνδρος ἤχμασε τὸν 2^ο π.Χ. αἰῶνα.

ὁ σχολιαστής παρατηρεῖ: «Λοβρίνης θαλάμαι τόποι ἱεροὶ ὑπόγειοι ἀνακείμενοι τῇ Ρέα, ὅπου ἐκτεινόμενοι τὰ μήδεα κατετίθεντο οἱ τῷ Ἄττει καὶ τῇ Ρέα λατρεύοντες. Εἰσὶ δὲ τὰ Λόβρινα ὄρη Φρυγίας ἢ τόπος Κυζίκου· δύο γάρ εἰσιν ἐν Κυζίκῳ, Δίδυμον καὶ Λόβρινον»⁷².

Εἰς τὴν ὑπαρξίν ὑπογείων δωματίων, χρησιμοποιουμένων εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ρέας-Κυβέλης καὶ τοῦ Ἄττεως, ἢ εἰς τὴν φήμην ὑπαρξέως τοιούτων δωματίων, ὡς καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου «κατά-βασις» εἰς τὴν λατρείαν ἐκείνην, ἴσως ἔχομεν τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια χρησιμοποιοεῖ ὁ Ἀστέριος διὰ νὰ δημιουργήσῃ τὸν μῦθον τοῦ «καταβασίου» τῆς Ἐλευσίνος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ γινόμενα. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀμασειᾶς δὲν θὰ εἶχε καμμίαν δυσκολίαν νὰ ἀποδώσῃ τὰ τῆς μιᾶς ἐθνικῆς λατρείας εἰς ἄλλην, διότι τοῦτο ἦτο συνήθες εἰς τοὺς Χριστιανούς Πατέρας. Ἀποδίδει δὲ εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια τὰς ἀσαφεῖς τοῦ πληροφορίας τῶν μυστηρίων τῆς Ρέας-Κυβέλης, διηγησάμενας μὲ ὑπαινιγμούς ἀνηθίκων σκηρῶν, διότι τὰ Μυστήρια ἐκεῖνα, παρ' ὅλην τὴν παρακμήν των, κατεῖχον εἰς τὴν συνειδήσιν τῶν ἐθνικῶν σπουδαιοτάτην θέσιν. Δὲν ἦτο δύσκολον εἰς τὸν Ἀστέριον νὰ ἀποδώσῃ ἀπρεπεῖς σκηρὰς εἰς τὰ Μυστήρια, διότι κατὰ τοὺς Χριστιανούς Πατέρας, τοὺς ὁποίους ἀσφαλῶς ἐγνώριζε, ταῦτα ἦσαν «ἀπάτης, τερατείας καὶ αἰσχύνης ἔμπλεα». Κατὰ ταῦτα ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀστερίου ἢ εἶναι ὄλως φανταστικὴ ἢ ἀντανακλᾶ ἀμυδρῶς παραδόσεις καὶ φήμας ἀφορώσας τὴν λατρείαν τῆς Ρέας, ἢτοι παραδόσεις καὶ φήμας ξένας πρὸς τὴν Ἐλευσινιακὴν τελετήν. Ἡ χρῆσις τῆς λοιπὸν διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθέσεως Ἱεροῦ Γάμου εἰς τὰ Μυστήρια δὲν δικαιολογεῖται.

Ἔχομεν ἀκόμη μίαν μαρτυρίαν ἐτέρου Χριστιανοῦ Πατρός, τοῦ Λατίνου Τερτυλλιανοῦ, τοῦ γνωστοῦ ἐκ τοῦ ἀπολογητικοῦ λόγου, τὸν ὅποιον ἔγραψεν ἐν ἔτει 197 μ.Χ. ἐπὶ αὐτοκράτορος Σευήρου. Τὴν μαρτυρίαν ταύτην ἐπίσης ἐπικαλοῦνται οἱ ὑποστηρικταὶ τοῦ Ἱεροῦ Γάμου. Ὁ ἀπολογητὴς ἐκεῖνος ἐρωτᾷ: «Cur rapitur sacerdos Cereris, si non tale Ceres passa est?»⁷³ Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶναι δύσκολος, ἀλλὰ συνήθως δὲν δίδεται. Οἱ μελετηταὶ τῶν Μυστηρίων γενικῶς παραδέχονται ὅτι τὸ θεῖον ὄραμα τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης, τῶν περιπλανήσεων τῆς Δήμητρος

72. Ὁ Ἡρόδοτος, IV, 76, ἀναφέρει ἐρωτὴν τῆς «μητρὸς τῶν Θεῶν» εἰς Κυζίκον, ἢ ὅποια ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἦτο μεγαλοπρεπεστάτη. Ὅρα καὶ Πausanias, VIII, 46, 4.

73. Tertullianus, Ad nat., 2, 7.

καὶ τῆς ἐπανόδου τῆς Κόρης εἰς τὴν μητέρα της ἀπετέλει μέρος τοῦλάχιστον τῶν «ὄρωμένων» κατὰ τὴν τελετὴν. Τὰ πρόσωπα τῶν θεῶν τὰ ὑπεδύοντο οἱ κορυφαῖοι καὶ αἱ κορυφαῖαι τοῦ Ἐλευσινιακοῦ ἱερατείου. Τὴν Δήμητρα θὰ ὑπεδύετο ἡ ἱερεὶά της. Καθ' ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε μία καὶ μόνη ἱερεία τῆς Δήμητρος, ἡ σπουδαιότης τῆς ὁποίας καταφαίνεται ἀπὸ τοῦ ὅτι ἦτο ἐπώνυμος τοῦ ἔτους ἐν Ἐλευσίνι καὶ Ἰσόβιος⁷¹. Εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς τοῦλάχιστον χρόνους ἡ ἱερεία αὕτη ὠνομάζετο ἱερεία τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης⁷². Ἡ ἱερεία ἐκείνη θὰ ὑπεδύετο τὸ μέρος τῶν θεῶν, πρῶτον τῆς Κόρης εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἀρπαγῆς καὶ κατόπιν τὸ μέρος τῆς Δήμητρος εἰς τὴν σκηνὴν τῶν περιπλανήσεων καὶ τῆς ἀφίξεώς της εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Εἰς τὴν τελικὴν σκηνὴν τῆς ἐπανόδου, ὅπου καὶ αἱ δύο θεαὶ ἦσαν ἐπὶ σκηνῆς, τὸ μέρος τῆς Κόρης θὰ τὸ ὑπεδύετο μία τῶν ἱεροφαντῶν. Ὡστε ἡ ἀρπαγὴ τῆς ἱερείας τῆς Δήμητρος τοῦ Τερτυλλιανοῦ, τῆς ἱερείας τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης τῆς ἐπιγραφῆς τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, δὲν ἦτο παρὰ ἡ ἀρπαγὴ τῆς ἱερείας τῆς ὑποδουμένης τὸ πρόσωπον τῆς Κόρης εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀρπαγὴ τῆς ἱερείας δὲν ὑποδεικνύει τὴν συντυχίαν τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ ἱεροφάντου, τοῦ ἐκπροσωποῦντος θεόν τινα, ἀλλ' ἀπλῶς παριστᾷ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Κόρης. Ἡ ἀπάντησις αὕτη εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦ Τερτυλλιανοῦ εἶναι συνεπὴς πρὸς ὅσα γνωρίζομεν καὶ ἀποδεικνύει τοῦτο ὡς ἄσχετον πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἱεροῦ Γάμου.

Ὁ σχολιαστὴς τοῦ Γοργίου τοῦ Πλάτωνος (497c) γράφει: «ἐτελεῖτο δὲ ταῦτα (τὰ μυστήρια) καὶ Δηοῖ καὶ Κόρη, ὅτι ταύτην μὲν Πλούτων ἀρπάξειε, Δηοῖ δὲ μιγείη Ζεὺς». Ἡ μαρτυρία αὕτη εἶναι πολὺ νεωτέρα καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ γράψας ταύτην στηρίζεται εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος λεχθέντα, τὰ ὁποῖα ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἀναφέρονται πράγματι εἰς τὴν Ρέα. Πόσον ὁ σχολιαστὴς χρησιμοποιοῖ τὸν Κλήμεντα ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἑτέρου σχολίου του εἰς τοῦ Γοργίου 407 c : «ἐλέγετο περὶ τῶν μνουμένων ταῦτα ἐκ τυμπάνου ἔφαγον, ἐκ κυμβάλου ἔπιον, ἐκερνοφόρησα... ὑπὸ παστὸν ὑπέδυσον». Τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Κλήμεντος εὐρίσκομεν καὶ εἰς πολὺ

71. Ὅρα ἐπιγραφὴν δημοσιευθεῖσαν τὸ πρῶτον εἰς τὸ B.C.H., 1895, σ. 113.

72. Ὅρα ἐπιγραφὴν δημοσιευθεῖσαν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀρχ. Ἐφημερίδα, 1894, σ. 176.

νεωτέρους σχολιαστές και συγγραφείς. Διδακτικά είναι τὰ ὅσα γράφει διὰ τὰ Μυστήρια ὁ Μιχαήλ. Ψελλός⁷⁶: «Τὰ δέ γε μυστήρια τούτων, οἷα αὐτίκα τὰ Ἐλευσίνια, τὸν μυθικὸν ὑποκρίνεται Δία μειγνύμενον τῇ Δηοῖ, ἤγουν τῇ Δήμητρι, καὶ τῇ θυγατρὶ ταύτης Περσεφάττῃ, τῇ καὶ Κόρῃ. Ἐπειδὴ δὲ ἔμελλον καὶ ἀφροδίσιοι ἐπὶ τῇ μύσει γίνεσθαι συμπλοκαί, ἀναδύεται πως ἡ Ἀφροδίτη ἀπὸ τινων πεπλασμένων μηδῶν πελάγιος. Εἶτα δὲ γαμήλιος λέγεται ἐπὶ τῇ Κόρῃ ὑμέναιος, καὶ ἐπάδουσιν οἱ τελούμενοι: Ἐκ τυμπάνου ἔφαγον, ἐκ κυβάλων ἔπιον, ἐκίρνοφόρησα, ὑπὸ τὸν παστὸν εἰσέδυν.» Ἰποκρίνεται δὲ καὶ τὰς τῆς Δηοῦς ὠδῖνας. Ἰκετηρίαί γοῦν αὐτίκα Δηοῦς καὶ χολῆς πόσις καὶ καρδιαλγία. Ἐφ' οἷς καὶ τι τραγοσκελές μίμημα παθαινόμενον περὶ τοῖς διδύμοις, ὅτιπερ ὁ Ζεὺς, δίκας ἀποτιννύς τῆς βίας τῇ Δήμητρι, τράγου ὄρχεις ἀποτεμών, τῷ κόλπῳ ταύτης κατέδετο ὥσπερ δὴ καὶ ἑαυτοῦ. Ἐπὶ πᾶσιν αἱ τοῦ Διονύσου τιμαὶ καὶ ἡ κύστις καὶ τὰ πολυόμφαλα πόπανα, καὶ οἱ τῷ Σαβαζίῳ τελούμενοι καὶ οἱ μητριάζοντες, Κλώδωνές τε καὶ Μιμαλλόνες, καὶ τις ἠχῶν λέβης Θεσπρώτειος, καὶ Δωδωναῖον χαλκεῖον καὶ Κορύβας ἄλλος, καὶ Κούρης ἕτερος, δαιμόνων μιμήματα. Ἐφ' οἷς ἡ Βαυβὼ τοὺς μηρούς ἀνασυραμένη, καὶ ὁ γυναικεῖος κτεῖς· οὕτω γὰρ ὀνομάζουσι τὴν αἰδῶ ἀίσχυνόμενοι. Καὶ οὕτως ἐν αἰσχρῷ τὴν τελετὴν καταλύουσιν».

Ἀπλῆ καὶ μόνη παραβολὴ τῶν ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ λεγομένων πρὸς τὰς περὶ μυστηρίων μαρτυρίας τοῦ Κλήμεντος, τὰς ὁποίας παραθέσαμεν ἀνωτέρω, θὰ ἀποδείξῃ πόσα ὁ πρῶτος ὀφείλει εἰς τὸν δεῦτερον. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ὁ Ψελλὸς δὲν χρησιμοποιοεῖ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀστερίου γραφέντα, μολονότι ἐπισπυρεῖ κατὰ τῶν μυστηρίων ὅτιδῆποτε ἦτο δυνατόν νὰ τὰ χαρακτηρίσῃ ὡς «ἐν αἰσχρῷ» τελούμενα. Ἴσως τὰ παραλείπει διότι δὲν τὰ πιστεύει ἢ μᾶλλον διότι δὲν ἦσαν γνωστὰ εἰς αὐτόν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὴν μικρὰν των ἀξίαν. Προφανῶς τὰ λεγόμενά του περὶ τοῦ Δωδωναίου χαλκείου στηρίζονται ἐπὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου, περὶ θεῶν: «Φησὶ δ' Ἀπολλόδωρος Ἀθήνησι τὸν ἱεροφάντην τῆς Κόρης ἐπικαλουμένης ἐπικρούειν τὸ λεγόμενον ἠχεῖον⁷⁷».

76. «Τίνα περὶ δαιμόνων δοξάζουσιν οἱ Ἕλληνες», Migne, E.Π., τ. 122, σ. 877-880 Α. Τὴν μαρτυρίαν ταύτην χρησιμοποιοῦν νεώτεροι ἐρευνηταὶ χωρὶς νὰ φροντίσουν νὰ ἐξακριβώσουν πρῶτον τὰ ἐν αὐτῇ λεγόμενα.

77. Ἀπολλόδωρος παρὰ τῷ Σχολιαστ. Θεοκρίτου 2, 36 (Wendel) καὶ F.H.G. I, σ. 434b, ἀπόστ. 36.

Γ' - Μαρτυρία Ἴππολύτου.

Ὁ Ἴππόλυτος, κατὰ τι μεταγενέστερος τοῦ Κλήμεντος, ἦτο μαθητὴς τοῦ Εἰρηναίου καὶ θερμὸς θαυμαστῆς τοῦ Ὠριγένους. Ὡς πρεσβύτερος ἔζησεν εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τὴν πρώτην πεντηκονταετίαν τῆς τρίτης μ.Χ. ἑκατονταετηρίδος. Καταδικασθεὶς τὸ 235 εἰς ἔξορίαν, λόγῳ τῆς κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης Καλλίστου ἀντιμαχίας του, κατέφυγεν εἰς τὴν Σαρδηνίαν. Μεταξὺ τῶν πολυαρίθμων συγγραμμάτων του καταλέγεται καὶ ὁ «Λαβύρινθος ἢ Ἐλεγχος κατὰ πασῶν αἱρέσεων», μακρὸν σύγγραμμα εἰς δώδεκα βιβλία, γραφὲν περὶ τὰ 230 μ.Χ.⁷⁸. Τὰ πέντε πρῶτα βιβλία φέρουσι καὶ ἴδιον τίτλον «Φιλοσοφούμενα» καὶ εἰς τὸ πέμπτον βιβλίον του (V 8, 38-42) εὐρίσκειται ἡ περιφημος περικοπή, ἡ παρασχοῦσα τόσα πράγματα ἀλλὰ καὶ τόσον ὑλικὸν δι' ὑποθέσεις εἰς τοὺς μελετητὰς τῆς Ἐλευσινιακῆς λατρείας. Ἡ περικοπή ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Αὐτὸς... ὁ Ἱερεμίας ἔλεγε· ἄνθρωπός ἐστι καὶ τίς γινώσεται αὐτόν; οὕτως, φησίν, ἐστὶ πάνυ βαθεῖα καὶ δυσκατάληπτος ἡ τοῦ τελείου ἀνθρώπου γινῶσις. Ἄρχῃ γάρ, φησί, τελειώσεως γινῶσις ἀνθρώπου, θεοῦ δὲ γινῶσις ἀπηρητισμένη τελειώσις».

Λέγουσι δὲ αὐτὸν φησί, **Φρύγες καὶ χλοερὸν στάχυν τεδερισμένον, καὶ μετὰ τοὺς Φρύγας Ἀθηναῖοι μουσύντες Ἐλευσίνια καὶ ἐπιδείκνυντες τοῖς ἐποπτεύουσι τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν καὶ τελειότατον ἐποπτικὸν ἐκεῖ μυστήριον ἐν σιωπῇ, τεδερισμένον στάχυν.** Ὁ δὲ στάχυς οὗτός ἐστι καὶ παρὰ Ἀθηναίους ὁ παρὰ τοῦ ἀχαρακτηρίστου φωστῆρ τέλειος μέγας, καθάπερ αὐτὸς ὁ ἱεροφάντης, οὐκ ἀποκεκομμένος μὲν, ὡς ὁ Ἄττις, εὐνουχισμένος δὲ διὰ κωνείου καὶ πᾶσαν ἀπηρητημένος, τὴν σαρκικὴν γένεσιν, νυκτὸς ἐν Ἐλευσίνι ὑπὸ πολλῷ πυρὶ τελῶν τὰ μεγάλα καὶ ἄρρητα μυστήρια βοᾷ καὶ κέκραγε λέγων· **ἱερὸν ἔτεκε πότνια κοῦρον Βριμῶ Βριμόν,** **τουτέστιν ἰσχυρὰ ἰσχυρόν.** Πότνια δὲ ἐστὶ, φησίν ἡ γένεσις ἡ πνευματικὴ, ἡ ἐπουράνιος, ἡ ἄνω ἰσχυρὸς δὲ ἐστὶν ὁ οὕτω γεννώμενος. Ἔστι γάρ τὸ λεγόμενον μυστήριον Ἐλευσίν καὶ ἀνακτόρειον Ἐλευσίν, ὅτι ἤλθομεν, φησίν, οἱ πνευματικοὶ ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμαντος ρυέντες κάτω ἐλεύσεσθαι γάρ, φησίν, ἐστὶν ἐλθεῖν-, τὸ δὲ

78. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπεδίδετο εἰς τὸν Ὠριγένην διὰ τοῦτο εἰς τὴν Πατρολογία τοῦ Migne περιλαμβάνεται εἰς τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ἐκείνου· τόμ. 16, σ. 3150 διὰ τὴν περικοπήν. Ἐκδ. Wendland, τ. III, σ. 96.

ἀνακτόρειον {διά} τὸ ἀνελθεῖν ἄνω. Τοῦτο, φησίν, ἐστίν, ὃ λέγουσιν οἱ κατωργιασμένοι τῶν Ἐλευσινίων τὰ {μεγάλα} μυστήρια.

Ἀπλῆ καὶ μόνῃ ἀνάγνωσις τῆς περικοπῆς θὰ καταδείξῃ ὅτι ὁ Ἰππόλυτος ἀναμιγνύει πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἔχει περὶ τῶν Φρυγικῶν μυστηρίων μὲ τὰ ὀλίγιστα, τὰ ὁποῖα ἴσως γνωρίζει διὰ τὴν τελετὴν τῆς Ἐλευσίνος, καὶ μὲ τὰ δόγματα τῶν γνωστικῶν-Ναασσηγῶν, πρὸς τὰ ὁποῖα προσπαθεῖ νὰ παραλληλίσῃ ἢ καὶ νὰ ταυτίσῃ τὰ τῶν μυστηρίων. Ὁ σκοπὸς του γίνεται ἀμέσως φανερὸς ἐξ ὅσων λέγονται εἰς τὸ προοίμιον τοῦ πέμπτου βιβλίου του: «1. Τάδε ἐνεστὶν ἐν τῇ πέμπτῃ τοῦ κατὰ πασῶν αἰρέσεων ἐλέγχου. 2. Τίνα οἱ Ναασσηγοὶ λέγουσιν οἱ ἑαυτοὺς γνωστικούς ἀποκαλοῦντες, καὶ ὅτι ἐκεῖνα δογματίζουσιν ἢ πρότερον οἱ Ἑλλήνων φιλόσοφοι ἐδογματίσαν καὶ οἱ τὰ μυστικά παραδόντες: ἀφ' ὧν τὰς ἀφορμὰς λαβόντες αἰρέσεις συνεστήσαντο». «Οἱ τὰ μυστικά παραδόντες», εἶναι οἱ Φρύγες διότι εἰς τὰς δοξασίας αὐτῶν κυρίως ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐπιχειρηματολογίᾳ του. Τὸν ἀναγεννηθέντα ἄνθρωπον, τὸν γενόμενον τέλειον, ταυτίζει (V8 καὶ 9 σποράδην) πρὸς τὸν πάπαν τῶν Φρυγῶν καὶ ἐξηγεῖ διατὶ τὸν πάπαν καλοῦσι καὶ νέκυν καὶ θεόν ἐκ μεταβολῆς καὶ αἰπόλον, τοῦτέστιν ὁ αἰεὶ πολλῶν καὶ στρέφων καὶ περιελαύνων τὸν κόσμον ὅλον στροφῇ καὶ τεδερισμένον στάχυν, κατόπιν δ' ἐξηγεῖ τὴν ὄλην περὶ ἀμυγδαλοῦ δοξασίαν τῶν Φρυγῶν. Εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς μακρᾶς του ἐπιχειρηματολογίας εἰσάγει ἀποτόμως καὶ κάπως συγκεχυμένως τὰ περὶ τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐλευσίνος ἀπόρρητα, τὰ ὁποῖα φαίνονται ξένα πρὸς τὴν ὄλην ἔκθεσίν του. Ἡ πρὸς τὸν Ἄττιν ἀποστροφή (V 9, 8), διὰ τῆς ὁποίας συνοψίζει τὴν ἐπιχειρηματολογίαν του, ἀποδεικνύει πλήρως ὅτι τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα ἀφοροῦν τὰ περὶ Ρέας-Κυβέλης μυστήρια καὶ ὅτι τὰ περὶ Ἐλευσινίων εἶναι ἐπίσταντα: «Εἴτε Κρόνου γένος, εἴτε Διὸς μάκαρ», ἀναφώνει, «εἴτε Ρέας μεγάλας, χαῖρε {ῶ} τὸ κατηφές ἄκουσμα Ρέας Ἄττι· σέ καλοῦσι μὲν Ἀσσύριοι τριπόδητον Ἀἰδῶνιν, ὄλη δ' Αἴγυπτος Ὀσιριν, ἐπιουράνιον μηνὸς κέρας Ἐλληγνίς σοφία... | ... καὶ |οἱ Φρύγες ἄλλοτε μὲν Πάπαν, ποτὲ δὲ {αὐ} νέκυν ἢ θεόν ἢ τὸν ἄκαρπον ἢ | αἰπόλον, ἢ χλοερὸν στάχυν ἀμυγδαλόθεντα, ἢ ὃν πολύκαρπος ἔτικτεν ἀμυγδαλὸς ἀνέρα συρικτάν». Πρὸς τοῦτοις πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι, καθὼς ἀποδεικνύουν τὰ ὅσα λέγει διὰ τὸ «ἀνακτόρειον», ὁ Ἰππόλυτος δὲν εἶχε ποτὲ μυηθῆ εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνος. Ἄς ἐξετάσωμεν νῦν τὴν περικοπὴν μετὰ προσοχῆς.

Δύο πληροφορίες, τὰς ὁποίας περιέχει ἡ περικοπή, φαίνονται ὡς σπουδαῖαι: τὰ ὅσα λέγει διὰ τὸν ἐν σιωπῇ τεθερισμένον στάχυν καὶ τὰ ὅσα περιλαμβάνει εἰς τὴν περὶ τῆς Βριμοῦς ρήτραν. Τὸν στάχυν ἀποκαλεῖ τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν καὶ τελειότατον ἐποπτικὸν μυστήριον τῶν Ἐλευσινίων. Ἀλλὰ συγχρόνως λέγει ὅτι οἱ Φρύγες, δηλαδὴ οἱ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ λάτρεις τῆς Ρέας, ἀποκαλοῦν τὸν θεὸν γλοερὸν στάχυν τεθερισμένον. Τὸν θεὸν αὐτὸν βραδύτερον ταυτίζει πρὸς τὸν Ἄττιν, τὸν ὁποῖον ἀποκαλεῖ γλοερὸν στάχυν ἀμνηθέντα. Κατὰ τὸν Ἰππόλυτον, μετὰ τοὺς Φρύγας οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὰ Μυστήρια ἐπεδείκνυον τοῖς ἐποπτεύουσι τὸν τεθερισμένον στάχυν ὡς τὸ τελειότατον ἐποπτικὸν μυστήριον. Εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ τὰ ἐποπτικά τῆς Ἐλευσίνος ὀργανώσαντες ἐμμήθησαν τοὺς Φρύγας, ὅτι ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῶν λατρειῶν τῆς Ρέας καὶ τοῦ Ἄττεως; Βεβαίως εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσῃ τις τυχαίαν σύμπτωσιν ὁμοειδῶν δύο διαφόρων λατρειῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν γῆν καὶ τὴν ἐτησίαν βλάστησιν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν διερωτώμεθα, ἐὰν ἦτο δυνατόν ὁ τεθερισμένος στάχυς νὰ ἀπετελεῖ «τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν καὶ τελειότατον ἐποπτικὸν μυστήριον» ἐν ὄψει τῶν ἀκολούθων δύο σημείων.

Ὁ σοφιστὴς Ἰμέριος, ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ ζήσας ἐν Ἀθήναις καὶ γενόμενος διδάσκαλος πολλῶν, ἐν οἷς καὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ μεγάλου, διεφύλαξε τὴν πληροφορίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν «Ἀττικὸς... νόμος Ἐλευσίναδε ὡς μύστας φέρειν κελεύει καὶ ὀράγματα, ἡμέρου βίου γνωρίσματα»⁷⁹. Πῶς ἡ ἐπίδειξις στάχυος εἰς τοὺς ἐπόπτας θὰ ἐδωρεῖτο ὡς μέγα τι μυστήριον, ἀφ' οὗ ἀκόμη καὶ οἱ τὸ πρῶτον μυσόμενοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ φέρωσιν εἰς τὴν τελετὴν ὀράγματα, μετὰξὺ τῶν ὁποίων βεβαίως θὰ ἦσαν καὶ τεθερισμένοι στάχυες; Ἦσαν τόσον ἀφελεῖς οἱ μυσόμενοι; Ἀλλὰ μετὰξὺ αὐτῶν κατελέγοντο καὶ οἱ ἐξάρχοντες εἰς τὴν τέχνην, τὰ γράμματα καὶ τὴν πολιτικὴν! Βεβαίως οἱ μοναχοὶ τῶν Βουδιστικῶν ταγμάτων Ζὲν τῆς σημερινῆς Ἰαπωνίας προσπαθοῦν νὰ συγκεντρώσουν τὴν προσοχὴν καὶ σκέψιν των εἰς πράγματα καὶ ζητήματα κοινὰ καὶ τετριμμένα καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου πιστεύουν ὅτι θὰ πλησιάσουν εἰς τελειότητα. Νομίζω ὅμως ὅτι ἡ νοοτροπία τῶν ἀρχαίων ἦτο τελειῶς διάφορος τῆς τῶν Βουδιστῶν.

Πρὸς τούτοις, κατὰ τὸν Τερτυλλιανὸν τὸ ἐπιδεικνυόμενον

79) Ἰμερίου, Λόγοι, Ζ, 2, p. 512.

ιερόν σύμβολον ἦτο ὁ φαλλός: «Tota in adytis divinitas, tot suspiria eroptarum, totum signaculum linguae, simulacrum membri virilis revelatur»⁸⁰, γράφει ὁ Λατῖνος ἀπολογητής. Ποῖον ἀπὸ τοὺς δύο νὰ πιστεύσωμεν, τὸν Ἰππόλυτον ἢ τὸν Τερτυλλιανόν; Ὁ στάχυς ἢ ὁ φαλλός ἦτο τὸ ἐπιδεικνυόμενον σύμβολον; Οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο. Βεβαίως ὁ Magnien, προσπαθῶν νὰ συμβιάσῃ τὰ ἀσυμβίβαστα, δέχεται ὅτι πρῶτον μὲν ἐπεδεικνύετο εἰς τοὺς ἐπόπτας ὁ στάχυς καὶ κατόπιν ὁ φαλλός⁸¹. Ἀλλ' ἀρμύζει φαλλός εἰς τὴν τελετὴν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης; Ὁ Magnien, ἀκολουθῶν τὸν Foucart δέχεται ὅτι ὁ Διόνυσος ἦτο ὁ θεὸς τῶν ἐποπτικῶν μυστηρίων. Τοῦτο ὅμως ἀντίκειται πρὸς τὰς ἐπιμεμαρτυρημένας πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἔχομεν. Ἐὰν τὸ πρᾶγμα εἶχεν ὡς λέγει ὁ Magnien, τότε καὶ ὁ Διόνυσος θὰ ἀνεφέρετο μεταξὺ τῶν θεῶν τῆς Ἐλευσίνας εἰς τὰς Ἐλευσινακὰς ἐπιγραφάς. Τοιοῦτόν τι δὲν συμβαίνει. Οὔτε δυνατόν νὰ διακρίνωμεν ἔστω καὶ μικρὰν ἐπίδρασιν τῆς Διονυσιακῆς λατρείας εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Βεβαίως, πολὺ προσοχὴ ἐδόθη εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου λεγόμενα ἐν λέξει Ἄγρα καὶ Ἄγραι: «χωρίον... ἐν ᾧ τὰ μικρὰ μυστήρια ἐπιτελεῖται, μῦθημα τῶν περὶ τὸν Διόνυσον». Ἐδιδάχθη δηλαδή, ὅτι τὰ ἐν τοῖς μικροῖς Μυστηρίοις δρῶμενα ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν Διονυσιακῶν μύθων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Διόνυσος εἰσάγεται εἰς τὰ Μυστήρια. Προτιμῶ τὴν προτεινομένην ὑπὸ τοῦ Γουδῆ ἐξήγησιν τῶν γραφομένων τοῦ Στεφάνου. «Ἡ τελευταία φράσις», λέγει ὁ Γουδῆς, «σημαίνει μιμικὰς παραστάσεις ἀναλόγους πρὸς τὰ δρῶμενα περὶ τὸν Διόνυσον, πρὸς τὰς ἐν τῷ θεάτρῳ Διονυσιακὰς παραστάσεις»⁸². Φαίνεται παράδοξον εἰς ἡμᾶς τὸ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ δραματικαὶ παραστάσεις ἐκ τοῦ Διονυσιακοῦ κύκλου ἐδίδοτο εἰς τὰ μικρὰ Μυστήρια, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου τὰ περὶ τὸν Διόνυσον ἀπετέλουν τὰ Ἐποπτικά. Καὶ πάλιν φαίνεται εἰς ἡμᾶς τελείως ἀπίθανον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ Δήμητρος καὶ ἡ Κόρη ἀπεκλείοντο ἀπὸ τὴν ἀνωτάτην μυστικὴν τελετὴν, ἢ ὁποία ἐγίνετο εἰς τὴν Ἐλευσίνα, πρὸς τιμὴν ἄλλου ἐπεισάκτου θεοῦ.

Κατὰ ταῦτα τὸ δίλημμα παραμένει : ποῖον πρέπει νὰ πιστεύσωμεν τὸν Ἰππόλυτον ἢ τὸν Τερτυλλιανόν; Καθ' ἡμᾶς ἡ μόνη ἀπάντησις εἶναι: οὔτε τὸν ἓνα οὔτε τὸν ἄλλον.

80. Tertullianus, Valent. 1.

81. V. Magnien, Les mysteres d' Eleusis, ἐκδ. 2, σ. 235

82. Γουδῆς, ἔ.α., σ. 29, ὑποσ. 2

Ἡ δευτέρα μαρτυρία εἶναι σπουδαιότερα τῆς πρώτης, διότι ἐπ' αὐτῆς ἐστηρίχθη ἡ ὑπόθεσις τῆς τελετῆς τοῦ Ἱεροῦ Γάμου κατὰ τὰ Μυστήρια: «νυκτός ἐν Ἐλευσίνι ὑπὸ πολλῶ πυρὶ τελῶν τὰ μεγάλα καὶ ἄρρητα μυστήρια βοᾷ (ὁ Ἱεροφάντης) καὶ κέκραγε λέγων ἱερόν ἔτεκε πότνια κοῦρον Βριμῶ Βριμόν», τουτέστιν ἰσχυρὰ ἰσχυρόν». Ὁ Ἱππόλυτος δὲν ἀφήνει καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ ρήτρα ἐλέγετο ὑπὸ τοῦ ἱεροφάντου ἴσως πρὸς τὸ τέλος τῆς μυστηριακῆς τελετῆς. Καὶ πρῶτον ἐρωτῶμεν ἐὰν ὁ Ἱππόλυτος ἐγνώριζε τί ἐγένετο κατὰ τὰς μυστηριώτιδας νύκτας. Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ὁ πρεσβύτερος τῆς Ρώμης δὲν εἶχε μυηθῆ εἰς τὰ Μυστήρια. Πῶς λοιπὸν ἐγνώριζε τί ἐλέγετο ὑπὸ τοῦ ἱεροφάντου; Οἱ λόγοι του φαίνονται ὡς εὐρίσκοντες ἀπήχησιν εἰς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἀστερίου καὶ τοῦ Κλήμεντος. Εἶδομεν ὅμως ὅτι τὸ καταβάσιον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πραττόμενα, τὰ ὅποια οἱ ὑποστηρικταὶ τοῦ Ἱεροῦ Γάμου δέχονται ὡς προηγηθέντα τῆς σκηνῆς τῆς Βριμοῦς τοῦ Ἱππολύτου, ἦσαν ὅλως φανταστικά ἢ ἐποιήθησαν ἐπὶ τῇ βάσει ἀβεβαίων φημῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ρέας - Κυβέλης καὶ τοῦ Ἄττειος. Ἡ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος ἀπόδοσις τοῦ ἐπιθέτου Βριμῶ εἰς τὴν Δήμητρα ἀπεδείχθη λανθασμένη καὶ ἀποτέλεσμα αὐθαίρετου ταυτισμοῦ τῆς Ρέας πρὸς τὴν Δήμητρα. Τὸ ἐπίθετον Βριμῶ ἀνήκει εἰς τὴν Ρέα καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Ἐλευσινίαν Δήμητρα. Καὶ ἡ Βριμῶ τῆς ρήτρας εἶναι ἡ Ρέα καὶ ἡ ρήτρα, ἐὰν ἀνήκη εἰς μυστήρια, ἀνήκεν εἰς τὰ Φρυγικὰ λεγόμενα μυστήρια καὶ κατὰ τὴν συγκρατικὴν συνήθειαν, τῆς ὁποίας διασώτης εἶναι ὁ Ἱππόλυτος, ἀπεδόθη ἐσφαλμένως εἰς τὰ Ἐλευσινιακά. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν πρὸς στιγμὴν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὴν ὑπὸ τοῦ ἐπιθέτου «Βριμῶ» ὑποδεικνυομένην πραγματικότητα καὶ ἐξετάσωμεν τὴν ρήτραν αὐτὴν θὰ ἴδωμεν ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνος.

Ποῖος εἶναι ὁ Βριμός, τὸν ὁποῖον ἔτεκεν ἡ πότνια; Ἐὰν ἡ Βριμῶ ἦτο ἡ Δημήτηρ, τότε θὰ πρέπη νὰ ἀνεύρωμεν τὸν Βριμόν εἰς τὰ περὶ τῆς θεᾶς μυθολογούμενα. Κατὰ τὴν Ἐλευσινιακὴν παράδοσιν, ὡς διεσώθη εἰς τὸν λεγόμενον Ὀμηρικὸν ὕμνον, ὁ μόνος θεῖος γόνος τῆς Δημήτρος ἦτο ἡ Κόρη - Φερεφάττη. Ἀλλὰ εἰς τὴν ρήτραν γίνεται λόγος περὶ κούρου καὶ οὐχὶ κόρης.

Ἐκ τῆς Ἡσιοδείου Θεογονίας καὶ ἐκ τῆς Ὀδυσσεΐας τοῦ Ὀμήρου μανθάνομεν τὰς σχέσεις τῆς Δημήτρος καὶ τοῦ Ἰασίωνος:

«ὡς δ' ὀπότ' Ἰασίωνι εὐπλόκαμος Δημήτηρ,
ᾧ θυμῷ εἶξασα, μίγη φίλότητι καὶ εὐνῇ

νειῶ ἐν τριπόλῳ»,
ψάλλει ὁ Ὅμηρος⁸³. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον⁸⁴ ἐκ τῆς σχέσεως ταύτης
ἐγεννήθη ὁ Πλούτος:

«Δημήτηρ μὲν Πλούτον ἐγείνατο, διὰ θεάων,
Ἰασίῳ ἤρωϊ μιγεῖσ' ἐρατῇ φιλότῃ
νειῶ ἐν τριπόλῳ, Κρήτης ἐν πίονι δήμῳ» .

Εἶναι δυνατόν νὰ ταυτίσωμεν τὸν Πλούτον τοῦ Ἡσιόδου
καὶ τὸν Βριμὸν τῆς ρήτρας; Νομίζω ὅτι ὁ ταυτισμὸς οὗτος εἶναι
ἀδύνατος. Εἶναι προφανές ὅτι εἰς τὴν Ἡσιόδειον γέννησιν τοῦ Πλού-
του πρέπει νὰ διῶδωμεν τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων ὅτι ἐκ τῆς γῆς
καὶ ἐκ τῆς καλλιιεργείας τῆς γῆς πηγάζει ὁ πλοῦτος. Αἱ θεαὶ εἶναι
αἱ δότεραι τοῦ πλοῦτος, ὅπως διδάσκει καὶ ὁ Ὀμηρικὸς ὕμνος διὰ
τῶν στίχων 486-489 :

«μέγ' ὄλβιος, ὄν τιν' ἐκεῖναι
προφρονέως φίλωνται ἐπιχθονίων ἀνθρώπων
αἴψα δὲ οἱ πέμπουσιν ἐφέστιον ἐς μέγα δῶμα
Πλούτον, ὅς ἀνθρώποις ἄφενος θνητοῖσι δίδωσιν» .

Παραπλησίαν ἰδέαν ἐπροσωποποίησεν ὁ Κηφισόδοτος εἰς τὸ σύντα-
γμα τοῦ τῆς Εἰρήνης φερούσης τὸν Πλούτον ἀντὶ τῆς Δήμητρος
εἰς τὸ σύνταγμα ἐκεῖνο ἔχομεν τὴν Εἰρήνην.

Πρὸς τούτοις, εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν τέχνην παριστάνοντο
ἐκ τῆς μυθολογίας τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης μόνον τὰ στοιχεῖα
ἐκεῖνα, τὰ ὅποια δὲν ἦσαν οὐσιώδη ἢ τὰ ὅποια δὲν συμπεριελαμβά-
νοντο εἰς τὴν τελετὴν τῶν Μυστηρίων. Αἱ πολλαὶ παραστάσεις τῆς
ἀποστολῆς τοῦ Τριπτόλεμου π.χ., ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ μυθολογουμένη
αὕτη ἀποστολὴ δὲν ἦτο μέρος τῆς μυστηριακῆς τελετῆς. Ὁ Πλού-
τος ὑπάγεται εἰς τὴν αὐτὴν μὲ τὸν Τριπτόλεμον κατηγορίαν, διότι
καὶ αὐτὸν παριστῶσι μετὰ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης οἱ ἀγγειογράφου
τοῦ τέλους τοῦ πέμπτου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰῶνος⁸⁵.

83. Ὀδύσσεια, ε, 125-127

84. Θεογονία, 969 ἐξ.

85. Ἡ περισσότερον γνωστὴ παράστασις τοῦ Πλοῦτος εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς ὑδρίας τῆς Ρόδου νῦν ἐν
Κωνσταντινουπόλει : M. P. Nilsson, *Gesch. der griech. Religion*, I, πίν. 44, εἰκ. 1. *Greek
Popular Religion*, εἰκ. 24. Ἄλλαι γνωσταὶ παραστάσεις εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς πελίκης τοῦ
Hermitage, L. B. Farnell, *Cults of the Greek States*, III, πίν. 18. Ἡ ἐπὶ τῆς ἐτέρας
πελίκης τοῦ αὐτοῦ μουσείου παράστασις εἶναι κάπως ἀμφίβολος: Furtwangler - Reichhold,

Ἡ διάκρισις αὕτη γίνεται φανερά καὶ ἐκ τῶν ὄσων λέγει ὁ Ἴσοκράτης εἰς τὸν Πανηγυρικὸν του⁸⁶: «Δήμητρος γὰρ ἀφίκομένης εἰς τὴν χώραν... καὶ δούσης ὠρεάς διττάς, αἵπερ μέγιστα τυγχάνουσιν οὔσαι, τοὺς τε καρπούς,... καὶ τὴν τελετὴν... οὕτως ἡ πόλις ἡμῶν οὐ μόνον θεοφιλῶς ἀλλὰ καὶ φιλανθρώπως ἔσχεν, ὥστε κυρία γενομένη τοσοῦτων ἀγαθῶν οὐκ ἐφθόνησε τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' ὧν ἔλαβεν ἅπασι μετέδωκε». Βεβαίως ὁ Τριπτόλεμος καὶ ὁ Πλούτος ἀνήκουν εἰς τὴν ὠρεάν τῶν καρπῶν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ὠρεάν τῆς τελετῆς. Ἀσφαλῶς λοιπόν, ὁ Πλούτος δὲν δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸν κοῦρον, τὸν ὁποῖον ἔτεκεν ἡ Βριμῶ.

Μερικοὶ ἐρευνηταὶ ἐταύτισαν τὸν Βριμὸν μὲ τὸν Ἴακχον. Καὶ αὐτὸς ὁ ταυτισμὸς δὲν εἶναι ὀρθός. Ὁ Βριμὸς θὰ πρέπει νὰ εἶχε σπουδαίαν θέσιν εἰς τὰ μυστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκεν, εἰς τὰ ἐποπτικὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσίνος, ἐὰν ἀνήκεν εἰς ταῦτα. Ἀλλ' ἐν Ἐλευσίνι ὁ Ἴακχος, τοῦλάχιστον εἰς τὴν Κλασσικὴν ἐποχὴν, δὲν ἦτο παρὰ ἡ προσωποποιήσις τῶν ἱαχῶν καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς ἱεράς πομπῆς καὶ προσετέθη εἰς τὴν Ἐλευσινιακὴν τελετὴν εἰς χρόνους μετὰ - Σολωνεῖους ἴσως. Ἐν Ἀθήναις ἐγένετο δημοφιλὴς μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, διότι ἐπιστεύθη ὅτι ἐβοήθησε τὴν κατὰ τῶν Περσῶν προσπάθειαν⁸⁷. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων διδασκόμεθα ὅτι τὰ καθήκοντα τοῦ Ἴακχου περιωρίζοντο εἰς τὰ τῆς πομπῆς καὶ ὅτι δὲν εἶχε μέρος εἰς τὴν τελετὴν. Ὁ Ἴακχος οὔτε ναὸν εἶχε εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, οὔτε βωμὸν καὶ ἐκάστοτε ἐλαμβάνετο ἰδιαίτερα μέρμνα διὰ τὴν ὑποδοχὴν καὶ φιλοξενίαν του εἰς τὴν Ἐλευσῖνα⁸⁸. Ἀσφαλῶς ὁ Ἴακχος δὲν ἦτο ὁ Βριμὸς.

Οὔτε καὶ ὁ Διόνυσος ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ὁ Βριμὸς, διότι κατὰ τὴν Ἡσιόδειον Θεογονίαν, τὴν ὁποῖαν φαίνεται ὅτι ἀκολουθεῖ καὶ ἡ Ἐλευσινιακὴ παράδοσις, ἡ Σεμέλη ἦτο ἡ μήτηρ του. Καὶ κατὰ τὴν Ὀρφικὴν παράδοσιν ἡ Περσεφόνη καὶ οὐχὶ ἡ Δημήτηρ, μιγεῖσα μετὰ τοῦ Διός, ἐγέννησε τὸν Διόνυσον. Ἡ μελέτη τῶν

Griechische Vasenmalerei, πίν. 70. Ὅρα καὶ τὸ ἐν Tübingen παράδειγμα : Watzinger, Griechische Vasen in Tübingen, πίν. 40.

86. Πανηγυρικός, 28.

87. Ὅρα τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου, VIII, 65: «...τὴν δὲ ἑρτὴν ταύτην ἄγουσι Ἀθηναῖοι ἀνὰ πάντα ἕστα τῆ Μητρὶ καὶ τῆ Κόρη, καὶ αὐτῶν τε ὁ βουλόμενος καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων μνῆσται καὶ τὴν φωνὴν τῆς ἀκούεις ἐν ταύτῃ τῇ ἑρτῇ ἱακχάζουσι».

88. Ὅρα ἐπιγραφὴν δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀρχ. Ἐφημερίδα, 1887, σ. 177: «...ἐπεμελήθησαν δὲ καὶ τῆς ἀλαδὲ ἐλάσεως καὶ τῆς Ἐλευσίνι τοῦ Ἰακχοῦ ὑποδοχῆς». Εἰς τὴν πινακίδα τῆς Νῆωνίου ἔχμεν παράστασιν τοῦ Ἰακχοῦ.

γνωστών στοιχείων και ίδια των επιγραφών αποδεικνύει ότι ο Διόνυσος οὐδεμίαν θέσιν εἶχεν εἰς τὰ Μυστήρια οὐδὲ καὶ ἐπίδρασιν⁸⁹.

Θὰ ἦτο δυνατόν ἄραγε νὰ ταυτίσωμεν τὸν Βριμόν μὲ τὸν Εὐβουλέα; Ὁ θνητὸς ἢ ἥρωας Εὐβουλεύς εἶναι σχετικῶς μεταγενεστέρα μορφή εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἐλευσινίων. Δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν Ὀμηρικὸν ὕμνον καὶ βραδύτερον παρουσιάζεται ὡς ὁ συβώτης, ὁ ὁποῖος ἠφάνισθη μετὰ τῶν χοίρων του εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος ἀνοιγὲν χάσμα. Κατὰ τὴν μεταγενεστέραν παράδοσιν ὁ συβώτης Εὐβουλεύς εἶναι υἱὸς τοῦ Δυσάυλη καὶ τῆς Βαυβοῦς καὶ ἔφηβος ἡρὴ κατὰ τὴν ἀρπαγὴν. Ὡστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸν ταυτίσωμεν μὲ τὸν Βριμόν⁹⁰. Πιστεύω ὅτι ὁ μῦθος τοῦ Εὐβουλέως καὶ τῶν χοίρων του ἐδημιουργήθη ἐκ τῶν ὑστέρων ἵνα αἰτιολογήσῃ τὴν θρησκευτικὴν συνήθειαν τῆς καταθέσεως χοιριδίων εἰς χάσματα.

Εἰς τὰς Ἐλευσινιακὰς ἐπιγραφὰς εὐρίσκομεν τὸν Εὐβουλέα μετὰ τῶν θεῶν τῆς Ἐλευσίνας. Ἡ ἐπιγραφή τῶν ἀπαρχῶν, ἡ χρονολογουμένη συνήθως εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ πέμπτου αἰῶνος (περὶ τὸ 420 π.Χ.), μᾶς παρέχει τὴν ἀρχαιότεραν μαρτυρίαν: «Θύειν δὲ τοὺς ἱεροποιούς ἀπὸ μὲν τοῦ πελάγου καθότι ἂν Εὐμολπίδα ἐξηγήσωνται, τρίττοιαν δὲ βόαρχον χρυσόκερων τοῖν θεοῖν ἑκατέρω ἀπὸ τῶν κριδῶν καὶ τῶν πυρῶν καὶ τῷ Τριπτολέμῳ καὶ τῷ θεῷ καὶ τῇ θεᾷ καὶ τῷ Εὐβούλῳ, ἱερεῖον ἑκάστῳ τέλειον καὶ τῇ Ἀθηναίᾳ βοῦν χρυσόκερων...»⁹¹. Ὁ Εὐβουλος τῆς ἐπιγραφῆς τῶν ἀπαρχῶν εἶναι θεβαίως ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Εὐβουλέα ἐτέρας ἐξ Ἐλευσίνας ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Λακρατείδου⁹². Ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Πάρου, Ἀμοργοῦ, Μυκόνου καὶ Δήλου μανθάνομεν ὅτι τὸ ἐπίθετον Εὐβουλεύς ἀνήκεν εἰς τὸν Δία ἀρχικῶς καὶ τοῦτο ἐπιθεβαίωσι ὁ Διόδωρος⁹³. Φαίνεται ὅτι ὁ Εὐβουλεύς τῆς Ἐλευσίνας ἦτο

89. Ὅρα ἀνωτέρω, σ. 44. Τὸ ὄνομα τοῦ Διονύσου δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐπισήμους ἐπιγραφὰς τῶν προτελείων, ἡ δὲ ἐπιγραφή γυναικίως «sacratae apud Eleusinam deo Laccho, Cereri et Coroe, sacratae apud Laenam deo Lidero et Cereri et Corac» (C.I. Latin, VI, 1780) ἀνήκει εἰς πολὺ μεταγενεστέρας χρόνους (342 μ.Χ.), καὶ οὗς τὰ τῆς Ἐλευσίνας εἶχον ἴσως μεταβληθῆ. Καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Κικέρωνος, de Nat. Deor. 2, 62 δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῆ μετὰ θεβαίωτητος εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας· μάλλον ἔχει σχέσηιν πρὸς τὰ Ὀρφικά-Διονυσιακὰ μυστήρια.

90. Δὲν πρέπει νὰ δοθῆ σημασία εἰς τὰ λεγόμενα μεταγενεστέρων Χριστιανῶν συγγραφέων τὰ ἀναφέροντα πότε τὸν ἕνα καὶ πότε τὸν ἄλλον ἐκ τῶν Ἐλευσινίων ὡς υἱὸν τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Κελεῦ ἢ τοῦ Δυσάυλη.

91. Dittenberger, Sylloge³, ἀρ. 83

92. Ἀρχ. Ἐφημερίς, 1886, σ. 262 καὶ σ. 25 κέξ.

93. Διὰ τὸν Δία Εὐβουλέα ἔρα Frazer εἰς Πausanias I, 14, 3 καὶ VIII, 9, 2. Ἐπίσης Ath. Mitt. 1 (1876), σ. 334 (R. Weil) καὶ 16 (1891), σ. 1-29 (Otto Kern). M. Frankel, Berliner

ὁ Χθόνιος Ζεὺς καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ ταυτισμὸς τοῦ μὲ τὸν Βριμόν, τὸν ὁποῖον ἔτεκεν ἢ Βριμῶ, εἶναι ἀδύνατος.

Εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ εἰς τάφους ὁπαδῶν προφανῶς τοῦ Ὀρφισμοῦ εὐρέθησαν χρυσᾶ ἐλάσματα φέροντα ὀδηγίας χρησίμους διὰ τὴν κάθοδον εἰς τὸν "Ἀδην"⁹⁴. Μεταξὺ τούτων ἔχομεν τρία ἐλάσματα ἐκ τῶν τάφων τῶν Θουρίων⁹⁵, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν χθονίων θεῶν: «καθαρά χρονί(ων) βασίλεια (δηλ. Περσεφόνη), Εὐκλῆς, Εὐβουλεὺς τε καὶ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι»⁹⁶. Τὰ ἐλάσματα ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὸ τέλος τοῦ τετάρτου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου π.Χ. αἰῶνος. Εἰς ἕτερον ἔλασμα, ἐκ Ρώμης ἴσως προερχόμενον καὶ νῦν εἰς τὸ Βρεττανικὸν μουσεῖον ἀποκειμένον, ἔχομεν τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν:

«ἔρχεται ἐκ καθαρῶν καθαρὰ, χθονίων βασίλεια
Εὐκλεες Εὐβουλεῦ τε, Διὸς τέκος ἀγλά', ἔχω δὲ
Μνημοσύνης τόδε δῶρον αἰοίδιμον ἀνθρώποισιν.
'Καικιλία Σκουνοεῖνα, νόμωι ἴδι ὄτα γεγῶσα'»⁹⁷.

Τὸ ἐπίθετον Εὐκλῆς, κατὰ τὸν Ἡσύχιον, ἀνήκει εἰς τὸν Πλούτωνα. Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ὁ Εὐβουλεὺς ἦτο ὁ Χθόνιος Ζεὺς. Ἄλλ' εἰς τὴν μεταγενεστέραν Ὀρφικὴν παράδοσιν ὁ Εὐβουλεὺς-Χθόνιος Ζεὺς ἐταυτίσθη μὲ τὸν Διόνυσον καὶ κατὰ τὸν Guthrie ὁ Εὐβουλεὺς τῶν ἐλασμάτων τῶν Θουρίων εἶναι ὁ Διόνυσος. Ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθέσεώς του ταύτης εὐρίσκει εἰς τὸ Διὸς τέκος τοῦ ἐκ Ρώμης ἐλάσματος. Οἱ μελετηταὶ τῶν ἐλασμάτων ἐδέχθησαν ὅτι αἱ λέξεις αὗται ἀναφέρονται εἰς τὴν Καικιλίαν. Ὁ Guthrie πιστεύει ὅτι ἀναφέρονται εἰς τὸν Εὐβουλέα, ὁ ὁποῖος οὕτως γίνεται «Διὸς τέκος», ἧτοι Διόνυσος⁹⁸. Καὶ ἐὰν ἀκόμη ὁ Guthrie ἔχει δίκαιον καὶ πάλιν τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα ἀνάγονται εἰς πολὺ μεταγενεστέραν

philol. Wochenschr., 11 (1891), σ. 643 κέξ. Furtwangler, Meisterwerke d. griech.

Plastik, σ. 562 κέξ. Τὸ ἐπίθετον ἐδόδετο ἐνίστε καὶ εἰς τὸν "Ἀδην" εὐφημιστικῶς, διότι παρεῖχεν ἀγαθὰς σκέψεις καὶ συμβουλὰς (ἄρα καὶ Πλάτ. Κρατύλ., 403 Ε, 404 Β. Διόδωρος, V, 72.

94. Διὰ τὸ ὄνομα Θούριαι ἢ Θούρια (Wade - Gery) ἄρα Μ. Ν. Tod, «Thurii or Thuria», Γέρας Ἄ. Κεραμοπούλλου, σ. 197 κέ.

95. Olivieri, Lamellae aureae Orphicae, Bonn 1915 (Kleine Texte).

96. O. Kern. Orphicorum Fragmenta, ἀρ. 32c, d, e, σ. 106-108. Τὰ ἐκ Θουρίων ἐλάσματα ἀπόκεινται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως.

97. Kern, ἔ. ἀ., ἀρ. 32g, σ. 108-109.

98. W. K. C. Guthrie, Orpheus and Greek Religion, σ. 179-180

Ὀρφικὴν παράδοσιν (τὸ ἔλασμα τῆς Καικιλίας ἀνάγεται εἰς τὸν δευτέρου ἢ τρίτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνα), ἢ ὁποία οὐδεμίαν σχέσιν δύναται νὰ ἔχη μὲ τὴν Ἐλευσίνα καὶ τοὺς θεοὺς τῆς ἀνάγεται εἰς παράδοσιν ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ συγκρατισμὸς τῶν Ὀρφικῶν εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὑψιστὸν σημεῖον τῆς δράσεώς του καὶ εἰς ταυτισμοὺς καὶ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἐλαχίστην ἢ καὶ οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχουν διὰ τὰς ἀρχαιοτέρας καὶ ἀρχικὰς δοξασίας τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Εὐβουλεύς τῆς Ἐλευσίνας φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ Χθόνιος Ζεὺς καὶ ὡς τοιοῦτος δὲν δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸν Βριμὸν τοῦ Ἴππολύτου.

Ἡ ἀνασκόπησις τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων τῆς Ἐλευσίνας, τῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς, ἀποδεικνύει ὅτι εἰς τὰ μυθολογούμενα διὰ τὴν Δήμητρα καὶ Κόρη δὲν ἔχομεν θεῖον ἢ καὶ θνητὸν πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ ταυτίσωμεν μὲ τὸν Βριμὸν. Ἡ Βριμὼ καὶ ὁ θεῖός της κοῦρος, ὁ Βριμός, εἶναι ξένος πρὸς τὴν Ἐλευσίνα. Κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ ρήτρα τοῦ Ἴππολύτου, παρὰ τὸν σαφῆ του καθορισμὸν, δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Πιστεύω ὅτι ἀνήκει εἰς περιοχὴν καὶ εἰς λατρείαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἢ ἐκάστοτε ἀναγεννωμένη βλάστησις προσωποποιεῖται ὑπὸ κοῦρου. Εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἡ Κόρη καὶ οὐχὶ κοῦρος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ προσωποποίησις τῆς βλαστήσεως. Ἄλλ' εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ρέας-Κυβέλης κοῦρος, ὁ Ἄττις, ἐλατρεύετο ὡς ἡ ἀναγεννωμένη βλάστησις. Εἶδομεν δ' ὅτι ἡ Ρέα ἦτο ἡ Βριμὼ τοῦ Κλήμεντος. Ἡ ρήτρα λοιπὸν τοῦ Ἴππολύτου ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ρέας-Κυβέλης ὡς καὶ ὁ τεθερισμένος στάχυς. Κατὰ συνέπειαν δὲν δυνάμεθα νὰ στηρίζωμεν εἰς τὴν ρήτραν τὴν ὑπαρξίν εἰς τὰ Μυστήρια τοῦ Ἱεροῦ Γάμου ἢ καὶ ἄλλης τινὸς διδασκαλίας.

Δ' - Ἄλλαι μαρτυρίαι.

Πολλοὶ τῶν ἀσχοληθέντων περὶ τὰ Μυστήρια εὐρίσκουν ἐπικύρωσιν τῆς ὑποθέσεώς των διὰ τὸν Ἱερὸν Γάμον εἰς τὴν ἀγυρτικὴν τελετὴν, τὴν ὁποίαν κατ' ἔτος ἐτέλει εἰς τὴν Παφλαγονίαν ὁ περιβόητος Ἀλέξανδρος ὁ Ἀβωνοτειχίτης, καὶ τὴν ὁποίαν περιγράφει ὁ Λουκιανὸς εἰς τὸν «Ἀλέξανδρον ἢ Ψευδόμαντιν». Νομίζω ὅτι οἱ ἐρευνηταὶ οὗτοι δὲν ἔχουν δίκαιον καὶ τὴν γνώμην μου ταύτην στηρίζω εἰς τοὺς ἀκολούθους λόγους.

Πρέπει να ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ « Ἀλέξανδρος ἢ Ψευδόμαντις » δὲν εἶναι εἷς τῶν φανταστικῶν διαλόγων, διὰ τὴν σύνταξιν τῶν ὁποίων ὁ Λουκιανὸς ἐχρησιμοποίησε τὰς γνώσεις, τὴν φαντασίαν καὶ τὴν φιλοπαίγμονα χαριτολογίαν του, ἀλλὰ βιογραφία συγχρόνου του, τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ἐπιροὴν τοῦ ὁποίου δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν ἀρχαιολογικῶς. Τὰ ὅσα λέγει ὁ Λουκιανὸς εἰς τὴν βιογραφίαν αὐτὴν ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὰς πράξεις, γνώσεις καὶ ἐπινοήσεις τοῦ βιογραφουμένου. Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης πρέπει νὰ στηρίξωμεν τὰς ὑποθέσεις καὶ συμπεράσματά μας καὶ ἡ βάση αὕτη συνήθως ἀγνοεῖται.

Ἡ ἐπιτυχὴς δρᾶσις τοῦ Ἀλεξάνδρου δύναται νὰ τεθῆ μεταξὺ τοῦ 150 καὶ 170 μετὰ Χριστὸν καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῆς ζωῆς του μᾶς εἶναι γνωσταὶ μόνον ἀπὸ τὸν Λουκιανόν. Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον (κεφ. 3) ὁ Ἀλέξανδρος « τὸ γὰρ δὴ σῶμα... μέγας τε ἦν καὶ καλὸς ἰδεῖν καὶ θεοπρεπῆς... συνέσει... καὶ ἀγχινοῖα καὶ ὀριμύτητι πάμπολυ τῶν ἄλλων διέφερε, καὶ τό τε περίεργον καὶ εὐμαδὲς καὶ μνημονικόν καὶ πρὸς τὰ μαθήματα εὐφύες πάντα ταῦτα ἐς ὑπερβολὴν ἕκαστα ὑπῆρχεν αὐτῷ ». Ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ἐπεδόθη εἰς ἀγυρτίας καὶ ὡς μεράκιον ἔγινεν ἀκόλουθος καὶ βοηθὸς ἑνὸς δῆθεν ἰατροῦ, εἰς τὴν πραγματικότητά ὅμως γόητος καὶ ἀγύρτου, τοῦ ὁποίου ἐγένετο κληρονόμος καὶ διάδοχος. Καὶ προσθέτει ὁ Λουκιανὸς (κεφ. 5) : « ἦν δὲ ὁ διδάσκαλος ἐκεῖνος (ὁ γόης) καὶ ἑραστής τὸ γένος Τυανεύς τῶν Ἀπολλωνίων τῷ Τυανεῖ συγγενομένων καὶ τὴν πᾶσαν αὐτοῦ τραγωδίαν εἰδόντων. Ὅρας ἐξ οἴας σοι διατριβῆς ἀνδρωπον λέγω ». Ὁ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ ἀναφερόμενος Ἀπολλώνιος ἦτο ὁ γόης, ὁ ὁποῖος ἀπεκλείσθη τῶν Μυστηρίων ὑπὸ τοῦ ἱεροφάντου. « ὁ δὲ ἱεροφάντης οὐκ ἐβούλετο παρέχειν τὰ ἱερά, μὴ γὰρ ἂν ποτε μῆσαι γόητα, μηδὲ τὴν Ἐλευσίνα ἀνοῖξαι ἀνθρώπῳ μὴ καθαρῷ τὰ δαιμόνια »⁹⁹⁾. Ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀγυρτικῆς του δράσεως καὶ τῆς ἀκολάστου ἐφηβικῆς του ἡλικίας ὁ Ἀλέξανδρος ἀσφαλῶς δὲν ἐμυήθη εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ οὐσία τῶν Μυστηρίων, ἦτοι τὰ μεγάλα, τὰ ἄρρητα καὶ σπουδαῖα μυστικά τῆς τελετῆς ἐκείνης θὰ ἦσαν ἀγνωστα εἰς αὐτόν. Παρὰ ταῦτα ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίζῃ τὰ ὅσα συνέβαινον εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν ἐκεῖ παραμονὴν τῶν ἱερῶν, τὰ τοῦ ἀγυρμοῦ καὶ τῆς προρρήσεως

99) Φιλοστράτου, Βίος Ἀπολλωνίου, 4, 18.

δηλαδή, τὰ τῆς πομπῆς καὶ τῶν καθαρμῶν, ὡς καὶ τὰ τοῦ ἱερατείου τῆς Ἐλευσίνας, διότι ταῦτα ἦσαν γνωστὰ εἰς μεμνημένους καὶ ἀμυήτους.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐραστοῦ καὶ διδασκάλου του ὁ Ἀλέξανδρος ἐκοινωνήσῃ (κεφ. 6) «Βυζαντίῳ τινὶ χρονογράφῳ... πολὺ καταρατοτέρῳ τὴν φύσιν» ὀνόματι Κοκκωνᾶ καὶ ἀπὸ κοινοῦ «περιήεσαν γοητεύοντες καὶ μαγγανεύοντες καὶ τοὺς παχεῖς τῶν ἀνθρώπων... ἀποκείροντες». Αἱ περιπλανήσεις των τοὺς ἔφερον εἰς τὴν Πέλλαν τῆς Μακεδονίας (κεφ. 7) καὶ ἐκεῖ «ιδόντες ὄρακοντας παμμεγέθει, ἡμέρους πάνυ καὶ τιθασοῦς, ὡς καὶ ὑπὸ γυναικῶν τρέφεσθαι καὶ παιδίῳ συγκαθεύδειν... ὠνοῦνται τῶν ἐρπετῶν ἐν τῷ κάλλιστον ὀλίγων ὀβολῶν». Τότε ἐξεπόνθησαν τὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἔκαμε περίφημον τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ πρῶτον μὲν κρυφίως (κεφ. 10) «κατορύπτουσι δέλτους χαλκᾶς» εἰς τὸ ἀρχαιότατον καὶ περίφημον ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τῆς Χαλκηδόνος, «λεγούσας ὡς αὐτίκα μάλα ὁ Ἀσκληπιὸς σὺν τῷ πατρὶ Ἀπόλλωνι μέτεισιν ἐς τὸν Πόντον καὶ καθέξει τὸ τοῦ Ἀβώνου τεῖχος. Αὗται αἱ δέλτοι ἐξεπίτηδες εὐρεθεῖσαι διαφοιτῆσαι ῥαδίως τοῦτον τὸν λόγον ἐς πᾶσαν τὴν Βιθυνίαν καὶ τὸν Πόντον ἐποίησαν, καὶ πολὺ πρὸ τῶν ἄλλων ἐς τὸ τοῦ Ἀβώνου τεῖχος». Ὁ Ἀλέξανδρος μόνος, διότι ὁ σύντροφός του Κοκκωνᾶς ἀπέθανεν αἰφνιδίως, μετ' ὀλίγον φθάνει εἰς τὸ τοῦ Ἀβώνου τεῖχος, εἰς τὴν πόλιν εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη (κεφ. 11), «κομῶν ἦδη καὶ πλοκάμους καθειμένος καὶ μεσόλευκον χιτῶνα πορφυροῦν ἐνδοδυκίως καὶ ἱμάτιον ὑπὲρ αὐτοῦ λευκὸν ἀναβεβλημένος, ἄρπην ἔχων κατὰ τὸν Περσέα, ἀφ' οὗ ἑαυτὸν ἐγενεαλόγει μητρόθεν». Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν αὐθάδειαν, δημιουργεῖ δι' ἑαυτὸν ἡρωϊκὴν καταγωγὴν καὶ φιλοτεχνεῖ χρησμὸν, ἐπιθεβαιούντα ταύτην:

«Περσείδης γενεὴν Φοίβῳ φίλος οὗτος ὁράται,
δοῖς Ἀλέξανδρος, Ποδαλειρίου αἷμα λελογχῶς».

Καὶ ὡς σημειώνει ὁ Λουκιανός, «οἱ ὀλέθριοι ἐκεῖνοι Παφλαγόνες εἰδότες αὐτοῦ ἀμφοτέρους τοὺς γονέας ἀφανεῖς καὶ ταπεινοὺς ἐπίστευον τῷ χρησμῷ».

Ἀκολουθεῖ (κεφ. 14-16) ἡ θαυματουργὸς γέννησις καὶ ἐπι-

φάνεια τοῦ Γλύκωνος («εἰμί Γλύκων, τρίτον αἶμα Διός, φάος ἀνδρώ-
πων») καί ἡ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπίδειξις τοῦ «Πελλαίου ὄφεις»
μέ τήν «ὀδονίνην κεφαλὴν. Ἡ θαυματουργὸς ἀΐξισις τοῦ Γλύκωνος
«ἐκ τοῦ τέως μικροῦ ἐρπετοῦ ἐντός ὀλίγων ἡμερῶν τοσοῦτον ὀράκοντα
πεφηνέαι, ἀνδρωπόμορφονκαί ταῦτα καί τιθασόν», προὐκάλεσε τήν
ἀναμενομένην ἐντύπωσιν καί ἐστερέωσε τήν φήμην τοῦ Γλύκωνος
καί τοῦ Ἀλεξάνδρου : «Κατ' ὀλίγον οὖν καί ἡ Βιθυνία καί ἡ Γαλα-
τία καί ἡ Θράκη συνέρρει, ἐκάστου τῶν ἀπαγγελλόντων ὡς τὸ
εἰκὸς λέγοντος ὡςκαί γεννώμενον ἴδιον τὸν θεὸν καί ὕστερον ἄψαιτο
μετ' ὀλίγον παμμεγέθους αὐτοῦ γεγεννημένου καί τὸ πρόσωπον ἀν-
δρώπῳ εἰκότος»¹⁰⁰.

Ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ Γλύκωνος ἐγκαθίσταται εἰς ἱερὸν
εἰδικῶς ἰδρυθὲν δι' αὐτοῦ καί ἐκεῖ συνεχίζει τήν ἀγυρτικὴν του
ὄρᾳσιν παρέχων χρησμούς καί μαντεύματα εἰς τὰ συρρέοντα πλήθη,
θεβαίως ἀντὶ ἀμοιβῆς. Ἡ φήμη τοῦ Γλύκωνος καί τοῦ Ἀλεξάνδρου
ἐξαπλοῦται καί πέραν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, φθάνει καί μέχρι τῆς
Ρώμης, ὅπου εἰς τήν ἀκόλαστον καί διεφθαρμένην ἀλλὰ δεισιδαίμονα
ἀριστοκρατίαν εὐρίσκει φανατικούς ὑποστηρικτάς καί ἐνδουσιώδεις
ἀκολούθους. Οἱ εἰς τὸ ἱερὸν του προσερχόμενοι εὐπίστοι, οἱ ζητοῦντες
μαντεύματα, πολλαπλασιάζονται βαθμηδὸν καί συγχρόνως πολ-
λαπλασιάζεται ὁ πλοῦτος καί ἡ ἐπιρροή τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τόση
ἦτο ἡ πρὸς αὐτὸν πίστις τοῦ λαοῦ, ὥστε παρεβλέποντο αἱ περιπτώσεις,
κατὰ τὰς ὁποίας προφάνως οἱ χρησμοὶ του δὲν ἐπηλήθευον καί ὅλαι
του αἱ ἀκολασίαι¹⁰¹.

Κατὰ τήν παραμονὴν του εἰς τὸ τοῦ Ἀβώνου τεῖχος ὁ
Ἀλέξανδρος δὲν ἐνυμφεύθη, ἀλλὰ εἶχε κόρην, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν
εἰς γάμον εἰς τὸν Ρωμαῖον ἄρχοντα Ρουτιλλιανόν. Τὴν κόρην αὐτὴν
ἀσφάλως θὰ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ὅτε τὸ πρῶτον ἦλθεν εἰς τὴν
Παφλαγονίαν. Ἀφ' οὗ δὲ δι' ἑαυτὸν ἐδημιούργησεν ἡρωϊκὴν κατα-
γωγὴν, ἦτο ἐπόμενον ὅτι καί διὰ τὴν κόρην του, τῆς ὁποίας ἡ
μήτηρ δὲν ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς ἀφελεῖς συγχωρῖους του, θὰ ἐπενόει

100. Κεφ. 18. Καί ὅμι μόνον οἱ ἀπλοὶ πολῖται, ἀλλὰ καί οἱ ἰθύνοντες ἐπίστευσαν τὸ θαῦμα τοῦ
Γλύκωνος.

101. Ὁ Λουκιανὸς εἰς κεφ. 42 λέγει: «Τοιαῦτα ἐντυφῶν τοῖς ἀνοήτοις διετέλει γυναῖκας τε
ἀνέδῳν διαφύειρων καί παισὶ συνόν. Καί ἦν μέγα καί εὐκτόν ἐκάστη, εἴ τιςος γυναῖκί προσ-
βλέψειεν εἰ δὲ καί φιλήματος ἀξιώσειεν, ἀθρόαν τὴν ἀγαθὴν τύχην ᾤετο ἕκαστος εἰς τὴν
οἰκίαν αὐτῷ ἐσπύρησθαι· πολλὰ δὲ καί ἤγγουον τετοκέναι παρ' αὐτοῦ, καί οἱ ἄνδρες ἐπεμαρ-
τύρουν ὅτι ἀληθῆ λέγουσιν». Ὁ τίς καί αἱ ἀγυρταί τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐνδυμίζουσι τὰ κατορ-
θώματα καί τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Ρασποῦτιν τῆς Ρωσίας.

θείαν προέλευσιν. Εἰς τοῦτο συντέμνειν ἢ σχεδὸν δουλική καὶ ὡς πρὸς θεὸν συμπεριφορὰ τοῦ πλήθους: «Διεδεδώκει δὲ πάλαι λόγον», λέγει ὁ Λουκιανὸς (κεφ. 35), «ὡς τῆς θυγατρὸς, ἣν εἶχεν, ἐκ Σελήνης αὐτῷ γενομένης· τὴν γὰρ Σελήνην ἔρωτι ἀλῶναι αὐτοῦ καθευδόντος ποτε ἰδοῦσαν, ὅπερ αὐτῇ ἔθος, κοιμωμένων ἐρᾶν τῶν καλῶν». Καὶ εἰς τὸν Ρουτιλλιανόν, ἐρωτήσαντα περὶ γάμου, ὁ Γλύκων ἀπήντησε «Γῆμον Ἀλεξάνδρου τε Σεληναίης τε θυγάτρα». Ὑπακούων εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ Θεοῦ ὁ συνετὸς ἀλλὰ δεισιδαίμων Ρωμαῖος, ὁ περὶ τὰ 170 μ.Χ. γενόμενος ἀνθύπατος Μικρᾶς Ἀσίας, ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ Ἀλεξάνδρου «τὴν πενθερὰν Σελήνην ἑκατόμβαις ὅλαις ἱλασκόμενος καὶ τῶν ἐπουρανίων εἰς καὶ αὐτὸς οἰόμενος γεγονέναι»!

Ἐπεμείναμεν ἰδιαιτέρως εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ εἰς τὴν κατὰ στάδια προαγωγὴν τῶν ἀγυρτικῶν του σχεδίων διότι νομίζω, ὅτι αἱ λεπτομέρειαι αὐταὶ ἐπεξηγοῦν πλήρως τὴν «τελετὴν» του. Εἶναι προφανές, καὶ ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Λουκιανοῦ καὶ ἐκ τῆς φυσικῆς σειρᾶς τῶν ἐπεισοδίων τῆς ἀγυρτικῆς δράσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅτι ἡ «τελετὴ» αὕτη ἐπενοήθη καὶ συνεστήθη ἀφ' οὗ ὁ τερατολόγος ἐκεῖνος εἶχε τελείως ἐπιβληθῆ, ἀφ' οὗ αἱ περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς του γενεαλογικαὶ παραλογίαι εἶχον γίνεαι ἀποδεκταὶ καὶ ἀφ' οὗ ἡ ὅλη περὶ τὸν Γλύκωνα τερατολογία εἶχε στερεωθῆ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ. Ὡς κορύφωμα τῆς ἐπιτυχοῦς σταδιοδρομίας του ὁ Ἀλέξανδρος ἐπενόησε τὰ μυστήριά του. Ταῦτα περιγράφει ὁ Λουκιανὸς μὲ ἀρκετὰς λεπτομερείας (κεφ. 38 κέξ.) καὶ τὴν περιγραφὴν ταύτην πλήρη θὰ πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν εἰς τὴν προσπάθειάν μας τῆς ἀκριβοῦς κατανοήσεως τῶν μυστηρίων τοῦ Ἀλεξάνδρου.

«Τελετὴν τε γὰρ τινα συνίσταται», λέγει ὁ Λουκιανός, «καὶ θαυματοκρατίας καὶ ἱεροφαντίας, τριῶν ἐξῆς αἰεὶ τελουμένων ἡμερῶν καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ πρόρρησις ἦν ὡσπερ Ἀθήνησι τοιαύτη. Ἐἴ τις ἄθεος ἢ Χριστιανὸς ἢ Ἐπικουρείος ἦκει κατάσκοπος τῶν ὀργίων, φευγέτω, οἱ δὲ πιστεύοντες τῷ θεῷ τελείσθωσαν τύχη τῇ ἀγαθῇ· Εἴτ' εὐθύς ἐν ἀρχῇ ἐξέλασις ἐγίγνετο· καὶ ὁ μὲν ἠγεῖτο λέγων ἔξω Χριστιανούς, τὸ δὲ πλῆθος ἅπαν ἐπεφθέγγετο ἔξω Ἐπικουρείους. Εἴτα Λητοῦς ἐγίγνετο λοχεία καὶ Ἀπόλλωνος γοναὶ καὶ Κορωνίδος γάμος καὶ Ἀσκληπιὸς ἐτίκτετο· ἐν δὲ τῇ

δευτέρα Γλύκωνος ἐπιφάνεια καὶ γέννησις τοῦ θεοῦ. Τρίτη δὲ ἡμέρα Ποδαλειρίου ἦν καὶ τῆς μητρὸς Ἀλεξάνδρου γάμος· Δαδὶς δὲ ἐκαλεῖτο καὶ δᾶδες δὲ ἐκαίοντο. Καὶ τελευταῖον Σελήνης καὶ Ἀλεξάνδρου ἔρωσ καὶ τικτομένη τοῦ Ρουτιλλιανοῦ ἢ γυνή. Ἐδαδούχει δὲ καὶ ἱεροφάντει ὁ Ἐνδυμίων Ἀλέξανδρος. Καὶ ὁ μὲν καθεύδων δῆθεν κατέκειτο ἐν τῷ μέσῳ, κατῆρι δὲ ἐπ' αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὀροφῆς ὡς ἐξ οὐρανοῦ ἀντὶ τῆς Σελήνης Ρουτιλλία τις ὠραιστάτη τῶν Καίσαρος οἰκονόμων τινὸς γυνή, ἐρῶσα ὡς ἀληθῶς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἀντερωμένη ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ ὀλεθρίου ἐκείνου ἀνδρὸς φιλήματά τε ἐγίγνετο ἐν τῷ μέσῳ καὶ περιπλοκαί. Εἰ δὲ μὴ πολλαὶ ἦσαν αἱ δᾶδες, τάχα ἂν τι καὶ τῶν ὑπὸ κόλπου ἐπράττετο. Μετὰ μικρὸν δὲ πάλιν ἐσῆρι ἱεροφάντικῶς ἐσκευασμένος ἐν πολλῇ τῇ σιωπῇ, καὶ αὐτὸς ἔλεγε μεγάλη τῇ φωνῇ, Ἐὶ Γλύκων, ἐπεφθέγγοντο δὲ αὐτῷ ἐπακολουθοῦντες Εὐμολπίδαι δῆθεν καὶ Κύρυκές τινες Παφλαγόνες καρβατίνας ὑποδοδεμένοι, πολλήν τὴν σκοροδόλμην ἐρυγγάνοντες, Ἐὶ Ἀλέξανδρε,» !

Προσεκτικὴ παραβολὴ τῆς περιγραφῆς τῆς «τελετῆς» πρὸς τὰς βιογραφικὰς λεπτομερείας, τὰς ὁποίας παραθέσαμεν διὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ «τελετὴ» τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν ἦτο ἄλλο τι ἢ ἡ δραματοποίησης τῶν ἀγυρτικῶν του πράξεων καὶ τῶν γενεαλογικῶν του παραλογιῶν. Σκοπὸς τῆς «τελετῆς» ἦτο ἡ διαιώνισις τῶν κατορθωμάτων του. Τὰ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τελούμενα εἶχον σχέσιν πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Ἀσκληπιόν, τοὺς προγόνους τοῦ Γλύκωνος, ἐκ τοῦ πρώτου τῶν ὁποίων ἐκληρονόμησε τὴν προφητικὴν του ιδιότητα. Εἶχε σχέσιν πρὸς τοὺς θεοὺς, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὰς χαλκᾶς ψευδοδέλτους ἐπρόκειτο, μεσιτεία βεβαίως τοῦ Ἀλεξάνδρου, νὰ ἐγκατασταθῶν εἰς τὸ τοῦ Ἀβώνου τείχος. Τὰ κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν γινόμενα ἐδραματοποιοῦν τὰς περὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐπιφανεῖας τοῦ Γλύκωνος τερατουργίας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ τρίτη ἡμέρα κατὰ φυσικὴν συνέπειαν ἀφιερῶτο εἰς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ κατὰ ταύτην παρουσίαζε τὸν ἑαυτὸν του πρῶτον μὲν ὡς καταγόμενον ἀπὸ ἥρωας καὶ δεύτερον ὡς ἔχοντα ἐρωτικὰς σχέσεις πρὸς οὐρανίαν θεότητα, πρὸς τὴν Σελήνην. Πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν δὲν ἐτελεῖτο εἰς ἀλλὰ δύο γάμοι: ὁ γάμος τοῦ Ποδαλειρίου καὶ τῆς μητρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ γάμος-ἐρωτικαὶ σχέσεις τοῦ ἀγύρτου καὶ τῆς Σελήνης. Πρὸς τούτοις ἔχομεν καὶ τὸν γάμον τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κορωνίδος, ὁ ὁποῖος ἐτελεῖτο τὴν πρώτην ἡμέραν. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ γάμοι ἀσφαλῶς δὲν

ἀκολουθοῦν ὡς πρότυπον τὸν ὑποτιθέμενον Ἱερὸν Γάμον τῆς Ἐλευσίνας. Πρέπει ἐπίσης νὰ τονίσωμεν ὅτι τὴν παραλογίαν τοῦ ἔρωτος τῆς Σελήνης, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθεν ἡ κόρη του ὡς ἀπτόν δεῖγμα τῆς θείας εὐνοίας, τὴν εἶχε διαδώσει πρὸ πολλοῦ - «διεδε- δώκει πάλαι» λέγει ὁ Λουκιανὸς - ἴσως κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Παύλαγονία δράσεώς του, ὅτε εἶχεν ἐπινοήσει καὶ τὴν ἡρωϊκὴν του προσέλευσιν, πολὺ προτοῦ διανοηθῆ νὰ σκηνοθετήσῃ τὴν «τελετήν» του. Βεβαίως, ὅτε διέδιδε τὴν γενεαλογικὴν ἐκείνην παραλογίαν δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψει του τὰ ἐν Ἐλευσίनि τελούμενα, ἀλλ' ἤθελε νὰ περι- βάλλῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν οἰκογένειάν του μὲ θείαν αἴγλην. Τὴν φήμην καὶ τὸ κλέος του προσεπάθησε νὰ διαιωνίσῃ διὰ τῆς παραστάσεως καὶ τῆς τερατολογίας του ἐκείνης εἰς τὴν «τελετήν», διὰ τῆς ὁποίας πράγματι ἐδραματοποιεῖ τὰ σημαντικὰ σημεῖα τῆς ἀγυρτικῆς του ἐπινοήσεως καὶ δράσεως. Ἡ σκηνὴ τῶν γάμων τοῦ Ποδαλειρίου καὶ τοῦ ἔρωτος τῆς Σελήνης ἦτο ἀπλῆ παράστασις τῶν ὅσων πρὸ πολλοῦ εἶχε διαδώσει περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ σκηνὴ ἐκείνη ἀποδεικνύεται ὡς μὴ ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὰ ἐν Ἐλευσίनि τελούμενα κατὰ τὰς μυστηριώτιδας νύχτας.

Κατὰ τὴν τελευταίαν πράξιν τῆς «τελετῆς» ἐπανέρχεται ἐπὶ σκηνης ὁ Ἀλέξανδρος ὡς ἱεροφάντης τοῦ Γλύκωνος. Κατόπιν τῆς δραματοποιήσεως τῆς ἡρωϊκῆς του προσελεύσεως καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἔρωτος τῆς Σελήνης, ὁ γόης παρουσιάζει τὰς πρὸς τὸν Γλύκωνα σχέσεις του ὡς τὴν κατακλειδα τῆς ὅλης «τελετῆς». Τοῦτο ἦτο τὸ φυσικὸν κορύφωμα τῆς προσπαθείας του. Αἱ σχέσεις αὐταὶ διακηρύττουν εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὴν εἰς τὸ τοῦ Ἀθῶνου τεῖχος ἐπιφάνειαν τοῦ Γλύκωνος, τοῦ φιλανθρώπου τούτου θεοῦ· ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἄξιος σύντροφος καὶ διερμηνεὺς τῶν διαθέσεών του· ὅτι διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ προερχόμενα ἀγαθὰ διαβιβάζονται εἰς τὰ πλήθη. Διὰ τοῦτο οἱ παρευρισκόμενοι δοξολογοῦν τὸν Ἀλέξανδρον· Ἦ Ἀλέξανδρε· ὡς αὐτὸς ὑμνεῖ τὸν Γλύκωνα. Τὸ διδάγμα τῆς τελευταίας πράξεως τῆς «τελετῆς», τὸ ὁποῖον ὑπεβάλλετο εἰς τὴν συνειδήσιν τοῦ πλήθους μετὰ σατανικῆς ὄντως πανουργίας θὰ εἶχεν οὕτως· ὁ Γλύκων τοῦ ὁποίου τὴν γέννησιν καὶ ἐπιφάνειαν παρηκολουθήσατε, εἶναι ὁ καλὸς θεός, ὁ ὁποῖος παρέχει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τόσα ἀγαθὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, τοῦ ὁποίου τὴν ἡρωϊκὴν προσέλευσιν καὶ θείας σχέσεις ἐγνωρίσατε, εἶναι ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Γλύκωνος καὶ μόνος ἱεροφάντης καὶ προφήτης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διηγωνίζετο ἡ ἀγιότης καὶ ἡ δόξα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Βεβαίως

αί ἀγυρτικαὶ αὐταὶ ἐπιχειρήσεις καὶ ἐπιδιώξεις οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν πρὸς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας.

Ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν σύστασιν τῆς «τελετῆς» τοῦ ἐχρησιμοποίησε στοιχεῖα χαρακτηριστικὰ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἦτοι, τὴν πρόρρησιν, τὴν ὁποίαν παρωθεῖ, τοὺς ἐκ τοῦ γένους τῶν Εὐμολπιδῶν καὶ τῶν Κυρῦκων προσερχομένους ἱεροφάντας καὶ δαδούγους, τὴν λαμπρὰν τοῦ ἱεροφάντου στολήν, τὴν ἀνωτάτην ἐκείνου ἐξουσίαν. Τὰ στοιχεῖα ὅμως ταῦτα δὲν ἦσαν ἀπόρρητα, ἀλλὰ γνωστὰ εἰς τὸ κοινόν, εἰς τοὺς μεμυημένους καὶ ἀμυήτους. Τὰ ἐχρησιμοποίησε δὲ διὰ νὰ προσδώσῃ μεγαλύτερον κῦρος καὶ αἴγλην εἰς τὸ ἀγυρτικόν του τόλμημα. Κατὰ ταῦτα ἢ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου συσταθεῖσα «τελετὴ» οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας, δὲν παρέχει πληροφoρίας διὰ τὰ Μυστήρια ἐκεῖνα οὐδὲ καὶ ἐνισχυτικὰς ἐνδείξεις διὰ τὴν τέλεσιν Ἱεροῦ Γάμου εἰς τὴν Ἐλευσίνα.

Ἴσως θὰ πρέπη νὰ ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων καὶ τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἰππολύτου, κατὰ τὴν ὁποίαν «τοῦτο... ἐστὶ τὸ μέγα καὶ ἄρρητον Ἐλευσινίων μυστηρίων «ὕε κῦε»¹⁰². Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἰππόλυτος καὶ τὴν ρήτραν αὐτήν, ὡς καὶ τὸν τεθερισμένον στάχυν, ἀποκαλεῖ μέγα καὶ ἄρρητον μυστήριον. Τὴν αὐτὴν περίπου ρήτραν εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὸν Πρόκλον: «καὶ ἐν ταῖς Ἐλευσινίοις ἱεροῖς εἰς μὲν τὸν οὐρανὸν ἀναβλέποντες ἐβόων «ὕε», καταβλέψαντες δὲ εἰς τὴν γῆν τὸ «κῦε» {Lobeck ὕε, κίε}¹⁰³. Ὁ Πρόκλος δὲν λέγει ὀριστικῶς ὅτι ἡ ρήτρα αὕτη ἐλέγετο κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν Μυστηρίων, τοῦτο ὅμως ὀρίζει ὁ Ἰππόλυτος. Εἶναι ὅμως ἀξιοσημείωτον ὅτι ἐπὶ φρέατος, εὐρεθέντος παρὰ τὸ Δίπυλον, εἶναι κεχαραγμένη ἡ ἐπιγραφή: «Ὁ Πάν ὁ Μῆν χαίρετε νύμφαι καλαί: ὕε κῦε ὑπέρχυε»¹⁰⁴. Ἐὰν τὸ «ὕε κῦε» ἦτο, ὡς ὁ Ἰππόλυτος λέγει, «τὸ μέγα καὶ ἄρρητον Ἐλευσινίων Μυστήριον» θὰ ἐτόλμων νὰ τὸ χαραῖζον ἐπὶ φρέατος χρησιμοποιουμένου ὑπὸ τοῦ κοινού; Ἡ ρήτρα φαίνεται ὅτι ἀρμόζει εἰς ἀγροτικάς τελετάς καὶ ἐὰν δὲν προσδώσωμεν εἰς αὐτὴν εἰδικήν, μυστηριακὴν σημασίαν, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ εἰς τὴν Ἐλευσίνα, ὅχι ὅμως ὡς ἄρρητον μυστικὸν τῶν Μυστηρίων. Πρὸ

102. Λαβύρινθος ἢ Ἐλεγχος κατὰ πασῶν αἰρέσεων, V, 7, 34 (σ. 87, 3ου τόμ. ἐκδ. Wendland)

103. Πρόκλος εἰς Τίμαιον, E 293c. A. Lobeck, Aglaophamus. σ. 782

104. B.C.H. 20 (1896), σ. 79.

ἐτῶν ὁ Lenormant ὑποστήριξεν ὅτι ἡ ρήτρα ἐλέγετο κατὰ τὰς Πλημοσχόας¹⁰⁵.

Ε' - Ἀνακεφαλαίωσις.

Ἐπὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν Χριστιανῶν Πατέρων, τοῦ Κλήμεντος, τοῦ Ἰππολύτου καὶ τοῦ Ἀστερίου, ἐστηρίχθησαν αἱ ἀκόλουθοι ὑποθέσεις διὰ τὴν οὐσίαν τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐλευσίνας¹⁰⁶:

1. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ συνδέσμου πρὸς τὴν θεότητα καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ μύστου διὰ τοῦ χειρισμοῦ του γυναικείου κτενός, ἡ βασιζόμενη εἰς τὸ « σύνθημα», τὸ ὁποῖον δίδει ὁ Κλήμης.

2. Ἡ ὑπόθεσις τῆς τελετῆς Ἱεροῦ Γάμου εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας, ἡ βασιζομένη εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐπιθέτου Βριμῶ εἰς τὴν Δήμητρα ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος, εἰς τὰ περὶ καταβασίου κλπ. λεγόμενα τοῦ Ἀστερίου καὶ εἰς τὴν ρήτραν τῆς Βριμοῦς καὶ τοῦ Βριμοῦ τοῦ Ἰππολύτου.

3. Τὰ κατὰ τὸν Ἰππόλυτον ἄρρητα μυστήρια τοῦ τεθερισμένου στάχυος, τῆς ρήτρας τῆς Βριμοῦς καὶ τὸ ὕε κῦε.

Ἡ προσεκτικὴ μελέτη τῶν πηγῶν νομίζω ὅτι ἀποδεικνύει τὸ ἀβάσιμον τῶν ὑποθέσεων τούτων καὶ προάγει εἰς τὰς ἀκολούθους σκέψεις καὶ συμπεράσματα:

1. Εἶναι πρόδηλον ὅτι οἱ Χριστιανοὶ Πατέρες δὲν εἶχον μνηθῆ εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας, ὅτι δὲν ὁμιλοῦν ἐξ ἰδίας πείρας, ἀλλ' εἰς τοὺς πολεμικοὺς ἢ ἀπολογητικοὺς λόγους των μᾶς δίδουν πληροφορίας καὶ διαδόσεις τὰς ὁποίας εἶχον ἐξ ἀκοῆς.

2. Τὰς πληροφορίας αὐτὰς συγγέουν καὶ ταυτίζουν ἄνευ διακρίσεως καὶ ἀποδίδουν εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας ὁτιδήποτε εἶχον ἀκούσει ὅτι ἐτελεῖτο εἰς μυστηριακὰς λατρείας ἀσχέτως πρὸς τὴν λατρευομένην θεότητα ἢ τὸν τόπον τῆς λατρείας. Εἰς τοῦτο ἀκολουθοῦν τὴν συγκρατικὴν ροπὴν καὶ μέθοδον, ἡ ὁποία ἦτο τόσον δημοφιλὴς εἰς τοὺς χρόνους των, καὶ τῆς ὁποίας διασῶται ἀνεδείχθησαν οἱ Ὀρφικοί, οἱ Νεοπλατωνικοὶ καὶ οἱ γνωστικοί. Ὡς

105. Daremberg - Saglio, II, σ. 573, ὕποσ. 682. Εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν καὶ ἡ ρήτρα «πάξ, κόγξ» ἢ «κόγξ ὁμπαξ» ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὰ Ἐλευσίνα Μυστήρια. Ὁ Ἡσύγιος, ὁ ὁποῖος διεφύλαξε τὴν ρήτραν αὐτήν, λέγει: «πάξ, κόγξ, ἐπιφώνημα τετελεσμένων. Καὶ τῆς δικαστικῆς ψήφου ἦχος, ὡς ὁ τῆς κλεψύδρας. Παρὰ δὲ τοῖς Ἀττικοῖς βλόψ». Τὸ «τετελεσμένους» βεβαίως φανεροῦναι ὅτι τὸ «ἐπιφώνημα» ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς μυστηριακὴν τινὰ τελετήν. Ἀλλὰ ποῖαν; ὁ Ἡσύγιος δὲν μᾶς λέγει.

106. Τὰ λεγόμενα

ἐκ τούτου εἶναι ἀδύνατον νὰ βασίσωμεν ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα εἰς τὰς πληροφορίας των διότι πρῶτον πρέπει νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα πράγματι ἀφοροῦν τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας. Τοῦτο δ' εἶναι ἀδύνατον.

3. Ὁ Κλήμης ἀποδεικνύεται ἀκολουθῶν τὴν Ὀρφικὴν παράδοσιν καὶ οἱ ταυτισμοὶ του εἶναι προφανεῖς. Τὸ ἐπίθετον Βριμῶ, τὸ ὁποῖον δίδει εἰς τὴν Δήμητρα, ἀνήκει εἰς τὴν Ρέα καὶ τὰ μυστήρια τῆς θεᾶς ἐκείνης ἔχει ὑπ' ὄψει του, τὰ μυστήρια τῶν Φρυγῶν, ὅταν ὁμιλῇ περὶ συμπλοκῶν του Διὸς καὶ τῆς Δήμητρος εἰς τὴν περίφημον περὶ μυστηρίων περικοπήν του. Τὸ «σύμβολον» τῶν μυστηρίων, τὸ ὁποῖον μᾶς παρέχει, ἀνήκει προφανῶς εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ρέας-Κυβέλης-Ἄττειος καὶ τὸ «συνδήμα» του, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀνήκει εἰς τὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τελούμενα μυστήρια. Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ «συνδήματος» τούτου μόνον -«ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα», εἰς τὸ ὁποῖον προσθέτω καὶ τὸ «ἐκερνοφόρησα»-δέχομαι, μετὰ τοῦ Nilsson, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν Ἐλευσίνα, τὸ ὑπόλοιπον ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν. Κατ' ἀκολουθίαν αἱ ἐπὶ τοῦ συνδήματος ἐκείνου βασισθεῖσαι ὑποθέσεις «τοῦ συνδέσμου πρὸς τὴν θεότητα κλπ.» ἀστοχοῦν ὅσον ἀφορᾷ τὰ Μυστήρια τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, τὰ τελούμενα εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Ἡ Βαυβὼ τοῦ Κλήμεντος καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἀποδεικνύεται ξένη πρὸς τὴν Ἐλευσίνα, ὅπου ἔχομεν τὴν γραῖαν Ἰάμβην.

4. Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀστερίου ἀποδεικνύεται ὡς φανταστικὴ καὶ ἴσως ἀντανακλᾷ λεπτομερείας τινὰς τῆς λατρείας τῆς Ρέας-Κυβέλης-Ἄττειος.

5. Ἡ ρήτρα τῆς Βριμοῦς τοῦ Ἰππολύτου, παρὰ τὴν ὀριστικὴν τῆς ἀπόδοσιν εἰς τὴν Ἐλευσίνα, ἀνήκει προφανῶς εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ρέας-Κυβέλης-Ἄττειος καὶ οὐχὶ εἰς τὴν μυστικὴν τελετὴν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης. Ὅμοιως καὶ τὸ μυστήριον τοῦ τεθερισμένου στάχυος ἀνήκει εἰς τὰ Φρυγικὰ μυστήρια, ἂν καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ τεθερισμένος στάχυς εἶχε θέσιν τινά, οὐχὶ τόσο σπουδαίαν, εἰς τὰ ἐν Ἐλευσίνῃ τελούμενα, ἢ ἀρχὴ τῶν ὁποίων εἶναι ἀγροτικὴ.

6. Ὁ φαλλὸς τοῦ Τερτυλλιανοῦ βεβαίως εἶναι ξένος πρὸς τὰ Ἐλευσινιακὰ Μυστήρια παρὰ τὰ προβαλλόμενα ὑπὸ τοῦ Foucart καὶ τοῦ Magnien.

7. Ἡ ὑπόθεσις τῆς τελετῆς Ἱεροῦ Γάμου εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας ἢ βασισθεῖσα ἐπὶ τοῦ ἐπιθέτου «Βριμῶ» τοῦ Κλήμεντος,

ἐπὶ τῶν λεγομένων τοῦ Ἀστερίου καὶ ἐπὶ τῆς «ρήτρας τῆς Βριμοῦς» τοῦ Ἰππολύτου, δὲν εὐσταθεῖ διότι αἱ μαρτυρίαι αὐταὶ τῶν Πατέρων δὲν ἀνάγονται εἰς τὰ ἐν Ἐλευσίνι τελούμενα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὰ τῆς λατρείας τῆς Ρέας-Κυβέλης-Ἄττειως.

8. Ἡ τελετὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀβωνοτειχίτου ἀποδεικνύεται ξένη πρὸς τὰ ἐν Ἐλευσίνι τελούμενα.

9. Ἐν γένει ἢ μελέτῃ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Κλήμεντος, τοῦ Ἰππολύτου καὶ τοῦ Ἀστερίου, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ συμβολὴ των εἰς τὴν κατανόησιν τῆς οὐσίας τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐλευσίνος εἶναι τοῦλάχιστον ἀμφίβολος (κατ' ἐμὲ ἄνευ ἀξίας) καὶ ὅτι ἐπὶ τῶν μαρτυριῶν τούτων δὲν δυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα οὐδὲ καὶ ὑποθέσεις.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

Τὸ ἔντυπο εἶναι μὴ ἐμπορεύσιμο.

Διατίθεται καὶ σὲ ἠλεκτρονικὴ μορφή.

I.S.B.N. 960/347/064-3